

บทที่ 4

พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยขุนนาง – ข้าราชการบริวาร

4.1 พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลที่ 3 โดยขุนนางที่มีตำแหน่งราชการสูง และมีทรัพย์สินมาก

4.1.1 วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร

นามวัด	วัดกัลยาณมิตร	พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	บ้านกุฎีจีน ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่งตะวันตก	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	เลขที่ 656 ถนนเทศบาลสาย 1 แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระยาราชสุภาวดี (โต กัลยาณมิตร) – ภายหลังเป็น เจ้าพระยานิกรบดินทร	
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้าง	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	เริ่มต้น ประมาณ พ.ศ. 2368	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

ในรัชกาลที่ 3 พระยาราชสุภาวดี (โต) เจ้ากรมพระสุรัสวดีกลาง ได้อุทิศที่ดินและซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียง อันเคยเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ในจินนิกายซึ่งเรียกกันว่า “หมู่บ้านกุฎีจีน” เพิ่มเติมเข้าด้วยกัน แล้วสร้างวัดแห่งใหม่ถวายเป็นพระอารามหลวงโดยเสด็จพระราชกุศลอันเป็นสมณนิยมในครั้งนั้น ได้รับพระราชทานนามพระอารามว่า “กัลยาณมิตร” อันแสดงถึงความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ต่อ พระยาราชสุภาวดี (โต)

โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 3 นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯพระราชทานเงินอุดหนุนเพื่อสร้างพระวิหารใหญ่ ทั้งยังเสด็จพระราชดำเนินก่อพระฤกษ์พระโตเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2380 พระราชทานเป็นพระประธานในพระวิหารใหญ่¹ จนกระทั่งรัชกาลที่ 4 และ 5 (ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานตำแหน่งเจ้าพระยานิกรบดินทร) วัดกัลยาณมิตรก็ยังได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ตลอดมา

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองบางกอกใหญ่
ทิศตะวันออก	จรดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	จรดคลองบางกอกใหญ่

แผนผังที่ 4.1 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดกัลยาณมิตร

¹ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษณ์กรุงรัตนโกสินทร์(กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: 2525), หน้า 235.

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณละแวกบ้านพระยาราชสุภาวดีและหมู่บ้านกุฎิจีนนั้น คงเป็นย่านที่มีชุมชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น เนื่องจากเป็นบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ที่บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา เชื้อสายต้นตระกูลชาวจีนของตระกูล กัลยาณมิตร ทำให้พ่อสันนิษฐานได้ว่า บริเวณชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีชาวจีนอาศัยอยู่หนาแน่นแห่งหนึ่งใน ครั้งรัชกาลที่ 3 อีกด้วย

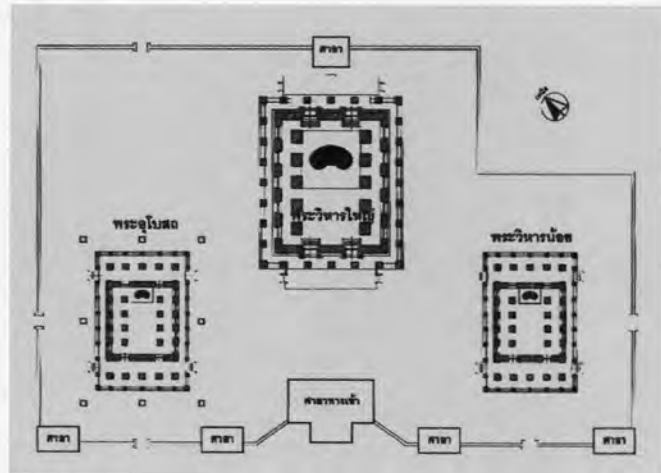
ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแกนตามยาวหันหน้าวัดเฉียงไปทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือเล็กน้อยลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอาราม ด้านหน้าเป็นลาน สาธารณะไปจนจรดริมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลัก โดยมีท่าน้ำใหญ่อยู่หน้าวัด เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ ด้านหลังพระอาราม โดยน่าจะมีคูหลังวัดแยกมาจากด้านคลองบางกอกใหญ่ เชื่อมเข้ามาถึงเขตสังฆาวาส สำหรับ เป็นเส้นทางสัญจรของพระสงฆ์

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

ผังพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขวางกับแนวยาวของผังพระอาราม ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว พระวิหารใหญ่เป็นประธานของเขตพุทธาวาส ตั้งอยู่ในแนวแกนหลักยาวของผังพระอารามเฉียงไปทางด้านหลัง ด้านหน้าเฉียงไปทางซ้ายและขวามีพระอุโบสถและพระวิหารวางสมมาตรกันอยู่ อาคารทั้ง 3 หลังหันด้านสกัดไป ในทิศทางเดียวกันตามแนวแกนหลักของพระอาราม กำแพงแก้วด้านหน้ามีศาลาทงเข้าตรงกับแนวแกนพระ วิหารใหญ่ โดยกำแพงแก้วจะยกเฉียงเข้ามาด้านในเขตพุทธาวาสตามตำแหน่งศาลาทงเข้า นอกจากนี้ยังมีศาลาราย แบบศาลา 2 หน้าตั้งคร่อมกำแพงแก้ว ด้านหน้าพระอุโบสถและพระวิหารรวม 4 หลัง กำแพงแก้วด้านหลังมีศาลา เข้าขนาดย่อม ตรงกับแนวแกนของพระวิหารใหญ่เช่นเดียวกับศาลาด้านหน้า

ลำดับการสร้างอาคารหลักทั้ง 3 หลังนั้น พระอุโบสถและพระวิหารน้อย สร้างขึ้นโดยพระยาราชสุภาวดี (โต) เอง ส่วนพระวิหารใหญ่นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ สร้างขึ้นในภายหลัง แต่จากตำแหน่งของ พระอุโบสถและพระวิหารน้อยซึ่งตั้งห่าง กัน เว้นที่ว่างระหว่างกันค่อนข้างมาก จึง อาจเป็นไปได้ว่าพื้นที่สำหรับสร้างพระ วิหารใหญ่พร้อมพระโถ่นั้น ได้ถูก เติริมกามาตั้งแต่เมื่อแรกสถาปนาพระอารามแล้ว

แผนผังที่ 4.2 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดกัลยาณมิตร

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระวิหารใหญ่ หรือ พระวิหารหลวง

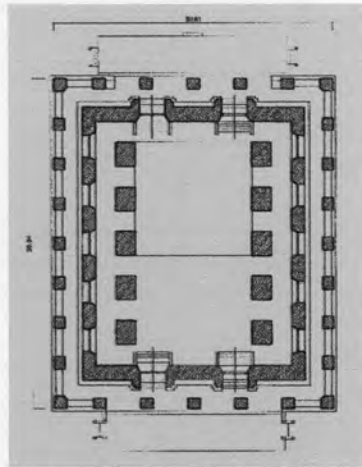
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 30.6 x 36 เมตร ห้อยภายในด้าน สักัดเจาะ 2 ช่องประตู ด้านยาวขนาด 5 หน้าต่าง มีเสาระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ด้านสกัดโดยรวมจึงมีขนาด 6 ช่วง

เสา ด้านยาวขนาด 8 ช่วงเสา ห้องภายในมีเสาในประธาน ทางขึ้นด้านหน้าและหลังมีชานพัก ตลอด 4 ช่วงเสา กลางของด้านสกัด โดยมีบันไดขึ้นจาก 2 ฟาก และบันไดยาวเท่าชานพักขึ้นสู่ชั้นระเบียง ส่วนบันไดเข้าสู่ห้องภายใน จะขึ้นจากชั้นระเบียงด้านนอกครั้งหนึ่ง และลงสู่พื้นห้องด้านในอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากห้องภายในมีระดับ กดต่ำกว่าระดับพื้นระเบียงประมาณ 50 ซม

ภาพที่ 4.1 พระวิหารใหญ่ วัดกัลยาณมิตร

แผนผังที่ 4.3 ผังพื้นพระวิหารใหญ่

หลังคา 4 ตับ 2 ชั้น แบบจั่วปิด มุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี ชายคากันสาดยื่นพื้นแนวเสาระเบียง รอบเล็กน้อย เครื่องถ่ายของ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แกะสลักไม้ ลงรักประดับกระจกสี กลางด้านสกัดซ้อนหลังคาจั่วเล็กขนาด 2 ตับไม้ซ้อนชั้น กว้างเท่า 2 ช่วงเสากลางของระเบียงด้านสกัด โดยยื่นเสมอกับระยะของจั่วใหญ่ ตาม ผังพื้นด้านสกัดซึ่งไม่มีมุขยื่น

หน้าบัน ส่วนหลังคาใหญ่ มีขนาดเท่ากับหลังคา 2 ตับบนสุด โดยมีหน้ากระดานฐานพระแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนหลังคามุขเล็ก ตรงกับจั่วบนชั้นเดียว เป็นหน้าบันแกะสลักไม้ ปิดทองประดับกระจกสี เป็นลายพฤกษานก้านแย่ง ดอกเป็นสีขาว ก้านใบสีเขียวเดินเส้นสีทอง พื้นหลังสีน้ำเงิน **ฝ้าโขจรและฝ้าเพดานภายนอก** ทาสีแดงไม้ประดับลวดลาย โครงสร้างหน้าบันใหญ่ ตรงกับแนวผนังด้านสกัดของห้องภายใน จุดเปลี่ยนชั้นหลังคา รับด้วยโครงสร้างข้อพระหว่างเสาในประธานและผนังห้องด้านยาว โครงสร้างหน้าบันเล็กตรงกับแนวข้อระเบียงด้านสกัด

ภาพที่ 4.2 หลังคาพระวิหารใหญ่ซ้อนจั่วหลังคามุขเล็ก

ภาพที่ 4.3 หน้าบันมุขเล็ก เป็นลายดอกพฤกษานก

ประตู - หน้าต่างด้านนอก ชุ่มประตูหน้าต่างเป็นชุ่มบันแถลง ขอมดมงกุฏ ก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ด้วยแม่ลายพฤกษานและใบเทศแบบพระราชนิยม กรอบเจ็ดหน้าประดับลายรดน้ำเป็นลายดอกพฤกษาน

หน้าบาน ทั้งประตูและหน้าต่างเป็นลายรดน้ำ รูปเครื่องอาวุธอันประกอบด้วย พระแสงหอก พระแสงทวนสามง่าม จักร พระแสงดาบ และพระแสงปืน พื้นหลังเป็นลายดอกพฤกษาน

ผนัง เป็นลายรดน้ำของช่องประตูเป็นรูปเสี้ยววงเหียบสิงห์ พื้นหลังเป็นลายคันพฤกษาน ของช่องหน้าต่างเป็นลายคันพฤกษาน

ทับหลังด้านนอก ทาสีแดง ประดับลายดาวมฤคิบทองแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 4.4 ชุ่มหน้าต่างทรงบันแถลงขอมดมงกุฏ ลวดลายในส่วนต่างๆเป็นลายดอกพฤกษาน

ภาพที่ 4.5 พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร

ภาพที่ 4.6 ผนังกำแพงเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเสี้ยววงเหียบสิงห์

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ ลูกแก้วอกไก่ ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังตัวห้อยคล้ายฐานสิงห์ แต่ที่มุมไม่มีส่วนขาสิงห์ หรือแข้งสิงห์ ทำให้ดูเหมือนฐานปัทม์ที่ไม่มีส่วนบัวคว่ำ และบัวลูกแก้วอกไก่ใหญ่กว่าปกติ

ผนังระเบียง ก่อตันตรงกึ่งกลางแนวสาระเบียง สันปั้นบัวหลังเบี่ยงกลางผนังแต่ละผืน ปั้นลวดบัวล้อมเป็นกรอบลูกฟูกคลิกเข้าไปทั้งด้านนอกและด้านใน

บันได บันไดของชานพักใหญ่ ตรงหน้าด้านสกัด ปูลูกนอนหินทรายแบบจีน ผนังพลสิงห์ก่ออิฐถือปูนหักมุมสันและลาด โค้งลงมาถึงปลาย ปลายผนังมีเสาหินแกะสลักรูปสี่เหลี่ยมยอดเสาแกะเป็นรูปสิงโตจีน บันไดหน้าระเบียง ลูกนอนปูหินทรายแบบจีน ไม่มีผนังพลสิงห์ บันไดเข้าสู่ห้องภายในฝั่งด้านนอกแทรกอยู่ระหว่างช่องผนัง ปูลูกนอนหินทรายจีน ฝั่งด้านในห้องปูลูกนอนหินทรายจีน **ผนังพลสิงห์** ก่อโค้งปั้นสันเป็นบัวหลังเบี่ยง ปัจจุบันเปลี่ยนวัสดุผิวเป็นหินอ่อนตามพื้นภายในห้องพระวิหาร ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนในสมัยหลัง

ภาพที่ 4.7 ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ลูกแก้ว

ภาพที่ 4.8 ฐานชั้นบน เป็นฐานปัทม์ แต่ไม่มีชั้นบัวคว่ำ

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 11.75 เมตร สูง 15.44 เมตร ในครั้งแรกสร้างชาวบ้านเรียกเป็นสามัญว่า “พระโต” ทำให้บ้างก็พลอยเรียกวัดนี้ว่า “วัดพระโต” ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานนามใหม่แก่พระโตองค์นี้ว่า “พระพุทธไตรรัตนนายก” ส่วนชาวจีนที่มีความนับถือศรัทธาเรียกกันตามภาษาจีนว่า “ซำปอสุดกง” หรือ “ซำปองง” ซึ่งมีความหมายเหมือนกัน

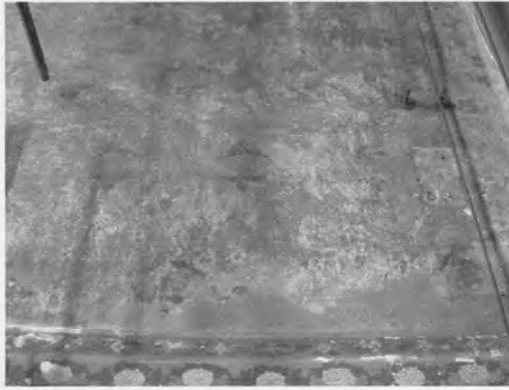
ภาพที่ 4.9 พระพุทธไตรรัตนนายก

ฝาเพดานภายใน ทาสีแดงประดับลายดาวแบบไทยประเพณี คอสองเขียนสี เป็นหน้ากระดาน ลายดอกพุดตาน

ผนังภายใน ส่วนผนังห้องเหนือแนวธรณีสถิตของหน้าต่างขึ้นไป เขียนสีลายดอกไม้ร่วง บนพื้นสีขาวเป็นลายดอกพุดตาน ได้ลงมาเขียนสีเป็นลายกรวยเชิง ด้วยลายดอกเบญจมาศ **ผนังเสาในประธาน** ส่วนบนเขียนสีเป็นลายพุดตานคู่ต้นก้านแย่งบนพื้นสีเหลือง ส่วนล่างเป็นลายกรวยเชิงเหมือนกับลายกรวยเชิงใต้หน้าต่าง

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบาน เขียนสีเป็นลายดอกไม้ร่วงบนพื้นสีแดง **บานแฝด** เขียนลายรดน้ำเป็นลายดอกพุดตาน **ทับหลังด้านใน** ทาสีแดงประดับลายดาวลูปิตทองแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 4.10 ผังภายในลายดอกไม้ร่วง

ภาพที่ 4.11 เสาในประธาน เขียนลายชุดคานกุดันก้านแย่ง

พระอุโบสถ

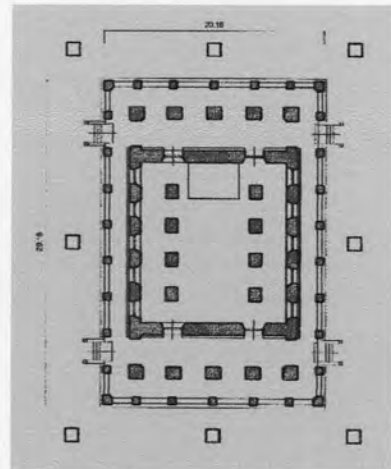
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 แตกต่างจากพระวิหารหลวงอันเป็นอาคารประธาน ซึ่งเป็นแบบประเพณีนิยม

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 20 x 29 เมตร ห้องภายในด้านสกัดเจาะช่องประตู 2 ช่อง ด้านยาวขนาด 5 หน้าต่าง มีระเบียงรอบโดยด้านหน้าและหลังระเบียงกว้าง 2 ช่วงเสา มีเสาลอยรับโครงสร้างหลังคาด้านบนอีกแนวหนึ่ง ด้านข้างระเบียงกว้าง 1 ช่วงเสา ทำให้โดยรวม ด้านสกัดกว้าง 6 ช่วงเสา ด้านยาว 9 ช่วงเสา ห้องภายในมีเสาในประธาน บนโคกชั้นระเบียงอยู่ระหว่างช่วงเสาที่สองจากมุมอาคารด้านยาวรวม 4 แห่ง

ภาพที่ 4.12 พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร

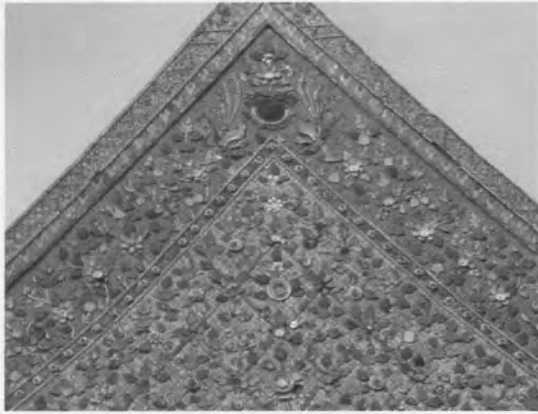

แผนผังที่ 4.4 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี ชายคาหันสกัดขึ้นพื้นจากแนวระเบียงรอบเล็กน้อย หน้าบันตรงกับแนวเสาเฉลียง จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด

หน้าบัน แบบกระแทะซเร ก่ออิฐเต็มไม่มีไซรหน้าจั่ว เป็นหน้าบันใหญ่คันทวย ตรงกับหลังคา 2 ตับบน โดยไม่มีหน้ากระดานแบ่งตามแนวเชิงกลอน หน้าบันประดับกระเบื้องเคลือบแบบตัดเป็นชั้นมาประกอบและเครื่องถ้วยแบบจีน เป็นลายพุกกะชาติ มีลายหน้ากระดานซ้อนเป็นรูปจั่วอีกชั้นหนึ่ง ด้านนอกแนวหน้ากระดานเป็นลายช่อพุกกะชาติ ด้านในจัดโครงลายเป็นตารางอย่างก้านแย่งสัดส่วนลายเล็กละเอียดเมื่อเทียบกับขนาดหน้าบัน นอกจากนี้ยังมีรูปหงส์แบบจีนและนกยูง แทรกอยู่ในภาพอีกด้วย

ฝ้าเพดานด้านนอก ฝ้าส่วนเหนือระเบียงรอบและซุ้มเป็นลายพฤกษาคานกำมะลอบนพื้นสีแดง ฝ้าชายคา โดยรอบเขียนสีบนพื้นสีแดงเข้มเป็นลายดอกพฤกษาคาน ค้างคาว นก และผีเสื้อ

ภาพที่ 4.13 หน้าบันพระอุโบสถ ประดับกระเบื้องเคลือบตัดชั้นประกอบเป็นลายพฤกษชาติ

ภาพที่ 4.14 ฝ้าเพดานภายนอก เขียนสีเป็นลายดอกพฤกษาคาน ค้างคาว นก และผีเสื้อ

ประตูหน้าต่างด้านนอก ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชานิยมปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี โดยประดับกระจกสีเฉพาะส่วนพื้นหลัง และใส่ดอกพฤกษาคานกลางซุ้มด้านบนเท่านั้น **หน้าบาน** เป็นลายกำมะลอ รูปทวารบาลแบบจีน กรอบซุ้มหน้าประดับกระจกสี **ทับหลัง** ช่องประตูพื้นสีดำ ประดับลายดาวรูปวงกลม ช่องหน้าต่างทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย **ผนัง** ช่องประตูเป็นลายทองกำมะลอ รูปแจกันดอกพฤกษาคาน ช่องหน้าต่างทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.15 ซุ้มประตูลายพฤกษชาติแบบพระราชานิยม

ภาพที่ 4.16 บานประตูเขียนลายทองกำมะลอรูปทวารบาลจีน ผนังรูปแจกันดอกพฤกษาคาน

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างสกัดส่วนเดียวเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังห้องเป็นฐานบัวคว่ำ **ผนังกระเบื้อง** ก่ออิฐฉาบปูน ตันผนังปูนเป็นบัวหลังเจียด กลางผนังเจาะเป็นช่องทะลุประดับลูกทรงมะหวดดินเผาเคลือบสีแบบจีน

บันได ลูกนอนปูหินทรายแบบจีน พนักพลสิงห์ก่อโค้งสันพนักประดับหินทรายจีนแกะสลักเป็นบัวหลัง เบ้า ปลายพนักด้านบนประดับรูปนักรบแบบจีนหินทรายจีนแกะสลัก ซึ่งปัจจุบันชำรุดหักหายไปเป็นส่วนใหญ่ ปลายพนักด้านล่างเป็นรูปสิงโตจีนขนาดเล็ก

ภาพที่ 4.17 ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว พนักพลสิงห์ก่อโค้ง สันพนักเป็นหินทรายจีนแกะสลัก

ภาพที่ 4.18 ฐานชั้นบน เป็นฐานบัวคว่ำ ผนังด้านสกัดก่อเสาแบบทั้งสองฟาก

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทองปางป่าเลไลยก์ ขนาดพระอังสากว้าง 0.60 เมตร สูง 5.65 เมตร² ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ ฐานพระก่ออิฐถือปูนปั้นเป็นรูปโจดหิน ความสูงถึงชั้นพระองค์เสมอแนว ขอบบนประตูหน้าต่าง เบื้องหน้า 2 ข้างมีรูปปั้นสิงห์และช้างในอิริยาบถเข้าเฝ้าเพื่อถวายน้ำผึ้งตามลักษณะของ พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ ฐานชั้นล่างซึ่งรองรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ประดับผิวด้วยหินอ่อน

ภาพที่ 4.19 พระประธานภายในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางป่าเลไลยก์

ภาพที่ 4.20 ฐานพระ ก่ออิฐถือปูน ปั้นเป็นรูปโจดหิน

² กรมศิลปากร, วัดแก้วกรุงรัตนโกสินทร์(กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: 2525), หน้า152.

ฝาเพดานภายใน ระดับลวดลายรูปปิดทองแบบไทยประเพณี บนพื้นสีแดง

ผนังภายใน เขียนจิตรกรรมสีฝุ่น ส่วนเหนือแนวทับหลังประตูหน้าต่างเป็นภาพพุทธประวัติ ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียนแบ่งเป็นกรอบย่อย ๆ เป็นภาพเครื่องมงคลและเครื่องตั้งโต๊ะบูชาแบบจีน ปัจจุบันชำรุดเสียหายเป็นส่วนใหญ่ **เสาในประธาน** เขียนสีเป็นลายชุดคานก้านแย่งแบบพระราชนิยมบนพื้นสีแดง ลายเชิงด้านล่างเขียนเป็นลายลักษณะเดียวกันแต่พื้นสีเหลือง

ภาพที่ 4.21 ฝาเพดานภายใน
ปิดทองลวดลายเป็นลายแก้วชิงดวง
แบบไทยประเพณี

ภาพที่ 4.22 ผนังภายในเขียนภาพ
จิตรกรรม

ภาพที่ 4.23 เสาในประธาน
เขียนลายชุดคานก้านแย่ง
แบบพระราชนิยม

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบาน เขียนสีเป็นรูปทวารบาลแบบจีนบนพื้นสีแดง บานและ ทาสีขาวเรียบ ไม่ประดับลวดลาย **ทับหลังด้านใน** ลงรักปิดทองเป็นภาพดอกพุดตาน 1 ช่อ ขนบข้างด้วย ผีเสื้อหงส์จีน และ ค้างคาวอย่างละคู่ ทับหลังประตูยังมีรูปผลส้มมือเพิ่มแทรกเข้ามาด้วย

ภาพที่ 4.24 หลังบานประตู
เขียนรูปทวารบาลแบบจีน

ภาพที่ 4.25 ใต้ทับหลังด้านใน เขียนลายทองกัมละ
เป็นรูปช่อดอกพุดตาน หงส์จีน และค้างคาว

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

ตั้งอยู่โดยรอบพระอุโบสถที่มุมและกึ่งกลางแต่ละด้านรวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มหินทรายแบบจีนแกะสลัก ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมกลมมุม ส่วนฐานเป็นฐานปัทม์ ส่วนเรือนที่มุมทั้งสี่แกะเป็นเสาแบบเจาะช่องภายใน ทะลุถึงกันเป็นซุ้มยอดโค้ง ส่วนยอดแกะเป็นรูปคล้ายเครื่องยอดหรือเจดีย์ ลวดลายที่ประดับอยู่ตามหน้ากระดานบัวหัวเสา และซุ้มคูหาเป็น ลวดลายแบบเทศ ภายในซุ้มประดิษฐานใบเสมา แผ่นแกะสลักหิน ทรายเป็นแบบเสมาคู่

ภาพที่ 4.26 ซุ้มเสมาหินทรายแบบจีนแกะสลัก

พระวิหารน้อย

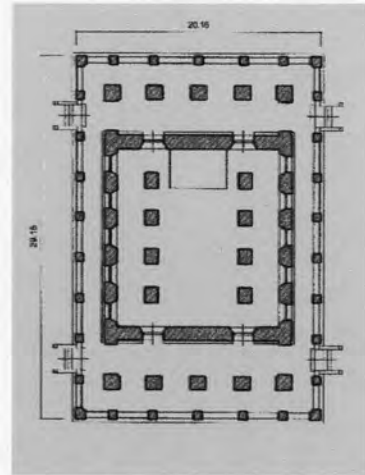
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ ทั้งขนาด สัดส่วนและรายละเอียดการตกแต่ง

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 20 x 29 เมตร ห้องภายในด้านสกัดเจาะช่องประตู 2 ช่อง ด้านยาวขนาด 5 หน้าต่าง มีระเบียงรอบ ระเบียงหน้าและหลังกว้าง 2 ช่วงเสา มีเสาตอขรรับโครงสร้างหลังคาด้านบน ทำให้ โดยรวม ด้านสกัดกว้าง 6 ช่วงเสา ด้านยาว 9 ช่วงเสา ห้องภายในมีเสาในประธาน บันไดขึ้นสู่ชั้นระเบียงอยู่ ระหว่างช่วงเสาที่สองจากมุมอาคารในด้านยาวรวม 4 แห่ง

ภาพที่ 4.27 พระวิหารน้อย วัดกัลยาณมิตร

แผนผังที่ 4.5 ผังพื้นพระวิหารน้อย

หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี ชายคาเกินสาดขึ้นพ้นจากแนวระเบียงรอบ เล็กน้อย หน้าบันตรงกับแนวเสาเฉลี่ย จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด

หน้าบัน ลักษณะโดยรวมเหมือนพระอุโบสถเป็นหน้าบันใหญ่ผืนเดียว แบบกระเท่เชร ก่ออิฐเต็ม ไม่มี ไชราหน้าจั่ว ตรงกับหลังคา 2 ตับบนโดยไม่มีหน้ากระดานแบ่งตามแนวเชิงกลอน หน้าบันประดับกระเบื้อง

เคลือบแบบตัดเป็นชิ้นมาประกอบและเครื่องถ้วยแบบจีนเป็นลายพฤกษชาติ มีลายหน้ากระดานซ้อนเป็นรูปจั่วอีกชั้นหนึ่ง ด้านนอกแนวหน้ากระดานเป็นลายช่อพฤกษชาติ ด้านในจัดโครงลายเป็นตารางอย่างก้านแย่ง มีรูปหงส์แบบจีนและนกยูงแทรกอยู่ในภาพอีกด้วย

ฝาเพดานภายนอก เขียนสีปิดทองคำมละเป็นลายดอกพุดตานบนพื้นสีขาว ใต้ซุ้มระหว่างเสาถอยในด้านสกัดเขียนเป็นรูปหงส์จีน ใต้ซุ้มระหว่างเสาระเบียงเขียนเป็นลายดอกพุดตาน

ภาพที่ 4.28 หน้าบันพระวิหารน้อย
ลักษณะโดยรวมเหมือนหน้าบันพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.29 ฝาเพดานภายนอก เขียนสีปิดทองคำมละเป็นลายดอกพุดตานบนพื้นสีขาว

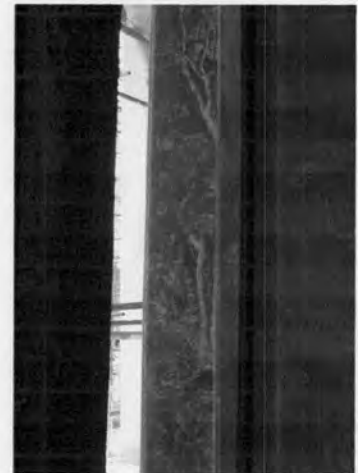
ประตูหน้าต่างด้านนอก ซุ้มประตูหน้าต่าง ปั้นปูนเป็นลายพฤกษชาติปิดทองประดับกระจกสี ลักษณะเหมือนกับซุ้มประตูหน้าต่างพระอุโบสถ หน้าบาน เป็นลายรดน้ำหรือลายทองคำมละรูปทวารบาลแบบจีน ปิดทองประดับกระจกสี ทับหลัง เป็นลายฉลุปิดทอง รูปช่อดอกพุดตานสลับกับรูปผีเสื้อ **ผนัง** เป็นลายรดน้ำรูปต้นกล้วยพฤกษ์

ภาพที่ 4.30 ซุ้มประตูหน้าต่าง
ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.31 หน้าบาน เป็นลายรดน้ำหรือลายทองคำมละ รูปทวารบาลแบบจีน ปัจจุบันลบเลือนไปเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 4.32 ผนังกบ เป็นลายรดน้ำหรือลายทองคำมละ รูปต้นกล้วยพฤกษ์

ฐานอาคาร ลักษณะเหมือนฐานพระอุโบสถ ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้วสกัดส่วนตี้ย ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังห้องเป็นฐานบัวคว่ำ

ผนังกระเบื้อง ก่ออิฐฉาบปูน สันผนังปั้นเป็นบัวหลังเจียด กลางผนังเจาะเป็นช่องทะลุประดับลูกทรงมะหวดดินเผาเคลือบสีแบบจีน

บันได ลูกนอนปูนหินทรายแบบจีน พนักพลึงห่ออู่โค้งสันพนักประดับหินทรายจีนแกะสลักเป็นบัวหลัง เบ้า ปลายพนักด้านบนประดับรูปนักรบแบบจีนหินทรายจีนแกะสลัก ซึ่งปัจจุบันชำรุดหักหายไปเป็นส่วนใหญ่ ปลายพนักด้านล่างเป็นรูปสิงโตจีนขนาดเล็ก

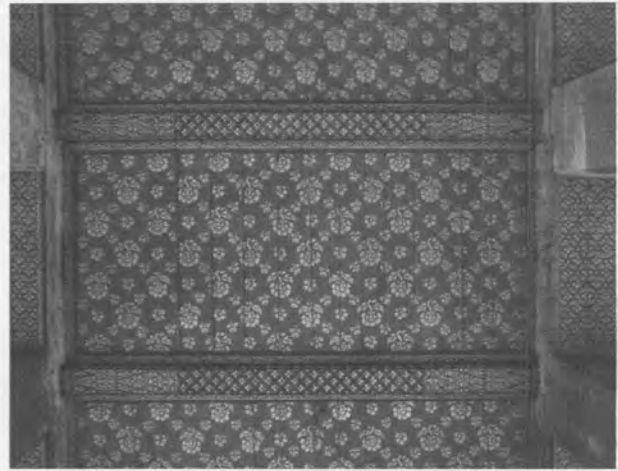
การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ศิลปะรัตน โกสินทร์ ขนาดหน้าตักประมาณ 4 ศอก สูง 4 ศอกเศษ ชูช่ออัฐิถือปูนประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ฐานชั้นล่างประดับผิวด้วยหินอ่อน ด้านหน้าเบื้องซ้ายและขวามีรูปพระอัครสาวก นั่งพนมมือหันเข้าหาลงพระประธาน

ฝาเพดาน เป็นลายพุดตานฉลุปิดทอง บนพื้นสีแดง

ภาพที่ 4.33 พระประธานภายในพระวิหารน้อย

ภาพที่ 4.34 ฝาเพดานภายใน ปิดทองลายฉลุเป็นลายดอกพุดตาน

ผนังภายใน เป็นภาพจิตรกรรมสีฝุ่น ส่วนเหนือแนวทับหลังประตูหน้าต่าง เป็นภาพเล่าเรื่องอดีต พระพุทธเจ้า ส่วนผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างเป็นภาพทศชาติชาดก

เสาภายใน เขียนลายประจําขามพุดตานคู่คั่นก้านแย่ง ตัวดอกไม้และกลีบใช้สีชมพูสดใส่ก้าน ใบสีเขียว เข้ม พื้นสีขาว ด้านล่างเป็นหน้ากระดานลายกรวยเชิง 2 ชั้น เขียนเป็นลายพุดตานบนพื้นสีแดง และสีเปลือกมังคุด ตามลำดับจากบนลงล่าง

ภาพที่ 4.35 ผนังภายในพระวิหาร เขียนจิตรกรรมเรื่องอดีตพุทธเจ้าและทศชาติชาดก

ภาพที่ 4.36 เสาในประธาน เขียนสี เป็นลายพุดตานคู่คั่นก้านแย่งบนพื้นสีขาว

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบ้านเขียนเป็นรูปเทวดาถือพวงมาลัยดอกพุดตาน ในท่าระบำด้านหลังเขียนเป็นลายเถาดอกพุดตานช่องไฟโปร่งงดงาม พื้นหลังสีแดง ทับหลังด้านใน ประดับลายฉลุปิดทองเป็นรูป ดอกพุดตานและผีเสื้อเหมือนด้านนอก บ้านแต่ละ เขียนสีเป็นรูปคันพุดตานบนพื้นภาพสีขาวนวล

ภาพที่ 4.37 ประตูหน้าต่างด้านใน
เขียนเป็นรูปเทวดาร่ายรำ

ภาพที่ 4.38 ทับหลังด้านในปิดทองลายฉลุเป็นลาย
ดอกพุดตานและผีเสื้อเหมือนด้านนอก

อาคารประกอบอื่นๆภายในเขตพุทธาวาส ศาลาซุ้มทางเข้า

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารแบบไทยประเพณี ตั้งอยู่ในแนวแกนหลักทางตั้ง ตรงกับพระวิหารใหญ่ซึ่งเป็นอาคารประธาน ผังพื้นเป็นอาคารตรีมุข ยื่นมุขหน้าออกไปด้านนอกเขตกำแพงแก้ว ส่วนฐานและเรือนเป็นเครื่องก่อ หลังคาโครงสร้างไม้ มุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี เครื่องล้าของช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ แกะสลักไม้ลงรักประดับกระจกสี หน้าบันไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพุดตานใบเทศก้านแย่งแบบไทยประเพณี ตรงกลางเป็นรูปเทวดาขึ้นประทับในวิมาน ฝาเพดานภายในเขียนสีเป็นรูปดอกโบตั๋น นก ผีเสื้อ และค้างคาวบนพื้นสีน้ำเงิน

ภาพที่ 4.39 ศาลาซุ้มประตูทางเข้าเขตพุทธาวาส
เป็นอาคารแบบไทยประเพณี ตั้งอยู่ในแกนเดียวกับพระวิหารใหญ่

ภาพที่ 4.40 ฝาเพดานภายใน เขียนสีเป็นลายดอกไม้ นก
ผีเสื้อ และค้างคาว

4.1.2 วัดประยูรวงศาวาสวิหาร

นามวัด	วัดประยูรวงศาวาส	พระอารามหลวงชั้นโท ชนิด วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ละแวกบ้านเจ้าพระยาพระคลัง(ดิศ บุนนาค) ฝั่งธนบุรี	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมคลองบ้านสมเด็จพระเอกาทศโลกใหญ่ฝั่งตะวันตก เจริญสะพานพระพุทธยอดฟ้า เลขที่ 24 ถนนประชาธิปไตย แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ว่าที่พระคลังและสมุหกลาโหม (ภายหลังคือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ในรัชกาลที่ 4)	
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้าง	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	เริ่มสร้าง พ.ศ. 2371 ฉลองพระอาราม พ.ศ.2379	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ได้อุทิศที่ดินสวนกาแฟส่วนตัว สร้างเป็นวัดโดยเสด็จพระราชกุศลตามพระราชนิมิต และเพื่อเป็นเกียรติยศสืบไป ต่อมาใน พ.ศ. 2375 จึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง ตามหลักฐานไม่ปรากฏว่า สร้างแล้วเสร็จเมื่อใดแต่อย่างช้าน่าจะเสร็จสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่ในการฉลองพระอารามใน พ.ศ.2379 ซึ่งเป็นการฉลองพระอารามครั้งใหญ่พร้อมๆ กันหลายพระอาราม

รายละเอียดอื่น ๆ

นอกจากนามวัดประยูรวงศาวาสแล้ว ชาวบ้านยังนิยมเรียกวัดนี้ว่า วัดรั้วเหล็ก เนื่องจากกำแพงวัดบางส่วนเป็นรั้วเหล็ก ลักษณะสูงราว 3 ศอกเศษ ซึ่งรั้วจัดทำเป็นรูปเครื่องอาวุธ คือ หอก ดาบ ขวาน ว่ากันว่า เจ้าพระยาพระคลัง สั่งรั้วเหล็กหล่อนี้มาจากอังกฤษ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายสำหรับทำเป็นกำแพงล้อมพระบรมหาราชวัง แต่ไม่โปรด จึงทูลขอรับพระราชทานมาเป็นกำแพงล้อมวัดประยูรวงศาวาส แทน โดยใช้น้ำตาลทราย แลกเปลี่ยนตามน้ำหนัก³

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนและเรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันออก	จรดคลอง
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนและเรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนและเรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.6 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดประยูรวงศาวาส

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณที่ตั้งวัดประยูรวงศาวาส ดังที่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นสวนกาแฟ บริเวณรอบ ๆ ก็น่าจะเป็นเรือสวนตามลักษณะชุมชนฝั่งธนบุรีในครั้งนั้น นอกจากนี้สวนกาแฟดังกล่าว ก็อยู่ใกล้หรืออาจจะติดกับบริเวณนิเวศสถานของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) อีกด้วย

³ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า405.

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแกนตามยาวขนานกับคลองหน้าวัดทางทิศเหนือ เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางบริเวณพระอาราม ค่อนมาทางทิศใต้ ด้านหน้าเขตพุทธาวาสสันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นทางเข้าหลักและลานหน้าวัด ทิศตะวันตกของลานเป็นพระเจดีย์ ทิศตะวันออกเป็นเขมอ โดยทั้งพระเจดีย์และเขมอนี้ ตามประวัติกล่าวว่าสร้างมาตั้งแต่แรกสถาปนาพระอาราม เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งในผังพระอารามแล้ว จะเห็นได้ว่าพระเจดีย์และเขมอ ตั้งอยู่สมมาตรกัน โดยมี

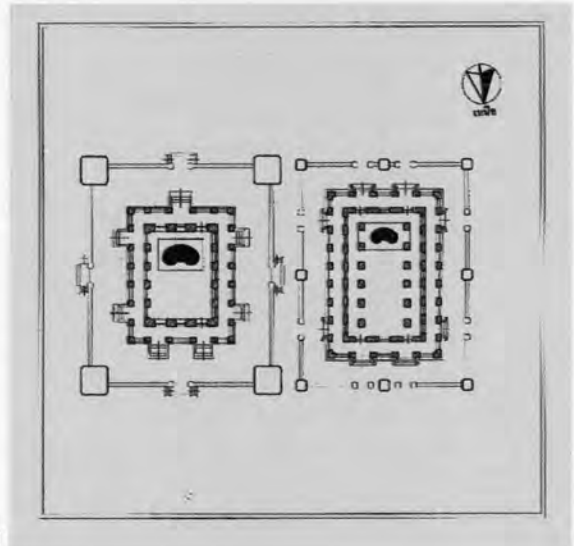

แผนผังที่ 4.7 แสดงละแวกนิเวศสถานของตระกูลขุนนาคในสมัยรัชกาลที่ 3

เขตพุทธาวาสและลานหน้าวัดเป็นแกนกลาง เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ด้านหลัง และด้านข้างทางทิศตะวันตก จากสภาพปัจจุบันเป็นไปได้ว่า มุมเขตพระอาราม ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ เดิมคงเป็นเขตสังฆาวาส ต่อมาจึงถูกเวนคืน เพื่อสร้างถนน และสะพาน ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่า เขตสังฆาวาสดั้งเดิมน่าจะมีลักษณะเป็นรูปเกือกม้า โอบอยู่ทางด้านหลังเขตพุทธาวาสคล้ายพระอารามอีกหลายแห่งในยุคเดียวกัน

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

ผังบริเวณเขตพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแนวตามแรนยาวของผังพระอาราม ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานกำแพงแก้วล้อมเขตพุทธาวาสที่เป็นของดั้งเดิมแต่สันนิษฐานว่า น่าจะเคยมีอยู่ พระอุโบสถและพระวิหารตั้งอยู่คู่กัน หันด้านสกัดไปทางหน้าวัด โดยพระอุโบสถอยู่ทางทิศตะวันตก พระวิหารอยู่ทางทิศตะวันออก อาคารแต่ละหลังมีกำแพงแก้วล้อมบริเวณ โดยรอบอีกชั้นหนึ่ง

แผนผังที่ 4.8 ผังบริเวณเขตพุทธาวาสวัดประยูรวงศาวาส

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถ

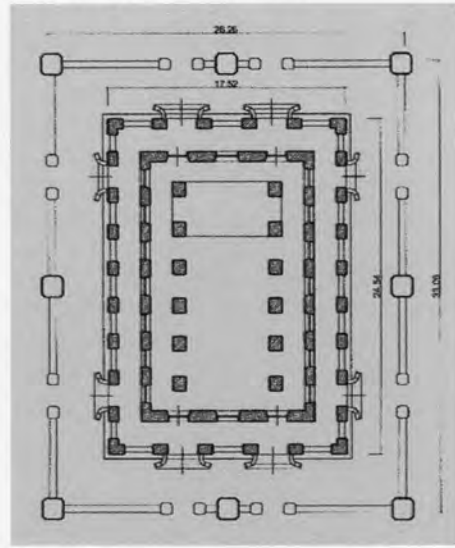
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาวเฉพาะตัวอาคารประมาณ 17.5 x 24.5 เมตร ขนาดรวมแนวกำแพงแก้วประมาณ 26.3 x 33.1 เมตร ตัวห้องภายในเจาะช่องประตูในด้านสกัดด้านละ 2 ช่อง ระหว่างช่องประตูเป็นหน้าต่าง 1 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่าง ด้านละ 7 ช่อง ภายในห้องเดิมไม่มีเสานในประธาน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ต่อเติมเพื่อความแข็งแรงตามพระบรมราชวินิจฉัยฐานพระประธานตั้งอยู่ระหว่างช่วงเสาในประธานก่อนถึงผนังหุ้มกลองด้านหลัง ภายนอกมีเสาระเบียงล้อมอีก 1

ชั้น โดยรวมด้านสกัดจึงมีขนาด 5 ช่วงเสา ด้านยาวมีขนาด 9 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นระเบียงอยู่ที่ช่วงเสาที่ 2 นับจากมุมอาคารทั้ง 4 ด้าน รวม 8 แห่ง ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

ภาพที่ 4.41 พระอุโบสถ วัดประยุรวงศาวาส

แผนผังที่ 4.9 ผังพื้นพระอุโบสถ

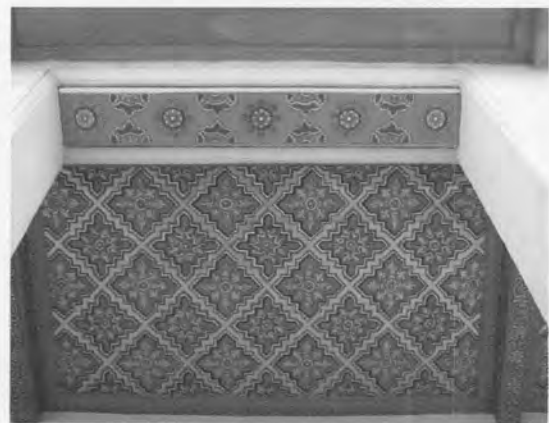
หลังคา ทรงจั่วปิด 3 ตับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี เครื่องล้าของ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แกะสลักไม้ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ด้านสกัดซ้อนหลังคาปีกนกได้หน้าบันในช่วงหลังคั้งที่ 2

หน้าบัน แบ่งเป็น 2 ชั้น ตามหลังคา 2 ตับบน คั่นด้วยหน้ากระดานฐานพระ ภายในเป็นลายพฤกษาน แกะสลักไม้ ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ตัวดอกไม้ขนาดใหญ่ แกะขกนูนเด่นจากก้านใบประดับกระจกสีเหลืองและแดง ก้านและใบใช้กระจกสีน้ำเงินและเขียว พื้นหลังสีขาว

ฝ้าฉัตร ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย **ฝ้าเพดานภายนอก** พื้นสีแดงเขียนสีดาวเพดาน เป็นลายตารางแบบเทศ โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างช่อ พาดระหว่างผนังและเสาในประธาน

ภาพที่ 4.42 หน้าบันพระอุโบสถ แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษาน ชกคอกนูนเด่น

ภาพที่ 4.43 ฝ้าเพดานภายนอก เขียนสีเป็นลายตารางดอกไม้แบบเทศ

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชุ้มประตูหน้าต่างเป็นชุ้มทรงเทศยอดแหลม บันปูนปิดทองประดับกระจกสี เป็นลายดอกพฤกษานแบบพระราชนิยม เกาะกับวงกรอบหน้ากระดานลายดอกพฤกษาน จุดพิเศษอยู่ที่หน้าต่างกลางใน ด้านสกัดซึ่งจะเป็นช่องรูป 8 เหลี่ยม ยอดชุ้มเพิ่มรูปคนโง่แบบเทศเข้าไป นอกจากนี้เหนือชุ้มหน้าต่างขึ้นไป ยังมีลายช่อดอกพฤกษานล้อมรอบกรอบวงกลม ภายในประดับกระจกสีเป็นลายเกราะเพชร หน้าบาน เป็นลายรด

น้ำพุคานพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ทับหลังด้านนอก ทาสีแดงประดับลายดาวลูปิตทองแบบไทยประเพณี ผนังทาสีขาวเป็นลายรดน้ำรูปคันกัลปพฤกษ์

ภาพที่ 4.44 หน้าต่างบานกลางเป็นช่องขลุ่ยเหล็กมุงป็นลายพฤกษ์ชาติ

ภาพที่ 4.45 ซุ้มประตูปูนปั้นปิดทองยอดแหลมลายพฤกษ์ชาติ

ภาพที่ 4.46 บานประตูลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ผนังทาสีขาวรูปคันกัลปพฤกษ์

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ สักส่วนเดียว สูงประมาณ 60 ซม. ผนังตัวห้องบนชั้นระเบียง ฉาบเรียบลงมาถึงพื้นระเบียง ไม่มีบัวฐานรับ

ผนังระเบียง ก่ออิฐตันฉาบปูนทาสีขาว สันผนังเป็นบัวหลังเจียด กลางผนังก่อกเป็นช่องหน้าต่างกระดาน ลูกฟักประดับกระเบื้องปรูดินเผาเคลือบสีแบบจีน ทั้งด้านในและด้านนอก

บันได ปัจจุบันชั้นบันไดปูผิวด้วยแผ่นหินแกรนิตเหมือนพื้นระเบียง ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนในภายหลัง ผนังพลสังกัอโค้ง ผายออกให้หน้าบัน โคกกว้างขึ้น บันไดเป็นบัวหลังเจียด แต่หน้าต่างกระดานกลางโค้งนูนขึ้น ปลายผนังมีเสาก่ออิฐถือปูน ปลายเสาดังรูปสิงโตจีนหินแกะสลัก

ภาพที่ 4.47 ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ ผนังระเบียงก่ออิฐถือปูนหนา เสาช่องหน้าต่างกระดานคดกระเบื้องปรู

ภาพที่ 4.48 ผนังพลสังกัห้หน้าบัน ฐานชั้นล่างก่อโค้งผายออก ปลายผนังก่อเสาประดับยอดด้วยสิงโตจีนแกะสลัก

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะลงรักปิดทองปางมารวิชัย ศิลปะรัตน โกสินทร์ขนาดหน้าตักราว 4 ศอก พระนามว่า “พระพุทธรธรรมวิเชษฐศาสตร์”⁴ ประดิษฐานบนฐานประดับลายปูนปั้นลงรักปิดทอง

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ระดับกระจกสี ความสูงของรัตนบัลลังก์เสมอแนวขอบบนประตูหน้าต่าง มุมซุกซิบเบื้องหน้าซ้ายขวา ประดิษฐานรูปพระอิศวรสาวกหล่อโลหะลงรักปิดทองหันหน้าเข้าหากัน ซุกซิด้านหน้าย่อกระเปาะยื่นออกมาเล็กน้อย

ภาพที่ 4.49 การตกแต่งโดยรวมภายในพระอุโบสถ
วัดประยุรวงศาวาส

ภาพที่ 4.50 พระพุทธธรรมวิฆฏฐศาสดา
พระประธานภายในพระอุโบสถ

ฝ้าเพดานภายใน ตกแต่งด้วยลายฉลุปิดทองผสมการเขียนสีเป็นลาย แก้วชิงดวง ตัวลายเป็นลายพฤษชาติแบบเทศ

ผนังภายใน ผนังหุ้มกลองหลังพระประธานเขียนจิตรกรรมเน้นเรื่องพุทธประวัติ ตรงกับหลังพระเศียรของพระประธาน ทิศบานกระจกเงา เหนือกระจกเงา ปั้นกรอบแว่นกลมลงรักปิดทอง ผนังอีก 3 ด้าน ทาสีขาวเรียบ ไม่ประดับลวดลาย

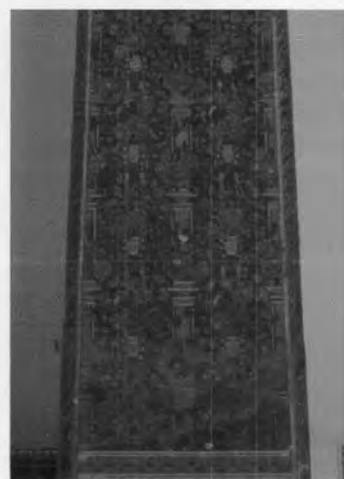
เสาในประธาน ด้านล่างเขียนสีเป็นลายกรวยเชิง ตัวลายค่อนไปทางลายพฤษชาติแบบเทศ ส่วนท้องไม้ด้านบนเขียนสีปิดทองเป็นภาพ โคมแขวนแบบจีน แทรกด้วยช่อดอกพุดदान บนพื้นสีม่วงเข้ม

ภาพที่ 4.51 ฝ้าเพดานภายใน
ปิดทองลายฉลุเป็นลายแก้วชิงดวง
แบบไทยประเพณี

ภาพที่ 4.52 ผนังภายในนอกจาก
ด้านหุ้มกลองหลังพระประธาน
ทาสีขาวเรียบ

ภาพที่ 4.53 เสาในประธานด้านบน
เขียนสีเป็นรูปโคมแขวนแบบจีน
แทรกด้วยช่อดอกพุดदान

ประตูหน้าต่างด้านใน ประตูหน้าต่างโดยรวม หลังบาน เขียนสีเป็นภาพท้าวมหาขรรค์ ด้านหลังเป็นลายดอกไม้ร่วงบนพื้นสีแดง **ทับหลังด้านใน** เป็นลายดาวจุฬูปัตทองแบบไทยประเพณีบนพื้นสีแดง **บานแพะ** ทาสีขาวเรียบ

ภาพที่ 4.54 หลังบานประตู
เขียนสีรูปท้าวมหาขรรค์

ภาพที่ 4.55 ใต้ทับหลังด้านนอกและด้านใน
เป็นลายดาวจุฬูปัตทอง

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมและกึ่งกลางของแต่ละด้านรวม 8 ซุ้มเป็นซุ้มปูนปั้นทาสีขาว ส่วนฐานและเรือนใช้ลวดบัวแบบเทศ ยอดเก็จที่มุมเป็นเสาแบบนูนออกมาเล็กน้อย กลางส่วนเรือนจะเป็นคูหายอดโค้งทูลถึงกันทุกด้าน ภายในประดิษฐานใบเสมาหินแกะสลักแบบเสมาเดี่ยว ส่วนยอดปั้นเป็นเจดีย์ทรงเครื่อง ลงรักปิดทองเฉพาะยอดชั้นบัวกลุ่มขึ้นไป

ภาพที่ 4.56 ซุ้มเสมาก่ออิฐถือปูน ยอดเจดีย์ทรงเครื่อง

พระวิหาร

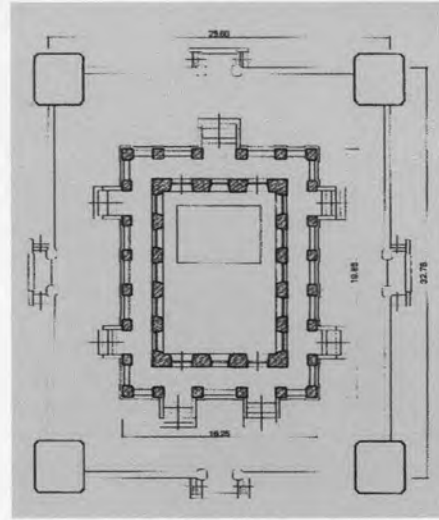
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม แต่มีลักษณะโดยรวมที่แตกต่างจากพระอุโบสถ

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวเฉพาะตัวอาคารประมาณ 16.25 x 19.86 เมตร ขนาดรวมลานประทักษิณประมาณ 28.60 x 32.78 เมตร ตัวห้องภายในพระวิหารเจาะช่องประตูด้านสกัดด้านละ 2 ช่อง ระหว่างช่องประตูทั้งสองเจาะช่องหน้าต่างกลาง 1 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ห้องภายในไม่มีเสาในประธาน ฐานพระประธานตั้งอยู่ห่างจากผนังหุ้มกลองด้านหลังเล็กน้อย ภายนอกมีเสาระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น โดยรวมด้านสกัดจึงมีความยาว 5 ช่วงเสา ด้านยาว 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นระเบียง อยู่ระหว่างช่วงเสาที่ 2 จากมุมอาคารทั้ง 4 ด้าน รวม 8 แห่ง ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

ภาพที่ 4.57 พระวิหาร วัดประจวบวงศา

แผนผังที่ 4.10 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา ทรงจั่วเปิด 3 ทับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี เครื่องล้าของช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แกะสลักไม้ลงรักปิดทองประดับกระจกสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวเสากระเบื้องด้านสกัด จุดเป็นชั้นหลังคา ตรงกับแนวผนังด้านสกัดของตัวห้องภายใน

หน้าบัน ตรงกับหลังคา 2 ทับบนแบ่งเป็น 2 ส่วน คั่นด้วยหน้ากระดานฐานพระ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายดอกพุดตาน โดยมีลักษณะลวดลายและการใช้สีของกระจกที่เหมือนกับหน้าบันพระอุโบสถ แตกต่างที่ใช้การแกะสลักฝั่งกระจกสี

ฝ้าฉาบและฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบ ไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.58 หน้าบันพระวิหาร

ใช้ลายพุดตานเหมือนพระอุโบสถแต่เป็นกรรมวิธีฝั่งกระจกสี

ภาพที่ 4.59 หน้าบันอุโบสถ

ลวดลายและกรรมวิธีแบบเดียวกับหน้าบันใหญ่

ในด้านสกัดบริเวณ โครงสร้างช่อที่รับหน้าบันมีลักษณะพิเศษคือ ในขณะที่หลังคาแบบจั่วเปิดโดยปกติ เสาคลุมกัที่ขึ้น ไปรับช่อจะมีบัวปลายเสาอยู่ แต่พระวิหารหลังนี้ยังคงใช้เสาที่ไม่มีบัวปลายเสา แต่มีส่วนผนังคอสองเหนือช่อระหว่างเสาขึ้นไปรับช่อหน้าบันแทน ซึ่งนับเป็นการผสมผสานรูปแบบอาคารแบบประเพณีนิยมกับพระราชนิยมลักษณะหนึ่ง

ภาพที่ 4.60 บริเวณผนังคอสองรับช่อหน้าบัน

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชุมประตูหน้าต่างเป็นชุมทรงเทศยอดแหลมป็นปูนปิดทองประดับกระจกสี ประกอบลายเครื่องอาวุธอันได้แก่ ขวาน หอก สามง่าม และกระบี่ เกี่ยวกระหวัดกันด้วยลายกนกแบบไทย ลายเครือเถาพฤกษชาติ และริ้วผ้าแบบเทศ ยอดบนสุดป็นเป็นรูปด้านหน้าตรง

หน้าบาน ประตูประดับมุกเป็นลาย ดอกกลอยก้านแย่ง โดยตัวลายก่อนไปทางแบบเทศ บานหน้าต่าง แกะสลักปิดทองฝังกระจกสี เป็นลายดอกกลอยก้านแย่งเหมือนบานประตู **ทับหลังด้านนอก** ลงรักปิดทองลายฉลุ เป็นลายลูกฟักกลอย **ผนัง** กบ เขียนลายรดน้ำเป็นรูปคันกัลปพฤกษ์

ภาพที่ 4.61-4.62 ชุมประตูหน้าต่างปูนปั้นทรงเทศลายเครื่องอาวุธ บานประตูประดับมุก บานหน้าต่างแกะสลักปิดทองฝังกระจกสีเป็นลายดอกกลอย

ภาพที่ 4.63 ผนังกบเขียนลายรดน้ำ รูปคันกัลปพฤกษ์

ฐานอาคาร แบ่งเป็นส่วนฐานประทักษิณ และฐานพระวิหาร

ฐานประทักษิณ เป็นฐานปัทม์ยกสูงประมาณ 90 ซม. กำแพงแก้วก่ออิฐถือปูนยกสูง ย่อกระเปาะนูนเป็นเสาแนวแบ่งกำแพงเป็นช่วง ๆ กลางท้องไม้แต่ละช่วงเจาะช่องทะลุประดับกระเบื้องปรูดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน ขอบบนของกำแพงป็นเป็นเสมาอย่างกำแพงเมือง **บันได** แยกลง 2 ข้าง **ผนังชานพัก** ก่อหนาเจาะช่องกลางประดับลูกกรงมะหวดดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน ผนังพลสังห่อโค้งปลายผนังตั้งรูปปั้นสิงโตขนาดเล็ก

ฐานพระวิหาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานปัทม์สูงประมาณ 90 ซม. ย่อกระเปาะนูนเป็นช่วง ๆ ตรงกับตำแหน่งเสาระเบียง หน้ากระดานท้องไม้แต่ละช่วง กดลิกเป็นช่องลูกฟัก ผนังด้านนอกของห้องฉาบเรียบลงมาถึงพื้นระเบียง ไม่มีบัวฐาน **บันได** ลูกนอนปูหินทรายแบบจีน **ผนังพลสังห่อ** โค้งป็นสันเป็นบัวหลังเจียด หน้ากระดานกลางนูน โค้งเป็นบัวลูกแก้ว

ภาพที่ 4.64 บัวฐานชั้นประทักษิณและบันได

ภาพที่ 4.65 ฐานอาคารเป็นฐานปัทม์ ย่อกระเปาะตรงกับเสา ระเบียง กลางท้องไม้ก่ดเป็นช่องลูกฟักกลิ้งไปเล็กน้อย

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย หน้าตักกว้างประมาณ 4.25 เมตร สูงประมาณ 5.30 เมตร⁵ นามว่า “พระพุทธรุคาน้อย” เรียกกันโดยทั่วไปว่า “หลวงพ่อนาค” ส่วนชาวจีนที่นิยมนับถือ เรียกว่า “ลักน้อย” แปลว่า กลีบบัว 6 ชั้น เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปโบราณคู่กับพระศรีศากยมุณี ซึ่งเป็นพระประธานในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวรารามที่อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย ฐานพระประดิษฐานปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี

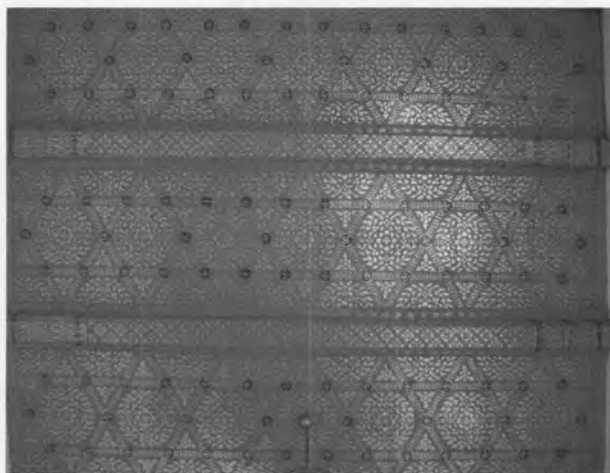

ภาพที่ 4.66 พระพุทธรุคาน้อย
พระประธานภายในพระวิหาร

ฝ้าเพดาน ประดับลายฉลุปิดทองเป็นลายเฉลวเพชร ภายในเป็นลายดอกไม้แบบเทศ ซื่อเป็นลายประจำยามก้านแย่ง ลายของทั้งส่วนฝ้าและซื่อช่องไฟละเอียด

ผนังภายใน ทาสีขาวเรียบ

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบาน เขียนลายรดน้ำเป็นรูปต้นกัลปพฤกษ์ มีนกเกาะตามกิ่ง ด้านบนเป็นรูปหงส์แบบจีนบินอยู่ ทั้หลังด้านใน ทาร์กเรียบไม้ประดับลวดลาย **บานผละ** ทาสีขาวเรียบต่อเนื่องมาจากผนัง ไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.67 ฝ้าเพดานภายใน ปิดทองลายฉลุเป็นลายเฉลวเพชร

ภาพที่ 4.68 หลังบานประตูหน้าต่าง
เขียนลายรดน้ำเป็นรูปต้นกัลปพฤกษ์

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

พระปรางค์มุกดาแพงแก้ว

เป็นพระปรางค์ก่ออิฐถือปูนศิลปรัตนโกสินทร์ สักส่วนผอมเพรียว ไม้ประดับลวดลาย ตั้งอยู่บนฐานใหญ่คล้ายป้อมผังรูปสี่เหลี่ยม ลักษณะบัวฐานเป็นแบบเทศ ผนังแต่ละด้านเจาะช่องคูหาขอดโค้ง ภายในฐานเป็นห้องโล่ง ปัจจุบันใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า405- 407.

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญอื่น ๆ

พระเจดีย์ใหญ่

ตามประวัติกล่าวว่า สร้างขึ้นพร้อมกับการสถาปนาพระอาราม⁶ แต่มาแล้วเสร็จในต้นรัชกาลที่ 4 หลังสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ) พราถัยใน พ.ศ. 2398 ต่อมาเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ จึงดำเนินการสร้างต่อจนแล้วเสร็จ ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ชั้นล่างเป็นช่องคูหาโค้ง ประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวน 55 องค์ ชั้นบนมีเจดีย์รายรอบพระเจดีย์ใหญ่ 18 องค์ ปัจจุบันใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และบรรจุอัฐิของราชินิกุลตระกูลขุนนา

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า รูปแบบเจดีย์ทรงระฆังที่สร้างแล้วเสร็จในรัชกาลที่ 4 น่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบในภายหลัง เพราะในรัชกาลที่ 3 ไม่นิยมสร้างเจดีย์ทรงระฆัง เนื่องจากเป็นแบบที่ไม่ทรงโปรดนัก ในช่วงรัชกาลที่ 3 พระเจดีย์องค์นี้จึงอาจสร้างไปได้บางส่วนเท่านั้น

ภาพที่ 4.69 พระปรางค์มุกกันแพงแก้วรอบพระวิหาร

ภาพที่ 4.70 พระเจดีย์ใหญ่

เขมอ

สร้างขึ้นพร้อมกับการสถาปนาพระอาราม โดยได้เค้าโครงมาจากหยดเทียนซึ่งฝังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุดขณะประทับในท้องทรงและพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ลักษณะเขมอเป็นภูเขาจำลองขนาดเล็ก ก่อด้วยศิลากว้างยาวประมาณ 42 x 48 เมตร ตั้งอยู่กลางสระน้ำ บนเขมอมีสิ่งก่อสร้างจำลอง อันได้แก่ พระเจดีย์ พระวิหาร พระปรางค์ ศาลาไทย และกังหัน มีบริเวณสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ พระพุทธรูปบาท พระพุทธรูปฉาย ริมสระน้ำยังมีศาลาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปอีกหลายหลัง ภายหลังมีประชาชน นำเต่าและตะพาบมาปล่อยในสระรอบเขมอ จึงเรียกกันทั่วไปว่า “เขาเต่า”

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

4.1.3 วัดพิชัยญาติการามวรวิหาร

นามวัด	วัดพิชัยญาติการาม	พระอารามหลวงชั้นโท ชนิด วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	วัดร้างริมคลองสานฝั่งทิศใต้ ใกล้บ้านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ตึก บุนนาค)	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	เลขที่ 685 ถนนประชาธิปไตย เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ตึก บุนนาค) ภายหลังคือ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาพิชัยญาติ	

ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	พ.ศ. 2384

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

วัดพิชัยญาติการาม เป็นวัดร้างมาแต่เดิม ไม่ปรากฏชื่อเดิมและยุคสมัย อยู่ในละแวกนิเวศสถานของพระยาศรีพิพัฒน์ (ตึก) หลังจากที่เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ได้สร้างวัดประยูรวงศาวาสแล้ว พระยาศรีพิพัฒน์จึงได้ดำเนินความที่ชาย โดยปฏิสังขรณ์วัดร้างแห่งนี้ใหม่ทั้งวัดและถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯพระราชทานนามพระอารามว่า “วัดพระยาญาติการาม”⁷ สื่อความหมายถึงความเป็นราชินิกุลของตระกูลบุนนาค ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามพระอารามใหม่ว่า “วัดพิชัยญาติการาม” เพื่อให้พ้องกับราชทินนาม “บรมมหาพิชัยญาติ” ของผู้ปฏิสังขรณ์

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองสาน
ทิศตะวันออก	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.11 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดพิชัยญาติการาม

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณละแวกวัดร้างแห่งนี้ ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านของพระยาศรีพิพัฒน์ (ตึก) เป็นจุดบรรจบของคลองสาน คลองวัดพิชัย ฝั่งตรงข้ามกับวัด ถัดไปจากสวนกาแฟ (ซึ่งต่อมาคือวัดอนงคาราม) นั้น ยังมีมัสยิดเก่าแก่อยู่ฝั่งตรงข้ามกับวัด แสดงให้เห็นว่าชุมชนในละแวกดังกล่าวนี้ เป็นชุมชนที่มีความ

แผนผังที่ 4.12 แสดงละแวกบ้านตระกูลบุนนาค ริมคลองสาน

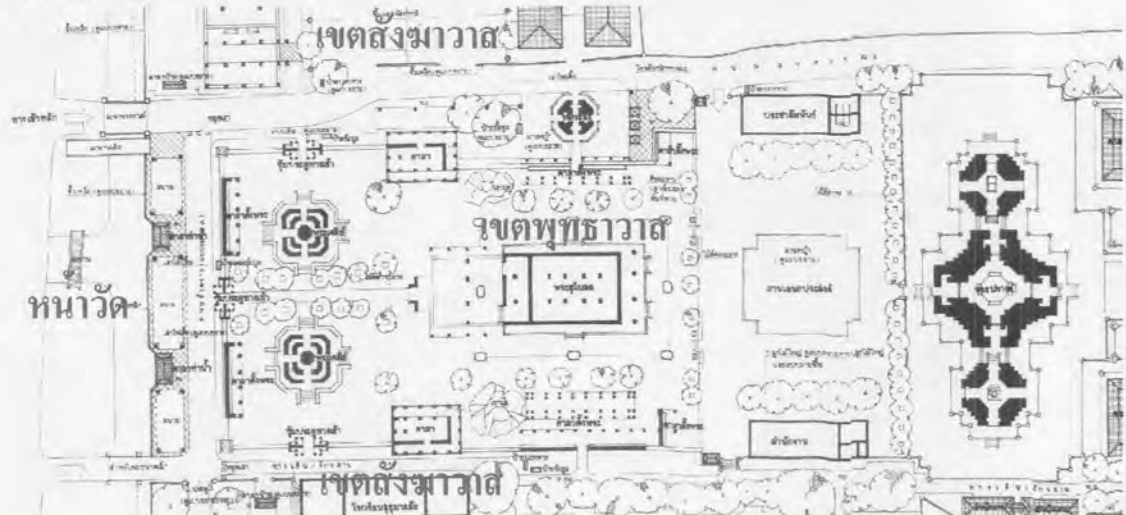
⁷ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษณ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 419.

หลากหลายทางเชื้อชาติศาสนาและหนาแน่นคึกคักอีกแห่งหนึ่ง

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันด้านสั้นลงสู่คลองสาน ด้านหน้าวัดทางทิศเหนือ แบ่งพระอารามเป็น 3 ส่วนตามยาว เป็นเขตพุทธาวาส อยู่ตรงกลาง 2 ผังขนานข้างเป็นเขตสังฆาวาส คั่นระหว่างกันด้วยกำแพง

แผนผังที่ 4.13 ผังพระอารามวัดพิชัยญาติการาม

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

ผังพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว หันด้านสั้นไปทางด้านหน้าวัด พระอุโบสถตั้งอยู่กลางพื้นที่ ลานด้านหน้าพระอุโบสถมีพระเจดีย์ คู่ขนานแนวทางเดินกึ่งกลางด้านหลัง พระอุโบสถประดิษฐานพระปรางค์ 3 ยอดขนาดใหญ่ ประชิดกำแพงเขตพุทธาวาส แบ่งบริเวณโดยรอบเป็นอีกส่วนต่างหาก ด้วยการยกพื้นสูงจากระดับพื้นเขตพุทธาวาสด้านหน้า พร้อมทั้งมีกำแพงแก้วกันเป็นสัดส่วน ระหว่างพระอุโบสถและเขตลานรอบพระปรางค์ใหญ่ ซึ่งปัจจุบันเป็นลานเอนกประสงค์นั้น เดิมมีพระปรางค์ขนาดเล็กประดิษฐานอยู่ ซึ่งเป็นของดั้งเดิมตั้งแต่ครั้งยังเป็นวัดร้างอยู่ ภายหลังจึงถูกรื้อลงในช่วงรัชกาลที่ 5 บริเวณริมกำแพงด้านหน้า และ 2 ฝากข้างพระอุโบสถ ยังมีศาลารายริมกำแพงอีกหลายหลัง

อย่างไรก็ตาม จากการค้นคว้ายังไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงรายละเอียดว่า อาคารแวดล้อมต่าง ๆ ภายในเขตพุทธาวาส นอกจากพระอุโบสถ ซึ่งเป็นประธานของผังนั้นสร้างขึ้นในช่วงเวลาใดบ้าง ซึ่งอาจสร้างขึ้นตั้งแต่แรกปฏิสังขรณ์วัด หรือ ทบอสร้างในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ก็เป็นไปได้ เนื่องจาก วัดแห่งนี้ได้รับการทำนุบำรุงจากตระกูลขุนนางอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด แต่หากพิจารณาจากรูปแบบการตกแต่งอาคารแล้ว พระเจดีย์ด้านหน้าและศาลาด้านข้างพระอุโบสถทั้ง 2 ฝาก น่าจะเป็นฝีมือการก่อสร้างในช่วงรัชกาลที่ 4 ลงมาเป็นอย่างน้อย โดยเฉพาะพระปรางค์ใหญ่ด้านหลังนั้น อาจเป็นการสร้างขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องมาถึงรัชกาลที่ 4 เลยก็เป็นได้

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถ

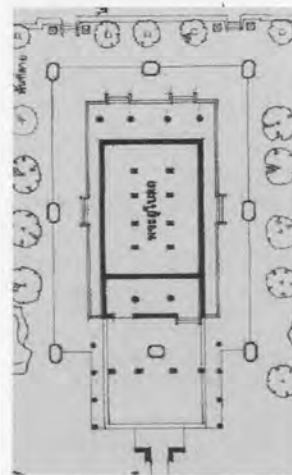
ลักษณะภายนอก

แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนพระอุโบสถกับส่วนมุขหน้า ส่วนพระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ส่วนมุขหลังเป็นสถาปัตยกรรมแบบจีน

ผังพื้น ส่วนพระอุโบสถ ขนาดกว้างยาวประมาณ 13 x 21 เมตร ห้องภายในเจาะช่องประตูหนึ่งหุ้มกลองหน้า 3 ช่อง ด้านหลัง 2 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องเปิดด้านละ 5 ช่อง โดยช่องกลางเป็นประตูที่เหลือเป็นหน้าต่าง มีระเบียงรอบทั้ง 4 ด้าน ด้านหน้าและหลังทำเป็นเฉลียงกว้าง 2 ช่วงเสา ระเบียงข้างกว้าง 1 ช่วงเสา โดยรวมด้านสกัดแบ่งเป็น 5 ช่วงเสา ด้านยาวแบ่งเป็น 9 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นระเบียงรอบของด้านสกัดอยู่ที่ช่วงเสาที่ 2 จากมุมอาคาร ทั้ง 2 ฝาก บันไดด้านยาวตรงกับช่วงเสาที่กลางและช่วงประตูกลางแนวผนังทั้ง 2 ฝาก ด้านสกัดหน้าต่อมุขหน้าเพิ่มยาวออกมาประมาณ 11 เมตร ด้านยาวแบ่งเป็น 4 ช่วงเสา ความกว้างเท่ากับพระอุโบสถส่วนหลัง แต่มีระเบียงเฉพาะด้านข้างทั้ง 2 ฝาก ด้านหน้าผนังห้องชิดถึงขอบนอก ย่อกระเปาะเป็นมุขเล็กเพิ่มขึ้นมาอีกส่วนหนึ่ง ภายในห้องแบ่งเป็น 2 ส่วนตามขวาง ด้วยผนังซึ่งเจาะทะลุเป็นช่องเปิด 3 ช่วง ตรงกับแนวเสาตามขวาง ส่วนบรรจบระหว่างเฉลียงหน้าของพระอุโบสถกับมุขด้านหน้า เป็นผนังลักษณะเดียวกับผนังกั้นกลางมุขหน้า

ภาพที่ 4.71 พระอุโบสถ วัดพิชัยญาติการาม

แผนผังที่ 4.14 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคาส่วนพระอุโบสถ 3 ตับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี ชายคาขึ้นพื้นจากแนวระเบียงรอบเล็กน้อย โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคารองรับด้วยโครงสร้างข้อพาดระหว่างผนังห้องด้านยาว หน้าบันประดับลายปูนปั้นประกอบกระเบื้องเคลือบ กลางภาพเป็นรูปเจกัณดินเผาเคลือบสีแบบจีนปักช่อดอกพุดตานซึ่งทำด้วยกระเบื้องเคลือบตัดชิ้นมาประกอบกันเป็นรูปร่าง รายรอบด้วยรูปสัตว์มงคลและเครื่องมงคลแบบจีน ได้แก่ รูปหงส์และมังกรทำจากกระเบื้องเคลือบตัดชิ้นประกอบลายปูนปั้น รูปม้วนคัมภีร์และพัดปูนปั้นนูนต่ำ รูปโคมแขวนและน้ำเต้าทำจากกระเบื้องเคลือบทั้งชิ้น พื้นหลังปั้นลายเมฆแทรกอยู่ หน้ากระดานปั้นลมประดับเครื่องถ้วยประกอบลายปูนปั้นเป็นเถาดอกไม้

คอสอง ได้หลังคาตบบนสุดประดับกระเบื้องเคลือบแบบตัดชิ้นมาประกอบกันเป็นรูปกึ่งเถาดอกพุดตาน คอสองชั้นล่างได้หลังคาตบกลาง ซึ่งกว้างกว่าคอสองชั้นบน ประดับกระเบื้องเคลือบแบบตัดชิ้นมาประกอบเป็นรูปเถาพุดตานและรูปหงส์จีน

ภาพที่ 4.72 หน้าบันใหญ่ ส่วนพระอุโบสถ
ตกแต่งเป็นภาพเครื่องมงคลจีน

หลังคามุขหน้า ลักษณะเป็นหลังคาแบบจีน
ดับเดียวลดชั้นตามผังย่อกระเปาะ ด้านหน้ารวมเป็น 3
ชั้น สักส่วนจั่วเตี้ยปานแบบหลังคาจีน

หน้าบัน ก่ออิฐเต็มเป็นผืนหน้าไม่มีไฉราหน้า
จั่ว ประดับกระเบื้องเคลือบแบบตัดเป็นจีนประกอบด้วย
ลายปูนปั้น เป็นลายพฤกษชาติแบบจีน กลางภาพปั้นเป็น
รูปแจกันหรือโถใส่ช่อดอกพุดตาน หน้าอุคของหลังคาที่
ซ้อนชั้นขึ้นไป ประดับกระเบื้องเคลือบแบบตัดชั้น
ประกอบกันเป็นลายพฤกษชาติแบบจีน

ฝ้าเพดานภายนอก ส่วนพระอุโบสถ ฝ้าเหนือ
เฉลียงหน้าและหลัง เขียนสีปิดทองกำมะลอ เป็นลาย
ดอกพุดตานผลส้มมือ ผีเสื้อ และค้างคาว ฝ้าเหนือ
ระเบียงรอบและใต้ชายคากันสาด ทาสีแดงเรียบไม้
ประดับลวดลาย ฝ้าเพดานระเบียงข้างส่วนมุขหน้า ทาสี
แดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.75 ฝ้าเหนือเฉลียง
เขียนสีเป็นลายเครื่องมงคลจีน

เสาระเบียง เสาระเบียงรอบตลอดจนระเบียงข้างของมุขหน้าเป็นเสาหินแบบจีน แกะสลักหน้าตัดวงกลม
ขนาดเสมอกันตลอดต้น เสาลอยเฉลียงหน้าหลังเป็นเสาก่ออิฐถือปูน โคนเสากว้างปลายเสาแคบ ขนาดหน้าตัด
โดยรวมใหญ่กว่าเสาหินระเบียงรอบ เสาทั้ง 2 ขนาด ด้านบนประดับบัวปลายเสาเป็นบัวปูนปั้น แต่มีลักษณะเป็น
ลวดบัวแบบเทศ ทาสีแดงเป็นพื้นเขียนลายดอกไม้เป็นแถว ตั้งตามแนวกลีบบัว ตัวเสาเฉลียงด้านหน้าเขียนสีเป็น
จิตรกรรมรูปมังกรพันเสา ส่วนเสาเฉลียงด้านหลังทาสีขาวเรียบไม้ประดับลวดลาย อย่างไรก็ตาม ภาพเขียนมังกร

ภาพที่ 4.73 คอซองประดับลายกระเบื้องตัดชั้น
ประกอบเป็นรูปดอกไม้และหงส์จีน

ภาพที่ 4.74 หน้าบันมุขหน้า
ประดับลายแจกันและลายพฤกษชาติ

ของเสาเฉลียงหน้านั้นอาจเป็นการตกแต่งเพิ่มเติมในภายหลังก็ได้ ส่วนเสากระเบื้องข้างของมุขหน้า บัวหัวเสาเป็นหินและสลักต่อเนื่องกับตัวเสาลักษณะเป็นบัวหงายแบบเทศ

ภาพที่ 4.76 เสากระเบื้องรอบและเสาเฉลียงหลัง

ภาพที่ 4.77 เสาเฉลียงหน้า เขียนลายมังกร พันเสาซึ่งอาจเป็นการเพิ่มเติมในภายหลัง

ประตูหน้าต่างด้านนอก ผนังรอบช่องเปิดฉาบเรียบ ไม่ประดับซุ้มประตูหน้าต่าง หน้าบาน บานประตูหน้าต่างของส่วนพระอุโบสถ เขียนลายรดน้ำแบบไทยประเพณี บานประตูด้านสกัดหน้าบานกลาง เป็นภาพทวารบาลทรงเครื่องนักรบแบบไทย ถือพระซุรค์ ชินเหยียบราชสีห์ พื้นหลังเป็นชายช่อกนกเปลว บานขนานข้าง และบานประตูด้านสกัดหลัง กลางด้านขวาเป็นภาพเสี้ยววง ชินเหยียบสิงโตจีน พื้นหลังลายช่อกนกเปลว วงกบ ฐานออกจากผนังเล็กน้อย ลงรักปิดทองลายฉลุเป็นลายแบบไทยประเพณี กรอบเช็ดหน้า เขียนลายรดน้ำ เป็นลายประจำยามพุดตานก้านแย่ง ทับหลังด้านนอก ลงรักปิดทอง เป็นลายดาวสลับลายดอกกลอย ผนังกบ เขียนลายรดน้ำ เป็นภาพต้นไม้ทิพย์ต่าง ๆ อาทิ ต้นกัลปพฤกษ์ นริศผล เป็นต้น ด้านบนหน้าต่างเป็นท้องฟ้า แทรกรูปนกบินและลายเมฆแบบจีน

ภาพที่ 4.78 ช่องหน้าต่างด้านนอกไม่มีซุ้ม ผนังกบเขียนลายรดน้ำรูปต้นกัลปพฤกษ์

ภาพที่ 4.79 บานประตูกลาง เขียนลายรดน้ำรูปทวารบาลแบบไทย ผนังกบเป็นรูปต้นน้กกัลลิสผล

ภาพที่ 4.80 บานประตูข้าง เขียนลายรดน้ำเป็นภาพเสี้ยววงจากหลังเป็นลายเปลว

ผนังรอบมุขหน้าและผนังด้านข้าง เกลี้ยงหน้าของส่วนพระอุโบสถที่ต่อเชื่อมกับส่วนมุขหน้าเจาะช่องเปิดเป็นช่องประตูกว้างทั้งหมด บานประตูเป็นบาน ไม้ลูกฟูกกระดานคูน บานและวงกบทาสีแดงเรียบไม่ประดับลวดลาย

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด มีลักษณะเป็นฐานเชิงชั้นเดียวกับพนักระเบียง โดยผนังในช่วงที่ตรงกับตำแหน่งเสากระเบียงจะหนากว่าผนังช่วงปกติ คล้ายฐานตอม่าเสา ผิวของฐานเชิงและตัวผนังทำจากหินทรายจีน แกะเป็นลวดบัวแบบเทศ โดยช่วงท้องไม้ของผนังจะแกะสลักเป็นภาพเล่าเรื่องสามก๊กในฉากต่างๆ กัน ไปแต่ละช่อง โดยเป็นของที่สั่งทำมาจากเมืองจีน ด้านนอกของผนังตัวท้องไม้มีบัวฐานรับ โดยฉาบเรียบลงมาถึงพื้นกระเบียง ซึ่งมีระดับสูงขึ้นมาประมาณกึ่งกลางความสูงพนักระเบียง ส่วนระดับท้องภายในสูงกว่าระดับพื้นกระเบียงรอบประมาณ 1 ชั้นบันได

ส่วนมุขด้านหน้า รองรับด้วยฐานเชิงซึ่งต่อเนื่องมาจากส่วนพระอุโบสถด้านหลัง ไม่มีพนักระเบียงระดับพื้นภายในสูงกว่าพื้นกระเบียงข้างเล็กน้อย

บันได บันไดของส่วนพระอุโบสถจะแทรกอยู่ระหว่างช่วงเสาที่ตรงกับแนวประตูทางเข้าห้องภายในทุกตำแหน่ง ยกเว้น ช่องประตูกลางของด้านสกัดหน้า ลักษณะเป็นบันไดปลูกนอนหินทรายแบบจีน ไม่มีผนังกพลสังห์ ส่วนมุขด้านหน้า เนื่องจากระดับพื้นกระเบียงสูงเท่าฐานเชิงซึ่งหนาประมาณ 1 ชั้นบันได จึงไม่มีบันไดต่างหาก

ภาพที่ 4.81 ฐานอาคารส่วนพระอุโบสถตกแต่งด้วยแผ่นหินทรายจีน แกะสลักเป็นเรื่องสามก๊ก ชั้นบันไดปูหินทรายจีน ไม่มีผนังกพลสังห์

ภาพที่ 4.82 ฐานอาคารส่วนมุขหน้าเป็นฐานเชิงสูงจากพื้นลานรอบประมาณ 1 ชั้นบันได

การตกแต่งภายใน

ส่วนพระอุโบสถ

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักราว 3 ศอก ศิลปะสมัยสุโขทัย พระนามว่า “พระสิทธารถ” ตามประวัติกล่าวว่า นำมาจากวัดวิหารหลวง เมืองพิษณุโลก โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เคยเสด็จมาทอดพระเนตรและทรงตรัสชมว่างามมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำฉัตรขาว 5 ชั้น มาถวายเป็นพุทธบูชา⁸ ประดิษฐานบนฐานแว่นฟ้าประดับลายปูนปั้น ลงรักปิดทองประดับกระจกสี สูงเกินแนวประตูหน้าต่างขึ้นไปเกือบ 2 ศอก

⁸ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 419-421.

ด้านหน้า พระสีทธารถ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะอู่ทอง ขนาดหน้าตักราวสองเศษ พระนามว่า พระวรวิกนายนก ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ สูงโดยรวมพระวรวิกนายนกถึงยอดพระเกตุสมอระคับฐานของพระสีทธารถ

ภาพที่ 4.83 พระสีทธารถ พระประธานภายในพระอุโบสถ และพระวรวิกนายนก ด้านหน้า

ภาพที่ 4.84 การตกแต่งภายในพระอุโบสถโดยรวม

ฝาเพดานลายใน ฝาภายในพระอุโบสถ เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลายเครื่องมงคลจีนบนพื้นสีแดงเข้ม ประกอบด้วยรูปดอกพุดตาน สลับกันระหว่างดอกสีทอง สีแดงเข้ม และสีน้ำเงิน รูปผีเสื้อและค้างคาว ฝีมือช่างช่างจีน ฝาเหนือห้องที่ประดิษฐานพระประธาน เป็นลายแบบเดียวกัน แต่ช่องไฟลายจะค่อนข้างแน่นกว่า ห้องด้านหน้าที่เหลือ

ผนังลายใน เขียนสีเป็นลายพุดตานพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งบนพื้นสีน้ำเงินเข้ม เส้นลายค่อนข้างไปทางแบบไทยประเพณี ผนังคอสองเหนือช่อพาดระหว่างเสาในประธานเขียนลายพุดตานเฟืองอุบะแทรกกรุปผีเสื้อระหว่างลายอุบะ ฝีมือการเขียนแบบช่างจีน

ภาพที่ 4.85 ฝาเพดานภายในพระอุโบสถเขียนสีปิดทองกำมะลอ เป็นลายเครื่องมงคลจีน คอสองเขียนลายเฟืองอุบะ

ภาพที่ 4.86 ผนังภายในพระอุโบสถ เขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

เสาในประธาน เขียนสีเป็นลายพฤกษาคานก้านแย่งบนพื้นสีแดง ตอนล่างของเสาเขียนเป็นลายพฤกษานกรวยเชิง ลักษณะลายเป็นแบบพระราชนิยม ได้ชื่อแบบพากระหว่างเสาในประธาน เขียนสีเป็นลายดอกพฤกษาคาน ผลท้อ และค้างคาวบนพื้นสีแดงเข้ม

ประตูหน้าต่างด้านในพระอุโบสถ หลังบาน เขียนสีเป็นภาพต้นดอกพฤกษาคาน มีนกเกาะตามกิ่ง พื้นหลังเป็นสีแดง **ทับหลังด้านใน** ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย **บานแฝด** เขียนสีเป็นภาพกอดอกบัวแบบธรรมชาติ พื้นหลังเป็นสีฟ้า ด้านล่างซึ่งเป็นน้ำมีนกกระสาสีขาวยืนอยู่

ภาพที่ 4.87 เสาในประธาน
เขียนลายพฤกษาคานก้านแย่ง

ภาพที่ 4.88 หลังบานหน้าต่างภายในพระอุโบสถ
เขียนภาพต้นไม้ บานแฝดเขียนภาพกอดบัวแบบธรรมชาติ

ส่วนมุขหน้า

ฝ้าเพดาน ภายในมุขด้านหน้าเป็นฝ้าตีกลอนจิด เอียงตามแนวหลังคา ทาสีแดงเป็นพื้นจันทันซึ่งเป็นจันทันกลมทาสีเหลือง เขียนสีเป็นลายดอกพฤกษาคานลอยโดยตลอด

ผนังด้านใน เขียนสีเป็นลายไม้ร่วง สลับคี่เสื่อ บนพื้นสีเหลืองอ่อน ส่วนผนังที่กั้นระหว่างเฉลียงหน้าของพระอุโบสถกับมุขหน้า ทาสีขาวเรียบ ไม้ประดับลวดลาย **หลังบานประตูหน้าต่าง** ทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 4.89 การตกแต่งฝ้าเพดานและแป
ภายในมุขหน้า เป็นลายดอกพฤกษาคาน

ภาพที่ 4.90 บานประตูมุขหน้าทาสีแดงเรียบ

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมและกึ่งกลางของแต่ละด้านรวม 8 ซุ้ม โดยซุ้มที่อยู่กึ่งกลางด้านสกัดหน้า จะตั้งอยู่ภายในบริเวณของมุขหน้า ลักษณะเป็นซุ้มทรงเทศ และสกัดจากหินทรายแบบจีน ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมกลมมุม ส่วนฐานเป็นฐานปัทม์ ยกเก็จมุมตัดเหมือนเสาแนบมุมออกมาและท้องไม้เป็นเส้นขนานทางตั้ง ส่วนเรือนยกเก็จตรงมุมตัดเป็นเสาแนบและแกะสลักตัวเสาเป็นเส้นขนานทางตั้งเหมือนส่วนฐาน กลางเรือนแต่ละด้านเจาะช่องเป็นคูหา ยอดโค้งและสกัดลายดอกไม้เป็นซุ้มด้านบน ภายในตั้งใบเสมาหินทรายแกะสลักแบบเสมาเดี่ยว

ส่วนยอด ทำเป็นลาดหลังคาซ้อน 2 ชั้น ผืนหลังคาแกะเป็นลอนลูกฟูกแบบหลังคาจีน แต่ยอดบนสุดเป็นปราสาททรงพอมเพริชวแบบรัตนโกสินทร์ ยอดปราสาทปักนพศุภย์โลหะ

ซุ้มเสมาที่ทำมาจากเมืองจีน แต่น่าจะเป็นการเขียนแบบสั่งทำมาโดยเฉพาะ เนื่องจากมีลักษณะยอดปราสาทแบบไทยอยู่ด้วย ซึ่งแม้ว่าจะมีสัดส่วนที่ถูกต้องงดงาม แต่ลักษณะเส้นสายและลวดบัวอื่นๆ น่าจะเป็นฝีมือช่างชาวจีนมากกว่า

ภาพที่ 4.91 ซุ้มเสมายอดปราสาทหินทรายแกะสลัก ซึ่งน่าจะเป็นการเขียนแบบแล้วสั่งทำจากเมืองจีน

เมื่อพิจารณาจากลักษณะโดยรวมของพระอุโบสถกับมุขด้านหน้า สันนิษฐานว่า ส่วนมุขด้านหน้านั้น น่าจะเป็นการต่อเติมในชั้นหลัง ซึ่งอาจจะอยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 หรือหลังจากนั้นก็เป็นที่ได้ แต่ต้องไม่ใช่การก่อสร้างพร้อมกับตัวพระอุโบสถด้านหลังอย่างแน่นอน เนื่องจากรูปแบบและรายละเอียดองค์ประกอบไม่กลมกลืนกัน ส่วนซุ้มเสมาที่ตั้งอยู่ภายในมุขด้านหน้าก็แสดงให้เห็นว่า บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถ แต่แรกเริ่มก็ไม่น่าจะมีอาคารตั้งอยู่ และหากเป็นเช่นนั้น ก็อาจเป็นไปได้ดีกว่า ส่วนระเบียงรอบของพระอุโบสถซึ่งรับด้วยเสา ระเบียง หินแกะสลัก นั้นอาจเป็นการต่อเติมในภายหลัง เช่นเดียวกับมุขด้านหน้า เนื่องจาก เสาระเบียงหินแกะสลักรอบพระอุโบสถกับเสาระเบียงด้านข้างมุขหน้า มีลักษณะเหมือนกัน

หากเป็นเช่นนั้น ก็แสดงว่า เติมที่พระอุโบสถหลังนี้ น่าจะมี ผังพื้น เป็นรูปสี่เหลี่ยมมีเฉลียงเฉพาะด้านสกัดหน้าหลัง ไม่มีระเบียงข้าง ส่วนหลังคาอาจเป็นแบบ 2 ตับ 2 ชั้น ตับที่ 2 เป็นตบกันสาควาย ขึ้นเกินแนวคันทันและเสาเฉลียงเล็กน้อย ไม่มีคันทวยรับ

ภาพที่ 4.92 รูปค้ำด้านหน้าของพระอุโบสถอาจเหมือนค้ำด้านหลังหากมุขหน้าเป็นส่วนต่อเติม

พระปราสาท

ลักษณะเป็นพระปราสาทขนาดใหญ่ 3 องค์ ตั้งอยู่บนฐานไพทีร่วมกัน โดยพระปราสาทองค์กลาง เป็นประธานมีขนาดสูงใหญ่ที่สุด และมีทางต่อเชื่อมไปถึงพระปราสาทองค์รองทั้ง 2 ข้าง ภายในพระปราสาทองค์กลาง ประดิษฐาน พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย 4 องค์ ประทับบนฐานชุกชีปูนปั้นเดียวกัน โดยหันพระพักตร์ออกไปทั้ง 4 ทิศ ซึ่งควรจะหมายถึง พระพุทธเจ้าในภัทรกัลป์ที่ล่วงไปแล้ว คือ พระกัสสปะ พระกกุสันธะ พระโกนาคม และพระโคตมะ พระปราสาทองค์รองทางทิศตะวันออกประดิษฐาน รูปพระโพธิสัตว์ศรีอริยามตตริย ทรงเครื่องจักรพรรดิ ส่วนองค์ทางทิศตะวันตกประดิษฐาน พระพุทธบาทจำลอง ปราสาทแต่ละองค์มีผังย่อมุม โดยย่อเก็จเป็นมุขออกมาจากแต่ละด้าน เรือนธาตุปราสาทองค์กลาง ถมมุขเป็นหลังคา 3 ชั้น ปราสาทองค์รองเป็นหลังคา 2 ชั้น หน้าบันมุขเป็นแบบกระเท่เชร โดยจั่วหน้าบันมุขของปราสาทองค์กลาง ประดับเครื่องถ้วยรูปตัวนาค ประดับช่อฟ้านกเง่า หางหงส์ทรงหัวนาค ในขณะที่ของปราสาทองค์รอง ปั้นปูนปั้นลมเป็นหน้ากระดานเรียบ ซึ่งลักษณะการประดับเครื่องถ้วย บนจั่วแบบกระเท่เชร รวมทั้งลักษณะโครงสร้างของห้องภายในพระปราสาท ดูจะเป็นศิลปะในชั้นหลังคือ รัชกาลที่ 4 มากกว่าจะเป็นศิลปะในพระราชานิยมแบบรัชกาลที่ 3 ทำให้เป็นข้อสังเกตว่า ขั้นตอนการก่อสร้างพระปราสาทองค์นี้ น่าจะคาบเกี่ยวมาถึงช่วงรัชกาลที่ 4 อาจเป็นส่วนใหญ่หรือเพียงแค่นั้นขั้นตอนการตกแต่งก็ได้

ภาพที่ 4.93 พระปราสาท 3 องค์ ด้านหลังพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.94 พระปราสาทองค์กลาง ประดิษฐาน
พระพุทธรูปพระอภิตพุทธเจ้า

ภาพที่ 4.95 ปราสาทองค์ข้างออกคกليبดอกบัว

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของพระปรางค์ 3 องค์ แห่งวัดพิชัยญาติการามนี้ คือ ยอดปรางค์ โดยในขณะที่ยอดปรางค์องค์กลาง มีลักษณะยอดเพริชวแหลม อันเป็นลักษณะของศิลปะรัตน โกสินทร์ ตอนต้นที่แตกต่างจากปลายกรุงศรีอยุธยา ยอดของปรางค์องค์รองทั้ง 2 ข้าง กลับมีลักษณะพิเศษเป็นยอดปรางค์ผังรูปวงกลม ปั้นปูนประดับผิวเป็นรูปกลีบบัว ซึ่งเป็นแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

อย่างไรก็ตาม นอกจากลักษณะการตกแต่งหน้าบัน मुखของพระปรางค์องค์กลาง ที่ชี้ให้เห็นอายุสมัยที่คาบเกี่ยวมาถึงรัชกาลที่ 4 แล้ว หากพิจารณาถึงการที่ในช่วงรัชกาลที่ 3 ไม่ใคร่จะปรากฏความนิยมในการสร้างพระปรางค์ขนาดใหญ่ นอกเหนือไปจากการสร้าง พระปรางค์ขนาดเล็กตามมุกกำแพงแก้ว หรือพระเจดีย์ขนาดใหญ่ ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองแล้ว ยังชวนให้สันนิษฐานได้ว่าพระปรางค์ 3 องค์นี้ น่าจะมาสร้างเอาในอิทธิพลศิลปะในช่วงรัชกาลที่ 4 ที่เดียว

4.2 พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลที่ 3 โดยเจ้าจอม

4.2.1 วัดเครือวัลย์วรวิหาร

นามวัด	วัดเครือวัลย์	พระอารามหลวงชั้น	ตรี ชนิด	วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ปากคลองมอญฝั่งใต้ ริมพระราชวังเดิม ฝั่งธนบุรี			
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ปากคลองมอญฝั่งใต้ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร			
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	เจ้าจอมเครือวัลย์และเจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย มุณขัตติพันธุ์)			
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ข้าราชการบริพารและขุนนาง			
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์			
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ประมาณต้นรัชกาลที่ 3 ก่อนพ.ศ. 2370			
มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์				

สันนิษฐานว่า วัดนี้เป็นวัดโบราณที่สร้างมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่จะมีนามวัดเดิมเช่นใดไม่ทราบ เนื่องจากเคยปรากฏหลักฐานว่าเสาใหญ่ด้านหน้าของพระวิหารเคยกระเทาะออกมาจนเห็นเสาเดิมอยู่ภายใน ซึ่งเป็นเสาเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง นอกจากนี้ลักษณะของพระเจดีย์ทรงลังกาที่ตั้งอยู่ระหว่างพระอุโบสถและพระวิหารนั้น เป็นศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยา มากกว่าจะเป็นของสมัยรัตนโกสินทร์⁹

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 3 เจ้าจอมเครือวัลย์ได้ร่วมกับเจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย มุณขัตติพันธุ์) ทำการปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ตามพระราชนิมิตในการสร้างพระอารามของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุที่เลือกวัดนี้คงเนื่องจากเป็นวัดในละแวกนิวาสถานที่ดินตระกูลได้รับพระราชทานมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังจะเห็นได้จากที่ตั้งอยู่ใกล้กับเขตพระราชวังเดิม ส่วนศักราชในการปฏิสังขรณ์นั้น แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่ตามประวัติ เจ้าพระยาอภัยภูธร(น้อย)ถึงแก่กรรมในพ.ศ.2370 ย่อมหมายความว่า การปฏิสังขรณ์วัดเครือวัลย์ควรเกิดขึ้นก่อนพ.ศ. 2370 นั่นเอง

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองมอญ
ทิศตะวันออก	จรดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.15 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดเครือวัลย์

ลักษณะที่ตั้ง

วัดเครือวัลย์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนระหว่างคลองมอญกับคลองบางกอกน้อย ซึ่งมีวัดสำคัญมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่หลายวัด ซึ่งรวมไปถึงวัดอรุณราชวรารามหรือวัดแจ้ง และวัดโมฬีโลกอารามอีกด้วย พื้นที่ดังกล่าว แต่เดิมคงเป็นร่องสวนคูคลอง ตามลักษณะชุมชนชาวสวน ฝั่งธนบุรีซึ่งภายหลังการสร้างพระราชวังเดิม และการ

⁹ กรมศิลปากร, วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า156.

จัดสรรพื้นที่รายรอบพระราชวังเดิม เพื่อพระราชทานเป็นเคหสถานของเหล่าขุนนางและข้าราชการในสมเด็จพระเจ้าตากสิน ก็น่าจะยังมีลักษณะร่องสวน วัดต่าง ๆ ในละแวกดังกล่าว ก็คงจะได้อาศัยทั้งคลองตามธรรมชาติ และร่องสวนต่าง ๆ เป็นทางสัญจร ส่วนวัดเครือวัลย์นั้น มีคลองมอญซึ่งเป็นคลองสาขา เชื่อมถึงแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเส้นทางสัญจรหลัก

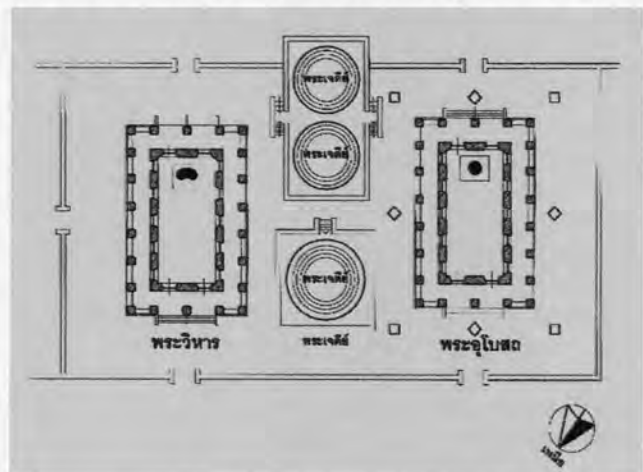
ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีสัญญาณเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือสู่คลองมอญ ซึ่งเป็นทางสัญจรหลัก นอกจากนี้ก็น่าจะมีร่องน้ำสาขาจากคลองมอญ เป็นตัวกำหนดขอบเขตวัด เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอาราม ด้านหน้าเป็นลานโล่งไปจนถึงคลองมอญ เขตสังฆาวาส ตั้งอยู่ด้านหลัง ไปจนใกล้กับอาณาเขตของพระราชวังเดิม

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

มีสัญญาณเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขวางกับแนวยาวของผังพระอาราม ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว พระอุโบสถตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกพระวิหารตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก โดยอาคารทั้งสองหลังหันด้านหน้าไปทางด้านหน้าวัด ลานระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร ประดิษฐานพระเจดีย์ทรงระฆัง 3 องค์ ลักษณะเป็นพระเจดีย์ตั้งบนฐานประทักษิณยกสูง ประดิษฐานเรียงกันเป็นแถวตามแนวแกนพระอาราม พระเจดีย์องค์ด้านหน้าประดิษฐานอยู่บนฐานประทักษิณต่างหาก ส่วนอีกสององค์ถัดมาด้านหลัง ประดิษฐานอยู่บนฐานไพทีเดียวกัน โดยแนวฐานไพทียื่นล้ำแนวกำแพงแก้วเขตพุทธาวาสด้านหลัง ไปประมาณครึ่งองค์พระเจดีย์

จากหลักฐานการปฏิสังขรณ์ และลักษณะตำแหน่งอาคารต่าง ๆ ในเขตพุทธาวาส สันนิษฐานว่า พระวิหารวัดเครือวัลย์ น่าจะเป็นอาคารดั้งเดิมในพระอารามที่ได้รับการปฏิสังขรณ์และปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ ส่วนพระเจดีย์ทั้ง 3 องค์ นั้น น่าจะมีอย่างน้อย 1 องค์ ที่เป็นพระเจดีย์ดั้งเดิมและได้รับการปฏิสังขรณ์เช่นกัน โดยผู้ศึกษามีความเห็นว่าอย่างน้อยพระเจดีย์องค์ที่ 3 ก็น่าจะถูกสร้างขึ้นในสมัยหลัง ตามรูปแบบของเจดีย์องค์เดิมที่ได้รับการปรับปรุงแล้ว เนื่องจากตำแหน่งที่ยื่นล้ำทับแนวกำแพงเขตพุทธาวาสดังกล่าวมาแล้ว โดยน่าจะเป็นการสร้างเพื่อบรรจุอัฐิของคนในตระกูล บุญยรัตพันธุ์นั่นเอง

แผนผังที่ 4.16 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดเครือวัลย์

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถ

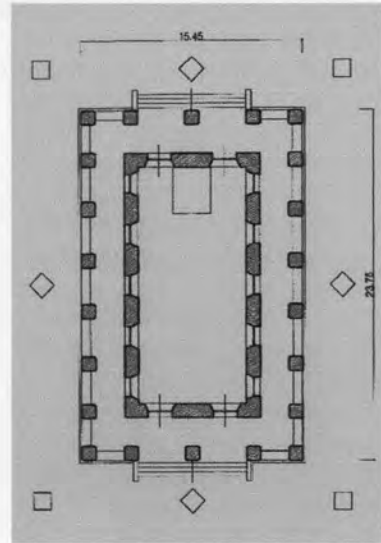
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 15.45x23.75 เมตร หอภายในขนาด 5 หน้าต่าง ด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีเสาระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ทำให้ด้านขวาโดยรวมมีขนาด 7 ช่วงเสา ด้านสกัด 4 ช่วงเสา หอภายในไม่มีเสาในประธาน บันไดชั้นล่างอยู่ที่กึ่งกลางด้านสกัดหน้ากว้างเท่ากับ 2 ช่วงเสากลาง ระดับพื้นหอภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงรอบเล็กน้อย

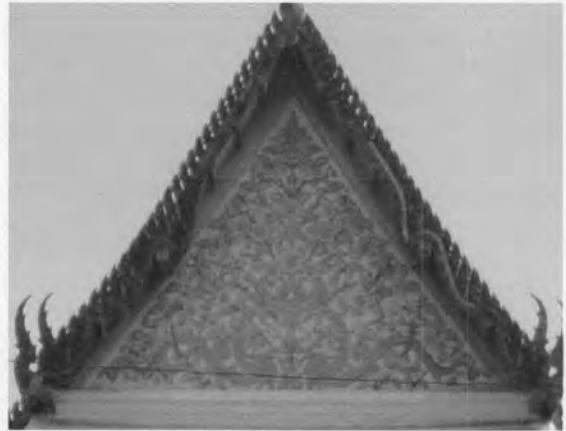
ภาพที่ 4.96 พระอุโบสถ วัดสามพระยา

แผนผังที่ 4.17 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 3 คับ 2 ชั้น แบบจั่วปิด ชายคาเกิน
 สาดอื่นพื้นแนวเสาระเบียงรอบเล็กน้อย มุงกระเบื้อง
 หางมนแคะสลักไม้ลงรักประดับกระจกลี โครงสร้าง
 หน้าบันตรงกับแนวผนังห้องภายในหลังคาเปลี่ยนชั้น
 รับด้วยข้อพาดขวางระหว่างผนังห้อง ถัดจากแนวผนัง
 ด้านสกัดเข้ามาอีกช่วงเสาหนึ่ง

หน้าบัน ประดับลายปูนปั้นทาสี เป็นลาย
 ดอกพุดตาน แดงแขนงก้านใบอย่างธรรมชาติ กลีบ
 ดอกทาสีแดง ดอกตูมทาสีเหลือง ก้านใบทาสีเขียว พื้น
 ภาพสีขาว ด้านล่างมีลายริ้วผ้าแบบจีน ซึ่งเป็นลวดลาย
 แบบพระราชานิยม ที่นิยมใช้กันชนิดหนึ่ง **ฝ้าใขระและฝ้าเพดานภายนอก** ทาสีแดงเรียบ ไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.97 หน้าบันพระอุโบสถ

ประตู - หน้าต่างด้านนอก ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิด
 ทองทรงเทศยอดแหลมเป็นลายพฤกษชาติพุดตานแบบพระราช
 นิยม พื้นหลังตัวลายทาสีแดง วงกรอบป็นเป็นหน้ากระดาน
 ภายในเป็นลายดอกพุดตานเช่นกัน กรอบเซ็ดหน้าปิดทองเต็ม
หน้าบาน แคะสลักปิดทองบนพื้นแดง เป็นภาพต้นพุดตานและ
 โขดหิน มีนก ผีเสื้อ แมลงปอ แทรกอยู่ตามกิ่งไม้ที่โคนต้นไม้
 เป็นรูปสัตว์ปีก บานประตูเป็นรูปไก่ตัวผู้และตัวเมีย ส่วนบาน
 หน้าต่างเป็นรูปนกยูงตัวผู้และตัวเมีย ขอบบานทั้ง 4 ด้าน
 แคะสลักหน้ากระดานบานกรอบ ภายในเป็นลายดอกพุดตาน
ผนัง ทาสีขาวเรียบไม่ประดับลวดลาย **ทับหลัง** ประตู
 หน้าต่างด้านนอก ทาสีแดงเรียบไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.98 ซุ้มหน้าต่างทรงเทศลายพฤกษชาติ

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานสิงห์แบบไม่มีลูกแก้ว ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังห้อง ฐานบัวคว่ำ **พนักระเบียง** หน้าตัดแคบกว่าเสา ก่อคันทันชิดขอบด้านนอกเสาระเบียง สันผนังปั้นเป็นบัวหลังเบี้ย กลางผืนผนังแต่ละช่วงนั้นเป็นช่องท้องไม้ ด้านนอกติดกระเบื้องปรูดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีนด้วย ในนั้นเป็นลูก ฟักกระดานคูณ **บันได** บันไดส่วนฐานชั้นล่าง ลูกนอนปูหินอ่อนตามพื้นระเบียงซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยน ในสมัย หลัง พนักพลสังห์ก่อเป็นผืนโค้งกลับ ปันสันเป็นบัวหลังเบี้ย ปลายพนักรัดเรียบ สันส่วนปลายผนังปั้นเป็นรูป กระจัง

ภาพที่ 4.99 ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว

ภาพที่ 4.100 ปลายสันพนักพลสังห์ปั้นปูนเป็นรูปกระจัง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะลงรักปิดทองปางห้ามพยาธิ ศิลปะรัตน โกสินทร์ ประดิษฐาน บนฐานชุกชีและรัตนบัลลังก์ ก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้นลงรักปิดทองเป็นแม่ลายดอกพุดตานและลาย พฤษภชาติ ฐานส่วนบนสุด ซึ่งรองรับพระบาทของพระประธานเป็นฐานดอกบัว เหนือพระประธานกั้นฉัตร 5 ชั้น แขนงลงมาจากช่อฐานชุกชีทั้งเบื้องซ้ายและขวา ยังมีรูปพระอิศวรสาวก ยืนพนมมือหันหน้าเข้าหาพระประธาน ประดิษฐานบนฐานลักษณะคล้ายกับฐานของพระประธาน

ภาพที่ 4.101 การตกแต่งภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.102 พระประธานหล่อโลหะลงรักปิดทอง ปางห้ามญาติภายในพระอุโบสถ

ฝาเพดานภายใน พื้นทาสีแดงประดับลายดาวล้อมเดือนฉลุปิดทองแบบไทยประเพณี ชื่อประดับลาย กรวยเชิงและท้องไม้ลายราชวัตร ฉลุปิดทองบนพื้นสีครามเข้ม คอสองเป็นลายเฟื่องอุษบนพื้นสีครามเข้ม

ผนังทั้ง 4 ด้านเขียนจิตรกรรมสีฝุ่น ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นเรื่องพระเจ้าห้าร้อยชาติ โดยเขียนหน้ากระดานแบ่งเป็นกรอบสี่เหลี่ยม โดยในแต่ละกรอบจะมีเนื้อหาแตกต่างกันไป

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบานประตูเป็นรูปทหารนั่งถือก้านฉัตร ลักษณะรูปร่างหน้าตาและท่าทางแตกต่างกันไปแต่ละบาน หลังบานหน้าต่างเขียนภาพสีเป็นภาพฉัตร 5 ชั้น ด้านหลังเป็นลายดอกพุดตานก้านแย่ง แต่ลักษณะเขียนแบบธรรมชาติ พื้นหลังทาสีแดง **บานแฉะ** เขียนจิตรกรรมเป็นภาพป่าหิมพานต์ **ทับหลังด้านใน** ทาสีแดงเรียบไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.103 ผนังภายในเขียนจิตรกรรมเรื่องพระเจ้าห้าร้อยชาติ

ภาพที่ 4.104 หลังบานประตูเขียนภาพฉัตรมีทหารนั่งถือก้านฉัตร บานแฉะเขียนภาพธรรมชาติป่าหิมพานต์

ลักษณะภายในของพระอุโบสถวัดเครือวัลย์ ก่อนข้างมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากพระอุโบสถโดยทั่วไป โดยเฉพาะลักษณะของพระประธานปางห้ามพยาธิ ซึ่งพบไม่บ่อยนัก รวมทั้งจิตรกรรมเรื่องพระเจ้าห้าร้อยชาติที่แบ่งภาพเป็นรูปตาราง ซึ่งเป็นลักษณะการจัดแบ่งภาพจิตรกรรมแบบพระราชานิยมคล้ายกับที่เคยปรากฏในพระอุโบสถวัดราชโอรสาราม ความงดงามของจิตรกรรมในแต่ละช่องส่วนหนึ่งจึงเกิดจากการประชันฝีมือของช่างเขียนแต่ละคนแบบไม่ยอมกัน นอกจากนี้ ความวิจิตรของผลงานดังกล่าวยังแสดงออกถึงฐานะและบารมีของผู้สร้าง คือเจ้าจอมเครือวัลย์ และเจ้าพระยาอภัยภูธร ที่สามารถว่าจ้างช่างเขียนฝีมือได้เป็นจำนวนมากอีกด้วย

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

ตั้งอยู่โดยรอบพระอุโบสถที่มุมและกึ่งกลางแต่ละด้านรวม 8 ซุ้ม ลักษณะเป็นซุ้มแบบเทศผังรูปสี่เหลี่ยม ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ส่วนฐานเป็นฐานปัทมตรงกลางของแต่ละด้านปั้นปูนปิดทองเป็นลายแจกันดอกพุดตานและม้วนคัมภีร์ ล้อมด้วยกรอบสีขาว ส่วนเรือนขอบบนนั้นเป็นบัวหงาย รับด้วยคอท้องไม้และบัวลูกแก้ว ภายในคอท้องไม้ปั้นปูนเป็นเส้น ลูกทรงตั้ง ขนาดวงเวียนระชะถี่ กลางส่วนเรือนแต่ละด้านเจาะช่อง ซุ้มทรงพนมยอดแหลม ทะลุถึงกันทั้ง 4 ด้าน กรอบเข็ดหน้าปั้นปูนเป็นบัวลูกแก้ว มุมทั้ง 4 ของส่วนเรือนและร้าน

ภาพที่ 4.105 ซุ้มเสมาทรงเทศ

ยกมุมเป็นเสาแนวออกมา ภายในซุ้มประดิษฐานโบสถ์หินแกะสลัก แบบสามเหลี่ยม หลังคาปั้นปูนเป็นทรงลาด โค้งอย่างเก๋จิ้น แต่ผืนหลังคานั้นเรียบ ขอบบนสุดรวบเป็นคอกบัว

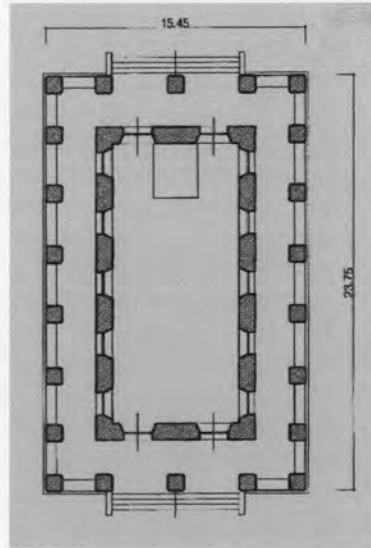
พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม รูปร่างโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาว ประมาณ 15.45x23.75 เมตร ห้องภายในขนาด 5 หน้าต่าง ด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีเสาระเบียง ล้อมรอบ 1 ชั้น ทำให้ด้านยาวโดยรอบมีขนาด 7 ช่วงเสา ด้านสกัด 4 ช่วงเสา ห้องภายในไม่มีเสาในประธาน บนโดชั้นล่างอยู่ที่กึ่งกลางด้านสกัด กว้างเท่ากับ 2 ช่วงเสากลาง ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียง เล็กน้อย

ภาพที่ 4.106 พระวิหาร วัดศรีอรัญญ์ รูปร่าง โดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ

แผนผังที่ 4.18 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา ขนาดสัดส่วนและการตกแต่งเหมือนกับพระอุโบสถ หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น แบบจั่วปิด ชายคาถัน สาดขึ้นพื้นแนวเสาระเบียงรอบเล็กน้อย ผืนหลังคามุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี เครื่องล้าของ ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ แกะสลักไม้ลงรักประดับกระจก หลังคาเปลี่ยนชั้นรับด้วย โครงสร้างข้อ ทาดขวางระหว่างผนังห้องถัด จากแนวผนังด้านสกัดเข้ามาอีกช่วงเสาหนึ่ง

หน้าบัน มีลักษณะพิเศษเหมือนกับของพระอุโบสถคือเป็นหน้าบันก่ออิฐถือปูน ประดับลายปูนปั้นทาสีเป็นลายดอกพุดตาน ตกถันในอย่าง ธรรมชาติ ดอกตูมสีเหลืองกลีบดอกสีแดง ถันและใบ เป็นสีเขียว พื้นภาพเป็นสีขาว ส่วนล่างแทรกลายริ้วผ้า แบบจีน ผ้าไจราทาสีแดงเรียบไม่ประดับลวดลาย

ฝาเพดานภายนอก ทาสีแดง ประดับดาว เพดานลายฉลุปิดทองแบบไทยประเพณี ซึ่งน่าจะเป็นฝีมือในชั้นหลัง หน้าบันตรงกับแนวผนังห้องภายใน

ภาพที่ 4.107 หน้าบันพระวิหารเป็นลายพฤษชาติ เหมือนพระอุโบสถ

ประตูหน้าต่างด้านนอก ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีทรงเทศ ลักษณะองค์ประกอบ ลวดลายคล้ายซุ้มประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ แต่มีสัดส่วนเล็กลง ช่องไฟกว้างขึ้น **หน้าบาน** แกะสลักปิดทอง บนพื้นแดง เป็นภาพต้นพุทธานคล้ายประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ **ทับหลัง** ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย **ผนัง** ทาสีขาวเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.108 ฝาเพดานภายนอก สันนิษฐานว่าเป็นของทำใหม่

ภาพที่ 4.109 ซุ้มประตูหน้าต่างด้านนอก ลักษณะโดยรวมคล้ายพระอุโบสถ

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ แต่มีลักษณะพิเศษคือ หน้ากระดานเหนือชั้น บัวหงาย ปั้นสั้นนูนโค้งอย่างบัวลูกแก้ว ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังตัวห้องภายใน เป็นฐานบัวคว่ำ **ผนังกระเบื้อง** ก่ออิฐ ฉาบปูนทาสี ขอบบนนั้นเป็นบัวหลังเบี้ย ตรงกลางเจาะช่องท้องไม้ตะลุประดับกระเบื้องปรางดินเผาเคลือบสีเขียว แบบจีน

บันได บันไดชั้นล่าง ซึ่งขึ้นสู่ชั้นกระเบื้องลูกอน เป็นหินขัดเช่นเดียวกับพื้นกระเบื้อง ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยน ในสมัยหลัง เช่นเดียวกับที่พระอุโบสถ ผนังพลสังข์ก่อ โค้งปั้นสั้นเป็นบัวหลังเบี้ย บันไดชั้นบนแทรกลูกอนอยู่ ระหว่างช่องประตู ไม่มีผนังพลสังข์

ภาพที่ 4.110 ฐานชั้นล่างและผนังพลสังข์บันได

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ ประดิษฐานบน ฐานก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้น ลงรักปิดทองประดับกระจกสี เหนือพระประธานกั้นฉัตร 5 ชั้น แขนงจากฝา เพดานลงมาบนฐานซุกชีใหญ่ รอบฐานรัตนบัลลังก์ของพระประธาน องค์ประกอบด้วยพระพุทธรูปบริวารปางต่าง ๆ จำนวนมาก บางส่วนสันนิษฐานว่า เป็นการขนย้ายจากที่อื่นมาประดิษฐานในชั้นหลัง

ฝาเพดานภายใน แบ่งเป็น 5 ช่องตามโครงสร้างชื่อ ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลายหรือดาวเพดาน **ผนังภายใน** ทาสีขาวเรียบ ไม้ประดับลวดลายหรือจิตรกรรม **ประตูหน้าต่างด้านใน** โดยรวมไม่มีการตกแต่ง **หลังบาน** ทาสีแดง **บานแผ่น** ทาสีขาว **ทับหลังด้านใน** ทาสีแดงเรียบ

4.2.2 วัดอัปสรสวรรค์วรวิหาร

นามวัด	วัดอัปสรสวรรค์	พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองด่านฝั่งตะวันตก ด้านปากทางบรรจบกับคลองบางกอกน้อย ฝั่งธนบุรี	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมคลองด่านฝั่งตะวันตก แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	เจ้าจอมน้อย ธิดาเจ้าพระยาพลเทพ(ฉิม)	
ฐานันดรของผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ข้าราชการบริพาร	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ประมาณหลัง พ.ศ. 2368	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

วัดอัปสรสวรรค์เป็นวัดที่มีมาแต่เดิมแล้ว แต่จะสร้างขึ้นในสมัยใดนั้นไม่มีหลักฐาน กล่าวกันว่า เศรษฐีชาวจีน ชื่อ อู๋ เป็นผู้สร้างวัด ชาวบ้านเรียก “วัดอู๋” บ้าง “วัดจีนอู๋” บ้าง ต่อมาจึงเพี้ยนกลายเป็น “วัดหมู” จนคิดปากชาวบ้าน¹⁰

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าจอมน้อย ธิดาเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ต้องการจะปฏิสังขรณ์วัดหมูเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บิดา จึงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตปฏิสังขรณ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สำหรับปฏิสังขรณ์วัดนี้ใหม่ทั้งหมด พร้อมยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง พระราชทานนามใหม่ว่า วัดอัปสรสวรรค์¹¹

เหตุที่เจ้าจอมน้อย เลือกปฏิสังขรณ์วัดหมูนี้ เป็นไปได้ว่าเพราะตำบลที่ตั้งวัดนั้นเป็นละแวกนิเวศสถานในตระกูลของเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ผู้เป็นบิดา อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานเอกสารที่ระบุศักราช การปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. 2368 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ เจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ซึ่งหมายความว่า เจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ชัดแย้งกับประวัติของเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ซึ่งมีการระบุว่าถึงแก่กรรมในราว พ.ศ. 2389¹² ส่วนหากจะมีการปฏิสังขรณ์ก่อนหน้าใน พ.ศ. 2368 ก็อาจดำเนินการโดย เจ้าพระยาพลเทพ(ฉิม) ซึ่งก็คงเป็นการปฏิสังขรณ์เพียงบางส่วน

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดเขตวัดปากน้ำ มีคูขังวัดเป็นเขต
ทิศตะวันออก	จรดคลองด่าน
ทิศใต้	จรดคลองวัดอัปสรสวรรค์ (คลองวัดหมู)
ทิศตะวันตก	จรดสวนหลวง มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.19 แสดงบริเวณที่ตั้งวัดอัปสรสวรรค์ในสมัยรัชกาลที่ 3

¹⁰ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 435.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹² ศ. พลายน้อย, ขุนนางสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ: 2548), หน้า 133.

ลักษณะที่ตั้ง

ชุมชนริมคลองด้าน ตลอด 2 ฝาก ในครั้งนั้นเป็นชุมชนชาวสวนที่หนาแน่น และเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญ มาแต่เดิมแล้ว คงจะเห็น ได้จากการที่มีวัดริมคลองกระจายอยู่ตลอดเส้นทาง นอกจากนี้ยังเป็นวัดที่มีการปฏิสังขรณ์ ในรัชกาลที่ 3 เป็นส่วนใหญ่ เช่น วัดราชโอรสาราม วัดหนึ่ง วัดนางนอง วัดนางชี เป็นต้น นอกจากนี้เอกสารยัง ระบุว่า อาณาเขตวัดทางทิศตะวันตก ติดกับสวนหลวง แสดงว่าละแวกปากคลองด้านซึ่งบรรจบกับคลอง บางกอกน้อยนี้ น่าจะเป็นชุมชนที่มีความสำคัญอีกแห่งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูป สี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแกนขวางขนานกับคลองด้าน หัน หน้าวัดลงสู่คลองด้าน เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลาง พื้นที่ที่พระอาราม ด้านหน้าเป็นลานสาธารณะไปจน จรดคลองด้าน ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลัก ด้านหลัง เขตพุทธาวาสมีสระขุดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแนว ขาวตามเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ด้านหลัง และด้านข้างทั้งสองฝากโอบเป็นรูปเกือกม้า

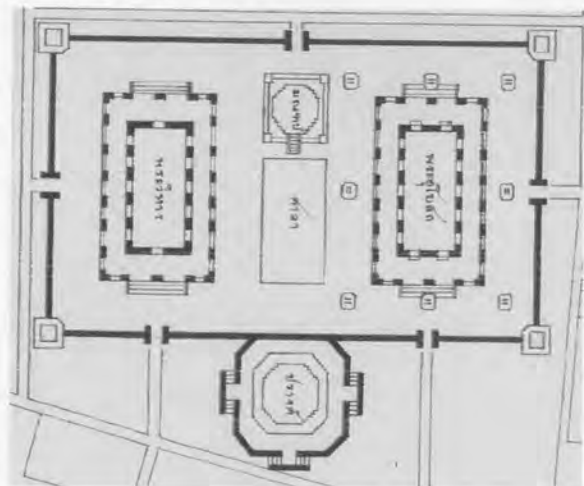
แผนผังที่ 4.20 ผังพระอารามวัดอัปสรสวรรค์

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

ผังบริเวณเขตพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแนวตามแกนของผังพระอารามล้อมรอบด้วย กำแพงแก้ว ด้านหน้ามีพระปรารักษ์ตั้งบนฐานประทักษิณ 8 เหลี่ยม ซึ่งเชื่อมกับกำแพงแก้วด้านหน้า พระอุโบสถ และพระวิหารตั้งอยู่คู่กัน 2 ฝาก ภายในเขตกำแพงแก้ว หันด้านสกัดไปทางด้านหน้าวัด โดยพระอุโบสถตั้งอยู่ทิศ เหนือของพระวิหาร บานระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร ค่อนมาทางกำแพงแก้วด้านหลังเป็นพระมณฑป ประดิษฐานพระดินสมอ มุมกำแพงแก้วทั้ง 4 มุม เป็นพระเจดีย์ทรงเครื่องขนาดย่อม ประดิษฐานบนฐาน ประทักษิณ ซึ่งเชื่อมต่อกับกำแพงแก้ว ซุ้มประตูกำแพงแก้วมีทั้งหมด 5 จุดคือบริเวณกำแพงแก้วด้านหน้าตรงกับ ด้านหน้าพระอุโบสถพระวิหาร กึ่งกลางกำแพงแก้วด้านสั้น และด้านหลัง

จากลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส ดังกล่าว สันนิษฐานว่า พระปรารักษ์ด้านหน้านั้น น่าจะอยู่ในตำแหน่งดั้งเดิม ซึ่งอาจเป็นพระเจดีย์หรือ พระปรารักษ์มาตั้งแต่ก่อนการปฏิสังขรณ์ ในสมัย รัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกับตำแหน่งของพระอุโบสถ หรือพระวิหาร ซึ่งหลังใดหลังหนึ่งก็น่าจะอยู่ใน ตำแหน่งของอาคารดั้งเดิมมาก่อน เมื่อมีการ ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงได้สร้าง อาคารอีกหลังหนึ่งขึ้นมาสามารถกับอาคารเดิม โดย มีพระปรารักษ์อยู่ในแนวแกนกลาง

แผนผังที่ 4.21 ผังบริเวณเขตพุทธาวาสวัดอัปสรสวรรค์

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

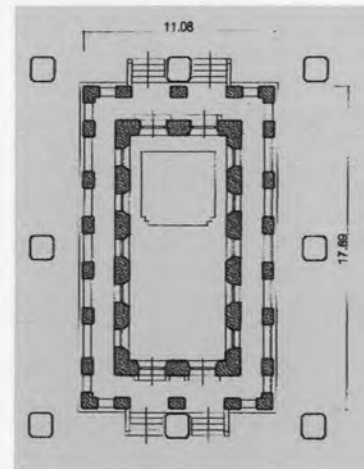
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาวประมาณ 11 x 17.9 เมตร หอภายในเจาะช่องประตูที่ด้านสกัดหน้าและหลังด้านละ 2 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ภายในไม่มีเสาในประธาน ฐานพระประธานตั้งอยู่ห่างจากผนังหุ้มกลองด้านหลังเล็กน้อย ภายนอกมีเสาระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น โดยรวมด้านสกัดจึงมีขนาด 4 ช่วงเสา ด้านยาวขนาด 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นอยู่ที่ด้านสกัดหน้าและหลัง ตรงกับ 2 ช่วงเสากลาง โดยมีลักษณะพิเศษคือ มีซุ้มเสมา ตั้งแทรกอยู่กลางแนว บันไดจึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ฟาก ขนาบซุ้มเสมานั้น

ภาพที่ 4.111 พระอุโบสถ วัดอุปสรรวรรค์

แผนผังที่ 4.22 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 2 ตับ 1 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี ชายคายื่นพ้นจากแนวระเบียงรอบเล็กน้อย โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคารองรับด้วยโครงสร้างข้อพากระหว่างผนังห้องด้านยาว

หน้าบัน ก่ออิฐเต็มไม่มีไฉราหน้าจั่วแบบกระเท่เซร เป็นหน้าบันผืนเดียว ตรงกับหลังคาตบจั่ว ประดับลายปูนปั้นทาสีประกอบกระเบื้องเคลือบดินเผา เป็นภาพธรรมชาติแบบจีน ประกอบด้วยรูปภูเขา ต้นไม้ ดอกไม้ สัตว์ปีกต่าง ๆ เช่นนกและไก่เกาะอยู่ตาม โขดหิน ด้านล่างเป็นเส้นโค้งของน้ำ ด้านบนมีรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์ นอกจากนี้ ขอบด้านล่างยังมีรูปสัตว์สี่เท้าดินเผาเคลือบสี อาทิ รูปม้า กวาง และแรด เป็นต้น หน้า

ภาพที่ 4.112 หน้าบันพระอุโบสถ
ตกแต่งเป็นภาพทิวทัศน์ธรรมชาติ

ภาพที่ 4.113 ฝาเพดานภายนอก
เป็นลายคว่ำล้อมเดือน จลูปิดทองแบบไทยประเพณี

กระดานปั้นลม ประดับกระเบื้องเป็นลายเถาดอกพุดตาน ที่ยอดจั่ว และปลายปั้นลม ประดับลายปูนปั้นเป็นลาย
ก้านขด ปลายปูนหลังตะเข้สันของกันสาด ประดับปูนหลวยปั้นรูปปลามังกรพ่นน้ำ

ฝ้าเพดานภายนอก ฝ้าส่วนเหนือระเบียงรอบ เป็นลายดาวล้อมเดือน ฉลุปิดทองแบบไทยประเพณี ใต้ซื่อ
ระหว่างเสาเป็นลายประจำยามก้านแย่ง ฝ้าส่วนใต้ชายคากันสาดเป็นลายดอกกลอย

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชุ่มประตูหน้าต่าง เป็นลายปูนปั้นทาสีขาวน้ำปูน ของเดิมอาจลงรักปิดทอง ตัว
ลายเป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม ชุ่มด้านบนทรงยอดแหลมตรงกลางเป็นรูป แจกันหรือคนโทแบบเทศ
ประกอบด้วยลายพุดตาน และลายเถาใบแบบเทศ เลือยกระหนาบลงมาถึง 2 ข้างของช่องเปิด

หน้าบาน ประดับลายรดน้ำแบบไทยประเพณี เป็นภาพกนิรี ฉากหลังเป็นภาพต้นไม้ **ทับหลัง** ทาสีแดง
เรียบ ไม่ประดับลวดลาย **ผนัง** ฉาบปูนสีขาวเรียบไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.114 ชุ่มประตูปูนปั้นทาสีขาว
เรียบยอดแหลมลายพฤกษชาติ

ภาพที่ 4.115 บานประตูเขียนลายรดน้ำ
เป็นภาพกนิรี ฉากหลังเป็นภาพต้นไม้

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด สัดส่วนเตี้ย สูงประมาณ 80 ซม. เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว
ผนังตัวห้องบนชั้นระเบียง ฉาบเรียบลงมาถึงพื้นระเบียง ไม่มีบัวฐานรับ

ผนังระเบียง ก่ออิฐตันฉาบปูนทาสี สันพนักปั้นเป็นบัวหลังเจียด กลางพนักด้านนอกก่เป็นช่องหน้า
กระดานทองไม้ ประดับกระเบื้องปูลาดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน

บันได ปัจจุบันชั้นบันไดตลอดจนผนังพลสังห์ประดับผิว
ด้วยหินอ่อนเช่นเดียวกับพื้นระเบียง ซึ่งน่าจะเป็นการซ่อมเปลี่ยนใน
ชั้นหลัง **ผนังพลสังห์** ก่อโค้งผิวบุหินอ่อนสัน ไม่มีคิ้วบัว ซึ่งน่าจะเป็น
การซ่อมแซมในชั้นหลัง

ภาพที่ 4.116 ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว
ผนังพลสังห์ก่อโค้งผิวบุหินอ่อน

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นหมู่พระพุทธรูปจำนวน 28 องค์ แต่ละองค์ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ของตนแต่ตั้งชิดลดหลั่นกันบนฐานชุกชีเดียวกัน และองค์ลักษณะเหมือนกันหมด คือเป็นพระพุทธรูปหล่อ โลหะปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 1 ศอก สูง 1 ศอก 4 นิ้ว¹³ พระประธานทั้งหมด หมายถึงพระอดีตพุทธเจ้าที่มีการกล่าวนามถึงในพระสูตรร่วมกับพระพุทธเจ้าโคตมะ แต่ละองค์มีพระนามจารึกอยู่ที่ฐานด้วย ลักษณะฐานเป็นฐานปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ผังของหมู่รัตนบัลลังก์ ย่อเก็จและยกสูงลดหลั่นกันซับซ้อนสวยงาม ไม่ปรากฏในที่อื่นอีกเลย

ภาพที่ 4.117 พระประธานภายในพระอุโบสถ เป็นหมู่พระพุทธรูปจำนวน 28 องค์ หมายถึงจำนวนพระพุทธเจ้าในภัทรกัลป์ที่มีการกล่าวถึงในพระสูตร

ภาพที่ 4.118 รัตนบัลลังก์ของพระประธานแต่ละองค์ ซ้อนลดหลั่นกันเป็นระเบียบ หน้ากระดานล่างจารึกพระนามเอาไว้

ฝาเพดานภายใน เขียนสีแบบจีนปิดทองคำมละลือ เป็นภาพเครื่องมงคลจีนต่าง ๆ ได้แก่ ดอกพุดตาน ดอกเบญจมาศ ผีเสื้อ ค้างคาว เรียงแถวสลับกันไปเรื่อย ๆ

การตกแต่งภายในอื่น ๆ นอกจากฝาเพดานแล้ว เรียบง่าย ไม่ประดับลวดลาย **ผนังภายใน** ทาสีขาวเรียบ หลังบาน ของเดิมสันนิษฐานว่าทาสีแดงเรียบ ปัจจุบันหลังบานหน้าต่างได้มีการเขียนสีเป็นภาพเทพธิดาระบำ **ทับหลัง**ด้านใน ทาสีแดงเรียบ บานแกะ และ ทาสีขาวเรียบ

ภาพที่ 4.119 ฝาเพดานภายใน เขียนสีปิดทองคำมละลือ เป็นภาพเครื่องมงคลแบบจีน

ภาพที่ 4.120 หลังบานหน้าต่างเดิมคงทาสีแดงเรียบ ปัจจุบันเขียนสีเป็นภาพเทพธิดาระบำ

¹³ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า435.

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ชุ่มเสมา

ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมและกึ่งกลางของแต่ละด้าน รวม 8 ชุ่ม โดยชุ่มกึ่งกลางด้านสกัด แทรกอยู่ระหว่างบันไดทางขึ้นอาคาร ดังที่ได้กล่าวมา ลักษณะชุ่มเป็นชุ่มปูนปั้นทาสีขาวเรียบลักษณะลวดบัวเป็นแบบเทศ ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมลบมุม ส่วนฐานเป็นฐานปัทม์ กลางท้องไม้แต่ละด้านยกเป็นลูกฟูกกระดานคูน ส่วนเรือน เจาะเป็นช่องยอดโค้ง ยกด้านข้างช่องนูนเป็นเสาแนบพร้อมคิ้วบัวเป็นกรอบชุ่ม ด้านบน ส่วนยอดทำเป็นหลังคาลาดโค้งอย่างเก้งจิ้นแต่ราบเรียบ ไม้ป็นเป็นลอนลูกฟูก ยอดชุ่มรวมเป็นรูปพานหรือคอนโฆแบบเทศ ภายในชุ่มประดิษฐานใบเสมาหินแกะสลัก เป็นแบบเสมาเดี่ยว

ภาพที่ 4.121 ชุ่มเสมาก่ออิฐถือปูนทรงเทศ ชุ่ม
ด้านหน้าและหลังตั้งแทรกบันไดทางขึ้นระเบียง

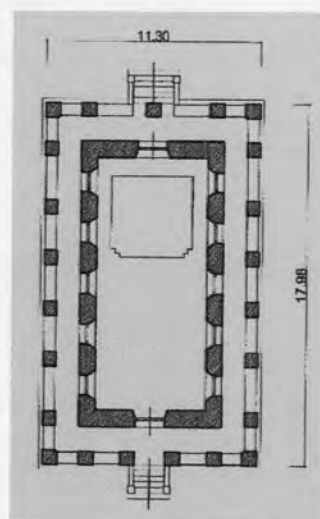
พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ ผังพื้น ขนาดกว้างยาว ประมาณ 11.3 x 18 เมตร ห้องภายในเจาะช่องประตูที่ด้านสกัดด้านละ 1 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ห้องภายในไม่มีเสาในประธาน ฐานพระประธานตั้งอยู่ห่างจากผนังหุ้มกลองด้านหลังเล็กน้อย ภายนอกมีเสาระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น โดยด้านสกัดหน้าแย่งช่วงเสาระเบียงออกเป็น 5 ช่วงเสา ด้านหลังเป็น 4 ช่วงเสา ด้านยาวโดยรวมมีขนาด 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นอยู่ที่กึ่งกลางของด้านสกัดทั้ง 2 ด้าน โดยด้านหน้าจะตรงกับช่วงเสากลางพอดี ส่วนบันไดหลังจะสมมาตรกับด้านหน้า จึงมีเสาระเบียงขวางกลางแนวบันได

ภาพที่ 4.122 พระวิหาร วัดอัมพรสวรรค์
ด้านหลังมีเสาระเบียงกึ่งกลางขวางช่องประตู

แผนผังที่ 4.23 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี ขนาดและสัดส่วนและการตกแต่งใกล้เคียงกับพระอุโบสถ โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างช่อพาดระหว่างผนังห้องด้านยาว

หน้าบัน ก่ออิฐเต็มไม่มีโครงหน้าจั่วแบบกระเท่เซร เป็นหน้าบันผืนเดียวตรงกับหลังคาตับจั่ว ตกแต่งเป็นภาพธรรมชาติเหมือนกับหน้าบันพระอุโบสถ เว้นแต่ลักษณะโทนสีและรายละเอียดการตกแต่งด้วยกระเบื้องแตกต่างกันเล็กน้อย

ฝ้าเพดานภายนอก ฝ้าส่วนเหนือระเบียงรอบเป็นลายดาวล้อมเดือน ลวดปักทองแบบไทยประเพณีปลายเสาระเบียงรอบมีการประดับบัวหัวเสา ซึ่งแปลกไปจากลักษณะโดยทั่วไปของศิลปะรัชกาลที่ 3 ประกอบด้วยระหว่างเสาแต่ละต้น ไม่มีโครงสร้างช่อปราภว แต่กลับมีผืนฝ้าเพดานภายนอก ต่อเนื่องออกมาจากด้านในจนถึงกันสาด จึงเป็นไปได้ว่า โครงสร้างปลายเสาและฝ้าเพดานภายนอก น่าจะได้รับการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในยุคหลังแล้ว

ภาพที่ 4.123 หน้าบันพระวิหาร เป็นภาพธรรมชาติเหมือนกับพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.124 หัวเสาและฝ้าเพดานภายนอก น่าจะเป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในยุคหลัง

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชุ่มประตูหน้าต่างเป็นลายปูนปั้นปิดทอง ลักษณะลวดลายเป็นชุ่มทรงเทศแบบ แต่ลวดลายกลับเป็นลายกนก ขอบบนเป็นรูปพัดยศ หน้าบาน เป็นลายรดน้ำรูปนางเงือกในสระ ด้านหลังเป็นรูปต้นทุคคาน ทับหลัง เป็นลายดาวลุด ปัดทองแบบไทย ประเพณีบนพื้นสีแดง ผังกบ ทาสีขาวเรียบไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.125 ชุ่มประตูปูนปั้นปิดทอง ขอบบนเป็นรูปพัดยศ

ลักษณะการตกแต่งช่องประตูหน้าต่างด้านนอก สันนิษฐานว่า คงได้รับการเปลี่ยนแปลงในภายหลังอยู่บ้าง โดยเฉพาะตัวชุ่มซึ่งมีกระบวนลายและฝีมือช่างที่แตกต่างจากงานฝีมือในรัชกาลที่ 3 โดยทั่วไป ประกอบกับการที่ปรากฏสัญลักษณ์พัดยศบนขอบชุ่ม ซึ่งไม่ส่วนสอดคล้องหรือบ่งบอกถึงมูลเหตุในการปฏิสังขรณ์ครั้งรัชกาลที่ 3 จึงเป็นไปได้ว่า น่าจะเป็นการแก้ไขโดยเจ้าอาวาสในยุคหลัง ๆ มากกว่าจะเป็นของดั้งเดิม

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว สัดส่วนเตี้ยสูงประมาณ 80 ซม. ผังกวห้องบนชั้นระเบียงลาดเรียบลงมาถึงพื้น ไม่มีบัวฐานรับ

พนักระเบียง ก่อคันทนลานปูนทาสี สันพนักนั้นเป็นบัวหลังเจียด กลางพนักด้านนอกก่อกเป็นช่องหน้ากระดานท้องไม้ ประดับกระเบื้องปรุดินเผาเคลือบสีแบบจีน

บันได ลูกนอนปูหินอ่อน ตามพื้นระเบียง ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนในภายหลัง พนักบันไดก่อตัน สันพนัก
ลาดเป็นแนวตรง ปันสันเป็นบัวกาบกล้วย ปลายพนักก่อเป็นเสาหัวเม็ดปลายตัด

ภาพที่ 4.126 ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว

ภาพที่ 4.127 บันไดทางขึ้นชั้นระเบียง พนักพลึงห์ลาดตรง

การตกแต่งภายใน

พระเป็นพระพุทธรูป 2 องค์ พระประธานองค์ใหญ่
ด้านหลังเป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปางมารวิชัยขนาดหน้าตักกว้าง
4 ศอกคืบ สูง 5 ศอก พระประธานองค์เล็กด้านหน้าหน้าตักกว้าง 3
ศอก สูง 3 ศอกคืบ¹⁴ ประดิษฐานบนฐานปูนปั้นปิดทองประดับ
กระจกสี ภายหลังได้มีผู้ปั้นรูปนางสุชาดาถวายข้าวมรุปายาส อยู่
ด้านหน้าเพิ่มเข้าไปด้วย

ฝาเพดานภายใน ทาพื้นสีแดง ประดับลายดาวเพดานแบบ
ไทยประเพณี การตกแต่งภายในอื่น ๆ เรียบง่ายไม่ประดับลวดลาย
ผนังภายใน ทาสีขาวเรียบ หลังบานประตู - หน้าต่าง ทาสีแดงเรียบ
ทับหลังด้านใน ทาสีแดงเรียบบานเฉลว และ ทาสีขาวเรียบ

ภาพที่ 4.128 พระประธานภายในพระวิหาร

พระปรางค์

เป็นพระปรางค์ก่ออิฐถือปูน ศิลปะรัตน โกสินทร์ ลักษณะ
สี่เหลี่ยมผืนผ้าสูงชลูด ชุ่มจรนมในส่วนเรือนทั้ง 4 ทิศ มีรูปจตุ
โลกบาลประจำทิศ ชั้นรัดประคดเหนือส่วนเรือนธาตุมีรูปยักษ์แบก 8 ทิศ
หน้ากระดานและกลีบขนุนของส่วนยอดประดับชั้นกระเบื้องดินเผา
เคลือบสี ลักษณะภายนอกดังกล่าว สันนิษฐานว่าเป็นการปฏิสังขรณ์
เพิ่มเติมจากของดั้งเดิมที่มีอยู่ในวัด โดยอาจเป็นการแก้ไขรูปแบบและก่อ
พอกเพิ่มขนาดความสูงเข้าไปก็เป็นได้ พระปรางค์ประดิษฐานบนฐาน
ประทักษิณ 8 เหลี่ยม บัฏฐานเป็นแบบเทศมีบันไดทางขึ้นอยู่ 3 ด้าน ซึ่ง
อยู่ด้านนอกเขตกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถและพระวิหาร

ภาพที่ 4.129 พระปรางค์

¹⁴ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า435.

พระมณฑป

ลักษณะเป็นอาคารเครื่องยอด ก่ออิฐถือปูนประดับชั้นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีประดิษฐานบนฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยม ผังพื้น เป็นรูปสี่เหลี่ยม ย่อมุม ย่อเก็จทั้ง 4 ด้านออกมารับจรมันของเรือนธาตุ ส่วนฐานลักษณะเป็นฐานสิงห์ซ้อนชั้น แต่ลวดบัวค่อนข้างนอกแบบ ส่วนเรือนธาตุ ย่อเก็จเป็นจรมัน 2 ชั้น ทั้ง 4 ด้าน ส่วนยอด ก่อเป็นยอดเจดีย์ทรงเครื่อง 5 ยอด ยอดกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด อีก 4 ยอด ขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนฐานเหนือสันหลังคาของจรมันทั้ง 4 ทิศ

ภายในพระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปปางจันสมอ ขนาดหน้าตักราวสองศอก ลักษณะประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายพาดพระชานุ พระหัตถ์ขวาทือผลสมอ ปัจจุบันได้สร้างองค์จำลองมาประดิษฐานในพระมณฑปนี้ส่วนองค์จริงได้ย้ายไปเก็บในกุฏิเจ้าอาวาสเพื่อป้องกันการโจรกรรม

ภาพที่ 4.130 พระมณฑปประดิษฐานพระจันสมอ

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญอื่น ๆ

พระเจดีย์มุ่ม

ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณที่มุ่มกำแพงแก้วทั้ง 4 มุม ลักษณะเป็นพระเจดีย์ทรงเครื่องประดับลวดลายปูนปั้นและกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ในส่วนบัวปากกระบัง องค์กระฆังและยอดบัวกลุ่ม คล้ายกับยอดพระมณฑป ฐานประทักษิณลักษณะลวดบัวต่อเนื่องมาจากกำแพงแก้ว

ภาพที่ 4.131 พระเจดีย์มุ่ม

4.3 พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลที่ 3 โดยขุนนางและข้าราชการอื่นๆ

4.3.1 วัดสามพระยา

นามวัด	วัดสามพระยา	พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ตำบลบ้านลาน ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งพระนคร	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ถนนสามพระยา แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระยาราชสุภาวดี (ขุนทอง), พระยาราชนิกุล (ทองคำ), พระยาเทพอรชุน (ทองหล่อ)	
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ประมาณต้นรัชกาลที่ 3	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

เดิมสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 1 โดยหลวงวิสุทธิโยธามาตย์ (ตรุษ) ขุนนางเชื้อสายมอญ พร้อมญาติพี่น้อง ได้อุทิศที่ดินพร้อมบ้านของขุนพรหม(สารท)ผู้เป็นน้องชาย ถวายเป็นวัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลและเป็นอนุสรณ์แก่ขุนพรหมซึ่งเสียชีวิตลงด้วยไข้ป่าในคราวที่ได้รับการโปรดเกล้าฯให้เป็นนายช่างควบคุมการสร้างมณฑปพระพุทธบาทตามพระบรมราชโองการ วัดนี้เมื่อแรกสร้างจึงได้รับนามว่า“วัดบางขุนพรหม” และตำบลบ้านลานอันเป็นที่ตั้งนั้น ก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น“ตำบลบางขุนพรหม”สืบมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดบางขุนพรหมชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา พระยาราชสุภาวดี(ขุนทอง) พระยาราชนิกุล(ทองคำ)และพระยาเทพอรชุน(ทองหล่อ) ซึ่งเป็นบุตรของน้องสาวของหลวงวิสุทธิโยธามาตย์(ตรุษ) และขุนพรหม(สารท) จึงพร้อมใจกันปฏิสังขรณ์วัดแล้วน้อมเกล้าฯถวายเป็นพระอารามหลวง ซึ่งทรงพระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดสามพระยารวิหาร” ภายหลังใน พ.ศ. 2454 จึงมีการปรับนามวัดเป็น “วัดสามพระยา”¹⁵

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองบางขุนพรหม
ทิศตะวันออก	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.24 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดสามพระยา

¹⁵ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 276.

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณตำบลบ้านลาน เป็นชุมชนที่อยู่นอกกำแพงพระนคร ทางด้านทิศเหนือ ใกล้กับตำบลบางลำภู ละครเวกปากคลองบางลำภู เป็นชุมชนค่อนข้างหนาแน่น มาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีชื่อเสียงในการเป็นแหล่งผลิตใบลาน จนได้ชื่อตำบล “บ้านลาน” โดยมีกลุ่มพี่น้องในตระกูลของหลวงวิสุทธิโยธามาตย์ และขุนพรหม เป็นผู้ผูกขาดการค้าใบลาน ทางสัญจรหลักของชุมชนคือคลองสาขาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปัจจุบันอยู่ด้านหน้าวัดนั่นเอง

ลักษณะผังพระอาราม

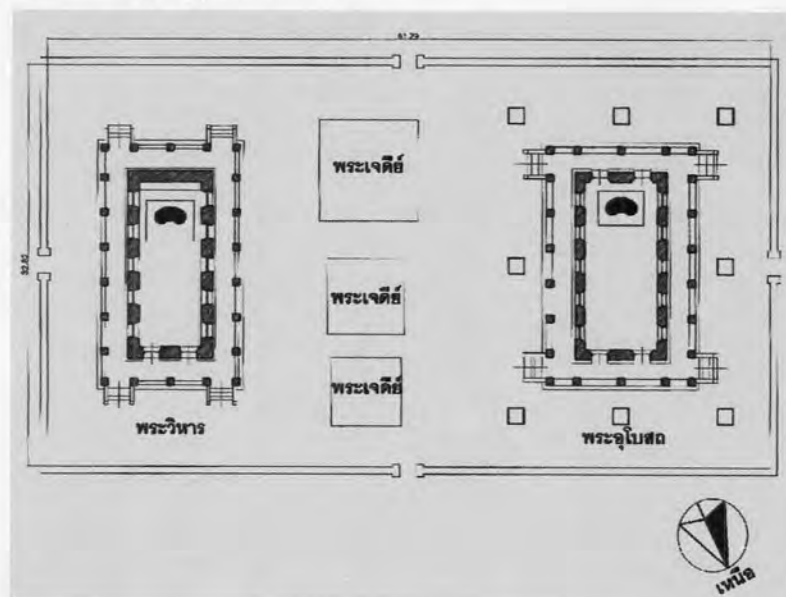
อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าหันไปทางทิศเหนือ สู่คลองสาขาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลักของชุมชนในละแวก เขตพุทธวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอารามด้านหน้าจากกำแพงเขตพุทธวาสจรดฝั่งคลองเป็นลานโล่ง เขตสังฆาวาสโอบเขตพุทธวาสเป็นรูปเกือกม้าอยู่ทางด้านหลัง

แผนผังที่ 4.25 ผังพระอาราม วัดสามพระยา

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธวาส

มีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวเดียวกับผังพระอาราม ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว พระอุโบสถตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตก พระวิหารตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก โดยอาคารทั้งสองหลังหันด้านสกัดหน้าไปทางด้านหน้าวัด ลานระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร ประดิษฐานพระเจดีย์ทรงระฆัง 2 องค์ นอกจากนี้บริเวณโดยรอบพระอุโบสถและพระวิหาร ตลอดจนที่ว่างภายในเขตกำแพงแก้ว ยังมีเจดีย์รายอีกหลายองค์ ซึ่งมีทั้งเจดีย์ทรงระฆัง ทรงเครื่อง ทรงปราสาท เจดีย์ทั้งหลายภายในเขตพุทธวาสนี้ สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างขึ้นในภายหลัง ซึ่งอาจมีไว้สำหรับบรรจุอัฐิของคนในตระกูล ผู้อุปถัมภ์วัดก็เป็นได้

แผนผังที่ 4.26 ผังบริเวณเขตพุทธวาส วัดสามพระยา

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

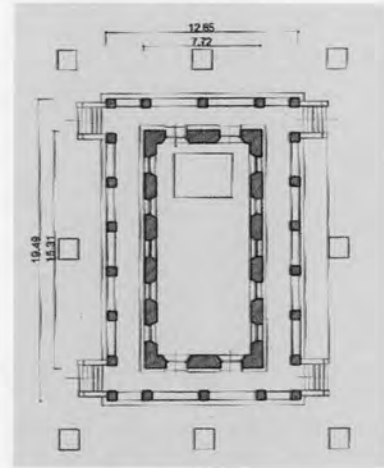
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาวประมาณ 12.5x19.5 เมตร ห้องภายใน ขนาด 5 หน้าต่าง ด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ระเบียงด้านสกัดแบ่งเป็น 4 ช่วง เสา ห้องภายในไม่มีเสานในประธาน บันไดชั้นล่าง อยู่ที่ด้านยาวของอาคาร ตรงกับระเบียงหน้าและหลังรวม 4 แห่ง ด้านสกัดหน้ายังมีบันไดกว้างเก๋าระยะ 2 ช่วงเสากลาง ซึ่งอาจเป็นการแก้ไข เพิ่มเติมในชั้นหลัง ระดับพื้นห้อง ภายใน สูงกว่าระเบียงเล็กน้อย

ภาพที่ 4.132 พระอุโบสถ วัดสามพระยา

แผนผังที่ 4.27 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 2 ชั้น มุงกระเบื้องรางแบบจีน ชายคาถักสานสอดดัดเสมอแนวเสาระเบียงรอบ **หน้าบัน** แบบ กระทั่งเซ ก่ออิฐเต็ม ไม่มีโขนหน้าจั่ว ประดับลายกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ประกอบปูนปั้น เป็นรูปแจกัน ดอกไม้ ขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง ขนาบด้วย กระจ่างดอกไม้ตั้งบนถัน หรือเก้าอี้ และดอกไม้บนหินปะการังฟองน้ำ พื้นหลัง เป็นลายประแจจีน **ฝาเพดานภายนอก** เขียนสีเป็นรูปช่อดอกไม้, ฝีเสื้อ, ค้างคาว ปะปนกัน โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังด้านนอกของห้องภายใน จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วย โครงสร้างซื่อที่พาดระหว่างผนังห้องด้านยาว

ภาพที่ 4.133 หน้าบันพระอุโบสถประดับรูปเครื่องตั้งบูชา

ภาพที่ 4.134 ฝาเพดานภายนอกเขียนสีเป็นลายดอกไม้ ฝีเสื้อ และค้างคาว

ประตู - หน้าต่างด้านนอก ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นทาสีลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม แบ่งพื้นที่ลาดด้วยหน้ากระดานรูปจั่วซีกเฉียงเป็นเส้นคล้ายรวชระกา รอบช่องหน้าต่างปั้นลายหน้ากระดานเป็นวงกรอบ เฉพาะ

ช่องประตูซ้อนหน้ากระดานอีกชั้นหนึ่งทั้งด้านบนและด้านซ้ายขวาเว้นช่วงเป็นท้องไม้หน้ากระดานและท้องไม้
 ปั้นปูนเป็นลายดอกพุดตาน หน้าบาน ทั้งประตู-หน้าต่าง เป็นลายรดน้ำรูปต้นกล้วยพุดกษัณมีมืออย่างไทยประเพณี
 สมัยกรุง ทาสีขาว ทับหลังด้านนอก ทาสีแดง ไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.135 ซุ้มประตูลายพุดกษชาติ ซ้อนกรอบหน้า
 กระดาน หน้าบานเขียนลายรดน้ำรูปต้นกล้วยพุดกษ

ภาพที่ 4.136 ซุ้มหน้าต่าง ลักษณะลวดลายแบบ
 เดียวกับซุ้มประตู

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ แต่มีลักษณะพิเศษนอกแบบคือหน้ากระดาน
 บนปั้นโค้งนูนออกมาหลายเป็นบัวลูกแก้ว ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องของพระอุโบสถเป็นฐานบัวคว่ำ

พนักระเบียง ก่อตันความหนาแคบกว้างกว่าความกว้างเสาระเบียงเล็กน้อยสันด้านบน ปั้นเป็นบัวหลัง
 เบี้ย กลางพนักรเว้นช่องเป็นท้องไม้ ดัดกระเบื้องปรุ ดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน ด้านหลังลาดเรียบ

บันได บันไดชั้นล่างซึ่งขึ้นสู่ชั้นกระเบียง ลูกนอนเป็นหินอ่อนตามพื้นกระเบียงซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนใน
 สมัยหลัง **พนักรหลัง** ก่อโค้งป็นสันเป็นลวดบัวคล้ายบัวหลังเบี้ย เปลี่ยนหน้ากระดานกลางเป็นลูกแก้วโค้งนูน
 ขึ้น ปลายพนักรตั้งรูปสิงจินหินแกะสลัก บันไดชั้นบนตรงกับช่องประตูแทรกอยู่ระหว่างแนวตัดของฐานชั้นบน

ภาพที่ 4.137 ฐานชั้นล่างและพนักระเบียง

ภาพที่ 4.138 บันไดฐานชั้นล่าง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะลงรักปิดทอง ปางมารวิชัยศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ หันพระพักตร์ไปทางด้านหน้าวัดทางทิศเหนือ เหนือพระประธานกันฉัตร 5 ชั้น ฐานรัตนบัลลังก์ ประดับลายปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกสีสูงเสมอแนวขอบบนช่องประตูหน้าต่าง ทุกซีกด้านล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว ย่อกระเปาะยื่นออกมาด้านหน้า เขียนสีเป็นลวดลายแบบจีน

ฝาเพดานภายใน แบ่งเป็นช่องตามช่วงหน้าต่างและช่วงเสาระเบียงภายนอก เขียนลายทองคำมละอเป็นลายดอกไม้ม้งกล นก ผีเสื้อ ค้างคาว บนพื้นสีแดง ชื่อเขียนลายดอกไม้บนพื้นสีดำ

ภาพที่ 4.139 พระประธานภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.140 ฝาเพดานภายในเขียนลายทองคำมละอเป็นลายดอกไม้ม้งกล นก ผีเสื้อ และค้างคาว

ผนังภายใน ส่วนคอสองบนสุดเขียนลายทองคำมละอ เป็นรูปหงส์และมังกร ด้านล่างลงมาถึงระดับทับหลังประตูหน้าต่าง เขียนสีเป็นลายดอกไม้ม้งกล นก ผีเสื้อ ค้างคาว บนพื้นสีขาว ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่าง เขียนสีเป็นภาพโต๊ะและเครื่องตั้งบูชาต่าง ๆ อาทิ แจกันดอกไม้, เจริญเทียน, กระจ่างรูป เป็นต้น

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบานประตูเขียนสีเป็นภาพนักรบแบบจีน หลังบานหน้าต่างเขียนสีเป็นลายดอกไม้และสัตว์มงคลต่าง ๆ กัน โดยหน้าต่าง 2 ช่องด้านใกล้พระประธาน เขียนเป็นลายดอกพุดตานและผีเสื้อ ช่องกลางเขียนเป็นดอกพุดตานและค้างคาว 2 ช่องด้านไกลพระประธาน เขียนเป็นลาย นก ดอกไม้ และมังกร บานแผละช่องประตูเขียนสีเป็นรูปแจกันดอกพุดตาน ช่องหน้าต่างเป็นรูปกอบัวและนกนางแอ่น ทับหลังด้านในทาสีแดง ไม่ประดับลวดลาย ผนังได้แนวหน้าต่างเดิมคงฉาบเรียบทาสีขาว ปัจจุบันบุหินอ่อนตามพื้น ซึ่งเป็นการซ่อมแซมในชั้นหลัง

ภาพที่ 4.141 การตกแต่งผนังและช่องประตูหน้าต่างด้านในห้องพระอุโบสถ

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

ตั้งอยู่โดยรอบพระอุโบสถ ที่มุมและกึ่งกลางแต่ละด้านรวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มก่ออิฐปั้นปูนทาสีขาว หลังคาลาดโค้งยอดรวมเป็นรูปดอกบัว ผืนหลังคาซุ้มปั้นเป็นลอนคล้ายกระเบื้องมุงส่วนเรือน เจาะเป็นซุ้มยอดแหลมทะลุถึงกัน ภายในตั้งใบเสมาคู่หินแกะสลัก ฐานซุ้มลักษณะคล้ายฐานพระอุโบสถคือเป็นฐานปัทม์ซึ่งเปลี่ยนหน้ากระดานบนเป็นบัวลูกแก้วกลม

ภาพที่ 4.142 ซุ้มเสมาทรงเทศ หลังคาลาดโค้ง
ปั้นลอนลูกฟูกอย่างหลังคากังจัน

พระวิหาร

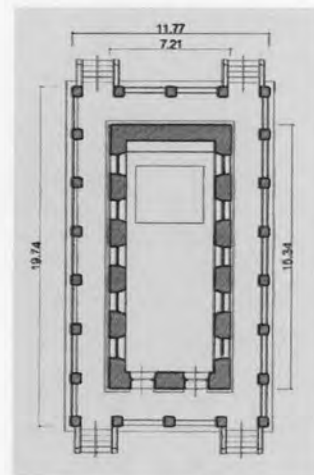
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ลักษณะโดยรวมมีขนาดความสูง สัดส่วน ใกล้เคียงกับพระอุโบสถ โดยมีรายละเอียดต่างกันเล็กน้อย

ผังพื้น ขนาด 11.7x19.7 เมตร ห้อยภายใน ขนาดด้านยาว 5 หน้าต่าง ด้านสกัดหน้า 2 ช่องประตู ด้านสกัดหลังไม่มีช่องประตู มีระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ระเบียงด้านสกัด แบ่งเป็น 4 ช่วงเสา ห้อยภายในไม่มีเสาในประธานบันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านยาวของอาคารใกล้กับมุมทั้ง 4 รวม 4 แห่ง ระดับพื้นห้อยภายใน สูงกว่าระดับระเบียงเล็กน้อย

ภาพที่ 4.143 พระวิหาร วัดสามพระยา

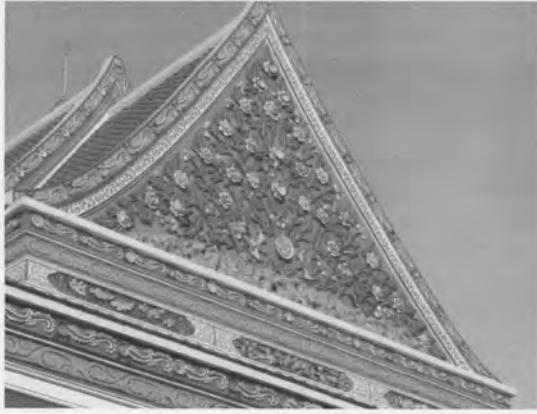

แผนผังที่ 4.28 ผังพื้นพระวิหาร

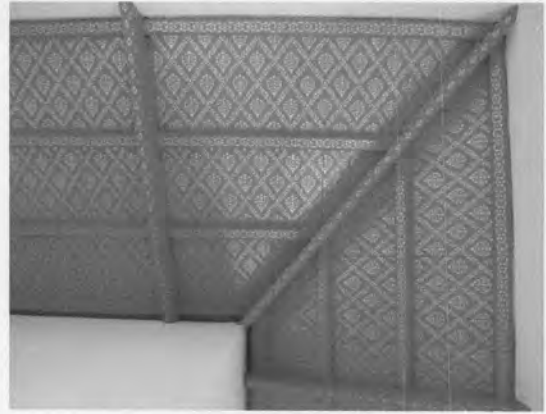
หลังคา 2 ตับ 2 ชั้น ชายคากันสาดตัดเสมอแนวเสาระเบียงรอบ หน้าบัน แบบกระเทาะ ก่ออิฐเต็มไม่มีไชราหน้าจั่ว ประดับลายกระเบื้องดินเผาเคลือบสีตัดชั้น ประกอบกันเป็นรูปดอกไม้ เทรกด้วยก้านใบปูนปั้นทาสีและเชิงกลอน ปั้นปูนประดับเป็นลายคาชู้ระหว่างหลังคาตบบนและล่าง ยกคอสองชั้นแบบจีน

ฝาเพดานภายนอก ประดับลายฉลุปิดทองเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังด้านนอกของห้อยภายใน จุดเปลี่ยนชั้นหลังคารับด้วย โครงสร้างซื่อที่พาดระหว่างผนังห้อยด้านยาวตรงกับแนวเสาระเบียงด้านนอก

ภาพที่ 4.144 หน้าบันพระวิหารलयพุกขชาติ

ภาพที่ 4.145 ฝ้าเพดานภายนอก เป็นของซ่อมใหม่

ประตูหน้าต่างด้านนอก

ลักษณะการตกแต่งโดยรวมคล้ายกับ
ประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ
ซุ้มประตูหน้าต่างปั้นปูนทาสีลาย
พุกขชาติแบบพระราชนิยม ลักษณะ
การผูกกลายและหน้ากระดานวงกรอบ
รวมทั้งหน้าบานลายรดน้ำ รูปปั้น
กัลปพฤกษ์ ผนังทาสีขาว ทับหลัง
ด้านนอกทาสีแดงไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.146 – 4.147 ประตูหน้าต่างด้านนอก ลักษณะโดยรวมคล้ายพระอุโบสถ

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็น
ฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องภายในเป็น
ฐานบัวคว่ำ **พนักระเบียง** ก่อตันปั้นสันเป็นบัวหลังเจียด
กลางพนักระเบียงนอกเว้นช่องเป็นท้องไม้ติดกระเบื้องปูดิน
เผาเคลือบสีน้ำเงินแบบจีน ด้านในฉาบเรียบ **บันได** บันได
ชั้นล่างสู่ชั้นกระเบียง ลูกนอนหินอ่อนเหมือนพื้นกระเบียงซึ่ง
เป็นของใหม่ **พนักรหลัง** ก่อโค้งปั้นสันเป็นบัวหลังเจียด
ปลายพนักรตั้งรูปสิงโตจินหีนแกะสลัก บันไดชั้นบนตรงกับ
ช่องประตู แทรกอยู่ระหว่างแนวตัดของฐานชั้นบน

ภาพที่ 4.148 ฐานชั้นล่างและพนักรหลังที่บันได

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทองปางมารวิชัย ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหัน
พระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ประดิษฐานบนฐานรัตนบัลลังก์ก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจก
สี ระดับต่ำกว่าแนวขอบบนประตูหน้าต่างราว 2 ศอก หุกชีชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว ช่องกระเปาะด้านหน้า
ลวดบัวเขียนสีเป็นลวดลายแบบจีนคล้ายหุกชีภายในพระอุโบสถ

ด้านหน้าและด้านข้างพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปบริวาร ด้านหน้า 3 องค์เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย ฝีมือการปั้น โดยเฉพาะพระพักตร์แตกต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อาจเป็นพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากที่ต่าง ๆ กัน พระพุทธรูปด้านข้างซ้ายและขวาเป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปิดทองปางห้ามสมุทร ทรงเครื่องอย่างศิลปะอยุธยา ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธานก่อฐานปัทม์ปูนปั้น ประดิษฐานพระพุทธรูปที่ปลายทั้ง 2 พาก พากละ 1 องค์ เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปางห้ามญาติ ทรงจีวรลายแพรว เหนือพระเศียรกันฉัตร 5 ชั้น

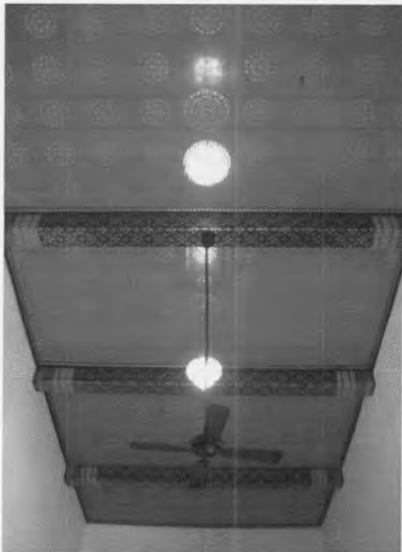

ภาพที่ 4.149 หมู่พระพุทธรูปบนฐานหุ้มกลองในพระวิหาร

ภาพที่ 4.150 ฐานปัทม์ฉัตรหุ้มกลองด้านหลัง

ฝ้าเพดานภายใน แบ่งเป็น 5 ช่วง ตามช่องหน้าต่าง ทาพื้นสีแดง ตกแต่งด้วยลายดาวเพดานฉลุปิดทองแบบไทยประเพณี ผนังภายใน ทาสีขาวเรียบ ไม่ประดับลวดลาย ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบานและใต้ทับหลัง ทาสีแดงเรียบ บานแฉะทาสีขาวเรียบไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.151 ฝ้าเพดานภายในเป็นลายดาวฉลุปิดทองแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 4.152 ผนังและช่องเปิดด้านในไม่มีการตกแต่ง

4.3.2 วัดคฤหบดี

นามวัด	วัดสามพระยา	พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนเหนือบ้านปูน ตำบลบางพลัด	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	เลขที่ 489 แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระราชมนตรี (ภู)	
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้าง	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ประมาณหลัง พ.ศ.2370	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

พระราชมนตรี (ภู) ซึ่งเป็นข้าหลวงเก่าในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมารับราชการในกรมพระคลังมหาสมบัติ ได้รับพระราชทานเรือนของขุนสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของท่าพระ (ท่าช้างวังหลวง) เป็นที่อยู่ใหม่ จึงได้อุทิศนิวาสถาน บริเวณตอนเหนือบ้านปูน ตำบลบางพลัด สร้างเป็นวัด แล้วน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง ได้รับนามวัดพระราชทานว่า “วัดคฤหบดีอาวาส” หมายความว่า เป็นวัดของผู้มั่งคั่งร่ำรวย พร้อมทั้งพระราชทาน “พระแซกคำ” ซึ่งอัญเชิญมาจากกรุงเวียงจันทน์ สำหรับเป็นพระประธานในพระอุโบสถ¹⁶

รายละเอียดอื่นๆ

ราว พ.ศ.2463 วัดสวนสวรรค์ซึ่งอยู่ติดกับวัดนี้ ได้ร้างลง จึงถูกมอบให้อยู่ในความดูแลของเจ้าอาวาส วัดคฤหบดี ด้วย จนกระทั่ง พ.ศ.2519 จึงได้มีการรวมวัดทั้งสองเข้าเป็นวัดเดียวกัน¹⁷

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันออก	จรดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.29 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดคฤหบดี

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณอันเป็นนิวาสถานเดิมของพระราชมนตรี (ภู) นั้น อยู่ค่อนข้างใกล้กับริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะพื้นที่โดยรอบนอกจากจะเป็นสวนแล้ว ซึ่งน่าจะเป็นสวนผลไม้แล้ว ก็น่าจะมีชุมชนกระจายอยู่ ทั้งริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และบ้านชาวสวนที่อยู่ลึกเข้ามา ซึ่งอาจมีลักษณะไม่หนาแน่นนัก เพราะไม่มีคลองสาขาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่กว้างขวางดังเช่นบริเวณบ้านปูน หรือ ละแวกบางยี่ขัน ในปัจจุบันที่อยู่ทางใต้ลงมาเล็กน้อย

¹⁶ กรมศิลปากร, วัดสำคัญ กรุงเทพมหานคร, หน้า 154.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันด้านสั้นไปทางหน้าวัดด้านแม่น้ำเจ้าพระยา เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอาราม ด้านหน้าวัดเป็นลานโล่งจรดแม่น้ำ เขตสังฆาวาสเดิมสันนิษฐานว่า โอบเป็นรูปเกือกม้าอยู่ด้านหลัง หรือ อยู่เฉพาะด้านหลังเขตพุทธาวาส

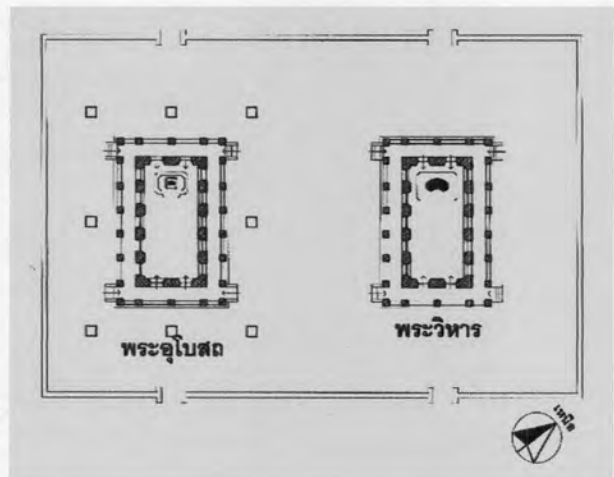
แผนผังที่ 4.30 ผังพระอาราม วัดคฤหบดี

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

มีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขวางกับแนวพระอาราม ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว พระอุโบสถและพระวิหาร ตั้งอยู่คู่กันหันด้านสกัดไปหน้าวัดทางทิศตะวันออก พระอุโบสถอยู่ทางทิศใต้ พระวิหารอยู่ทางทิศเหนือ ระหว่างอาคารทั้งสองเป็นลานโล่ง ภายในบริเวณกำแพงแก้วไม่มีพระเจดีย์หรือ สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ

แผนผังที่ 4.31 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดคฤหบดี

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

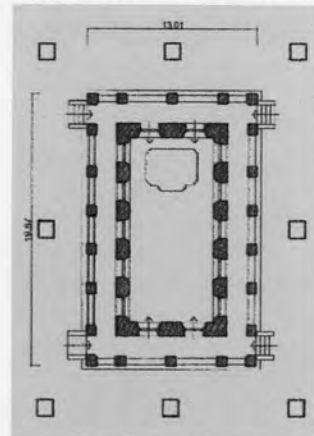
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผังพื้น ขนาดกว้างยาว ประมาณ 13x19.5 เมตร ห้องภายในขนาดด้านยาว 5 หน้าต่าง ด้านสกัดเจาะประตูด้านละ 2 ช่อง มีระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ห้องภายในไม่มีเสาในประธาน บันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านยาวของอาคาร ที่มุมทั้ง 4 ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงเล็กน้อย

ภาพที่ 4.153 พระอุโบสถ วัดสามพระยา

แผนผังที่ 4.32 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 2 ชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องหางมนดินเผา เคลือบสี ซายคากันสาดยื่นจากแนวเสาระเบียงรอบเล็กน้อย หน้าบันตรงกับแนวกำแพงห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วย โครงสร้างชื่อ

หน้าบัน แบบกระเทาะ ก่ออิฐเต็ม ไม่มีไฉรา หน้าจั่วประดับลายปูนปั้นซึ่งเป็นฝีมือการแก้ไขในสมัยหลัง ส่วนของดั้งเดิมนั้นไม่ปรากฏหลักฐาน เชิงกลอนและคอสองหลังคาด้านบนก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวไม่ประดับลวดลาย **ฝัณฑ์** ภายนอก ทาสีแดง เรียบไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.154 หน้าบันพระอุโบสถเป็นของทำใหม่

ประตู - หน้าต่างด้านนอก ประดับด้วยซุ้มปูนปั้น ปิดทองประดับกระจกสีทรงเทศ ซุ้มส่วนบนตรงกลางเป็นลายดอกพุดตานในวงกลมซึ่งมีฐานรับด้านล่างคล้ายกับเป็นพานใส่ดอกไม้ ยอดบนสุดเหนือวงกลมเป็นรูปพานหรือโถแบบเทศขนาดเล็ก ใต้รูปร่างกลมมีริ้วผ้าพาดและโยงออกไปทั้ง 2 พาก ขอบวงกลมมีริ้วผ้าและหน้ากระดานวงกรอบแทรกด้วยลายดอกพุดตาน **หน้าบาน** บานประตูเป็นลายรดน้ำแบบไทยประเพณี รูปทวารบาลบนพื้นภาพลายกระหยิกเปลวเถา บานหน้าต่างเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง **ทับหลัง** ทาสีแดง ไม่ประดับลวดลาย **ผนัง** ทาสีขาว ไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.155 ซุ้มประตูทรงเทศลายพุดกษชาติ

ภาพที่ 4.156 ซุ้มด้านบนเป็นรูปดอกไม้ในพาน รั้วด้วยริ้วผ้า

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานปัทม์ แต่มีลักษณะพิเศษคือ เหนือระดับหน้ากระดานบนซึ่งตรงกับระดับพื้นระเบียงรอบมีบัวคว่ำอยู่กั้นหนึ่ง ผนังตัวห้องฉาบเรียบลงมาจรดพื้นระเบียงไม่มีฐานชั้นบนรับ

พนักระเบียง ก่ออิฐฉาบปูนทาสี ขอบบนปั้นเป็นบัวหลังเบ็ญ ตรงกลางเจาะช่องท้องไม้ตะลุ ประดับกระเบื้องปรุดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน

บันได บันไดชั้นล่าง ซึ่งขึ้นสู่ชั้นระเบียง ลูกนอนเป็นหินขัด เช่นเดียวกับพื้นระเบียง ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนในสมัยหลังผนังพลสังห์ก่อ โค้ง ปั้นสันเป็นบัวหลังเบ็ญ บันไดชั้นบนแทรกลูกนอนอยู่ระหว่างช่องประตูไม่มีผนังพลสังห์

ภาพที่ 4.157 ฐานชั้นล่างและพนักระเบียง

ภาพที่ 4.158 บันไดฐานชั้นล่าง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อทองลูกบวบ ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร หน้าตักกว้าง 18 นิ้ว ศิลปะแบบเชียงแสน นามว่า “พระแชกคำ” ภายในองค์พระ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 100 องค์ ประดิษฐานอยู่บนบุษบกไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสี และซุกซิก่ออิฐถือปูน ประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ความสูงของฐานจนถึงใต้องค์พระตรงกับแนวขอบบนช่องประตูหน้าต่าง

ตามประวัติกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปสำคัญของอาณาจักรล้านนา-ล้านช้าง คู่กับพระแก้วมรกตที่เชียงใหม่ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ต่อมาในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐา ได้ย้ายราชธานีไปยังกรุงเวียงจันทน์ พร้อมอัญเชิญพระแก้วมรกตพระบางและพระแชกคำไปด้วย จนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งโปรดเกล้าฯให้ยตราทัพไปตีเวียงจันทน์ ใน พ.ศ. 2368 พระแชกคำจึงได้ถูกอัญเชิญมายังกรุงเทพฯ แล้วจึงพระราชทานแก้วคคฤหบดี สำหรับประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ¹⁸

ภาพที่ 4.159 พระประธานภายในพระอุโบสถ
ประดิษฐานบนบุษบกไม้แกะสลัก

ภาพที่ 4.160 “พระแชกคำ” พระประธานภายใน
พระอุโบสถ อัญเชิญมาจากกรุงเวียงจันทน์

ฝาเพดานภายใน แบ่งเป็น 5 ช่องตามโครงสร้างซื่อหลังคา เขียนสีปิดทองแบบก้ามมะลอกเป็นลายดอกโบตั๋น และค้างคาว ฝีมือช่างเงินแท้ บนพื้นสีแดงคล้ำ

ผนังภายใน ปัจจุบันถูกซ่อมแปลงไม่เหลือเค้าเดิม แต่ของเดิมมีหลักฐานระบุว่า ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่าง เป็นภาพเกี่ยวกับบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนเหนือระดับทับหลังประตูหน้าต่าง เขียนลายพุ่มข้าว

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154-155.

บริษัทก้านแย่ง¹⁹ ประตุน้ำต่างด้านใน ถูกซ่อมแปลงทั้งหมดเช่นเดียวกับผนังภายใน หลังบาน ของเดิมเขียนลายดอกไม้แบบจีน ส่วนทับหลังและบานแผละไม่ปรากฏหลักฐานว่าของเดิมมีลักษณะเป็นอย่างไร

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

ตั้งอยู่โดยรอบพระอุโบสถ ที่มุมและกึ่งกลางแต่ละด้านรวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน ผังรูปสี่เหลี่ยมคี่มุมเป็นด้านเล็ก ๆ ส่วนเรือนและฐานเรียบง่าย ไม่มีลวดบัวประดับ นอกจากบัวประดับส่วนฐานแบบฐานปัทม์ ส่วนยอดสันนิษฐานว่าถูกซ่อมแปลงไปไม่มากนัก โดยในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นหลังคาจตุรมุข แต่ละด้านประดับเครื่องล่ำของและหน้าบันด้วยลายดอกไม้ปูนปั้น ส่วนยอดทำเป็นรูปคล้ายปล้องไฉนของพระเจดีย์เป็นยอดแหลมสัดส่วนไม่สูงนัก ส่วนเรือนแต่ละด้านเจาะช่องเป็นซุ้มยอดโค้งกลม ภายในตั้งโอบเสมาหินแกะสลัก เป็นแบบเสมาเดี่ยว

ภาพที่ 4.161 ซุ้มเสมาทรงเทศ ลักษณะที่ปรากฏในปัจจุบันอาจเป็นการซ่อมแปลงในชั้นหลัง

พระวิหาร

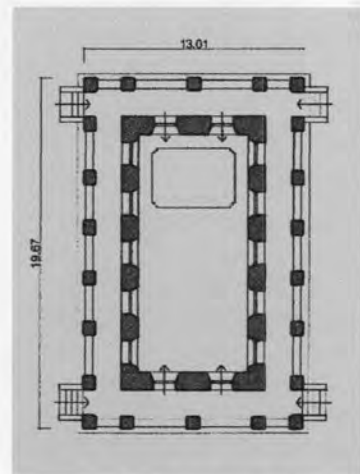
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม รูปร่างโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 13 x 19.5 เมตร ห้องภายในขนาดยาว 5 หน้าต่าง ด้านสกัด เจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ห้องภายในไม่มีเสาในประธาน บันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านยาวของอาคารที่มุมทั้ง 4 ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงเล็กน้อย

ภาพที่ 4.162 พระวิหาร วัดคฤหบดี

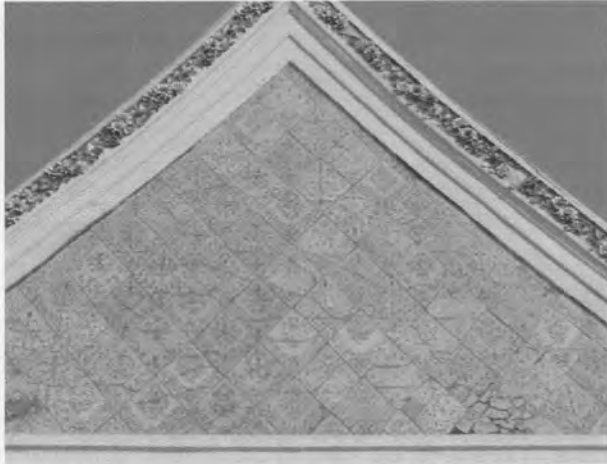
แผนผังที่ 4.33 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา 2 ตับ 3 ชั้น มุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี ชายคากันสาดยื่นจากแนวเสากระเบื้องรอบเล็กน้อย หน้าบันตรงกับแนวกำแพงห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างช่อ หน้าบัน แบบกระเท่

¹⁹ เรืองเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

เซร ก่ออิฐเต็มไม่มีไฉราหน้าจั่ว ประดับกระเบื้องเขียนสีเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการซ่อม เปลี่ยนในสมัยหลัง ส่วนลักษณะเดิมนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแต่คาดว่าน่าจะเป็นลายปูนปั้นคล้ายหน้าบันพระอุโบสถ ฝาเพดานลายนอก ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ประตูหน้าต่างด้านนอก ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีทรงเทศ ลักษณะองค์ประกอบ ลวดลายคล้ายซุ้มประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ แต่มีสัดส่วนเล็กลง ช่องไปกว้างขึ้น หน้าบาน ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย **ทับหลัง** ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย **ผนัง** ทาสีขาวเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.163 หน้าบันพระวิหารประดับกระเบื้องเคลือบเขียนลาย สันนิษฐานว่าเป็นของทำใหม่

ภาพที่ 4.164 ประตูหน้าต่างด้านนอก ลักษณะโดยรวมคล้ายพระอุโบสถ

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคาร ทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ แต่มีลักษณะพิเศษคือ หน้ากระดานเหนือชั้นบัวหงาย ปั้นสันนูนโค้งอย่าง บัวลูกแก้ว ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังตัวห้องภายใน เป็นฐานบัวคว่ำ **พนักระเบียง** ก่ออิฐฉาบปูนทาสี ขอบบนนั้นเป็นบัวหลังเบี่ยง ตรงกลางเจาะ ช่องท้องไม้ตะลุประดับกระเบื้องปรุคินเผา เคลือบสีเขียวแบบจีน

บันได บันไดชั้นล่าง ซึ่งขึ้นสู่ชั้น ระเบียงลูกนอนเป็นหินขัดเช่นเดียวกับพื้น ระเบียง ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนในสมัยหลัง เช่นเดียวกับที่พระอุโบสถ พนักพลสังข์ก่อโค้ง ปั้นสันเป็นบัวหลังเบี่ยง บันไดชั้นบนแทรกลูกนอนอยู่ระหว่างช่องประตู ไม่มีพนักพลสังข์

ภาพที่ 4.165 ฐานชั้นล่างและพนักพลสังข์บันได

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ ประดิษฐานบน ฐานก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้น ลงรักปิดทองประดับกระจกสีเหนือพระประธานกั้นฉัตร 5 ชั้น แขนงจากฝา

เพดานลงมาบนฐานชุกชีใหญ่ รอบฐานรัตนบัลลังก์ของพระประธาน องค์ประกอบด้วยพระพุทธรูปบริวารปางต่าง ๆ จำนวนมาก บางส่วนสันนิษฐานว่า เป็นการขนย้ายจากที่อื่นมาประดิษฐานในชั้นหลัง

ฝ้าเพดานภายใน แบ่งเป็น 5 ช่องตามโครงสร้างชื่อ ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลายหรือดาวเพดานผนังภายใน ทาสีขาวเรียบ ไม่มีลวดลายหรือจิตรกรรม ประตูหน้าต่างด้านใน โดยรวมไม่มีการตกแต่ง หลังบานทาสีแดง บานแฝด ทาสีขาว ทับหลังด้านใน ทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 4.166 หมู่พระพุทธรูปบนฐานชุกชีภายในพระวิหาร

ภาพที่ 4.167 การตกแต่งภายในพระวิหาร ไม่มีลวดลาย

4.3.3 วัดทองนพคุณ

นามวัด	วัดทองนพคุณ	พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองวัดทองล่างฝั่งใต้ ฝั่งธนบุรี	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	เลขที่ 4645 ถนนสมเด็จพระเจ้าพระเจ้า เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระยาไชยภักกราชเศรษฐี (ทองจีน)	
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	
ศักราชการก่อสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ประมาณ พ.ศ. 2374 – 2375	
มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์		

วัดทองนพคุณเป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายแล้ว²⁰ เนื่องจากปรากฏพระเจดีย์เก่าแก่ศิลปะอยุธยาตอนปลายอยู่หลายองค์ รายละเอียดความเป็นมาของวัดแต่เดิม การปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 3 รวมทั้งประวัติของผู้ปฏิสังขรณ์คือ พระยาไชยภักกราชเศรษฐี (ทองจีน) นั้นไม่ปรากฏหลักฐานมากนัก ทราบแต่คร่าว ๆ ว่าปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้นามวัด “ทองนพคุณ” นั้นอาจตั้งเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ปฏิสังขรณ์ ส่วนหากจะมีมูลเหตุอื่นใดนอกจากนี้ ก็อาจเป็นการปฏิสังขรณ์เพื่อเป็นที่ระลึกในคราวโปรดเกล้าฯ ให้เป็นแม่กองจ้างเงินชดเชยคลองดำเนินใน พ.ศ. 2374 ก็เป็นไปได้

รายละเอียดอื่น ๆ

นอกจากชื่อ “ทองนพคุณ” แล้ว ชาวบ้านยังเรียกกันทั่วไปว่า “วัดทองล่าง” เป็นคู่กับ “วัดทองบน” หรือ วัดทองธรรมชาติ ที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองวัดทองล่าง
ทิศตะวันออก	สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.34 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดทองนพคุณ

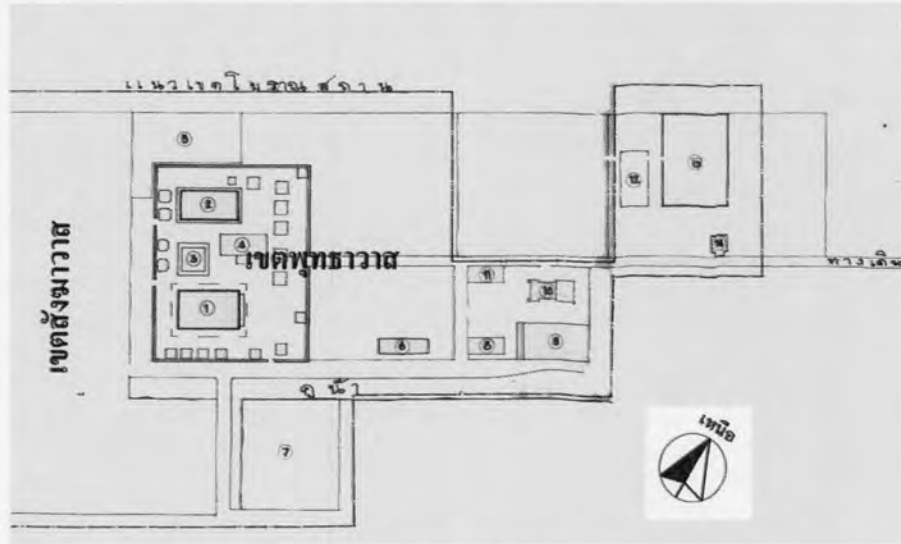
ลักษณะที่ตั้ง

ละแวกวัดทองนพคุณ คงเป็นชุมชนชาวสวนมาแต่โบราณ ตามความเก่าแก่ของวัดดั้งเดิม ประกอบกับเป็นย่านที่มีวัดเก่าแก่อยู่ใกล้กัน 2 วัด และคงเป็นชุมชนมีความหนาแน่นคึกคักพอสมควรเนื่องจากอยู่ระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับคลองสาน ทำให้มีทางออกสู่เส้นทางสัญจรหลักทางน้ำได้จากทั้งทิศตะวันออกและตะวันตก

²⁰ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 417.

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตามแนวขั้วโลกค่อนไปทางทิศตะวันตก ด้านหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งตรงไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพระอาราม ด้านหน้าจรดเขตพระอารามเป็นลานสาธารณะ เขตสังฆาวาสโอบด้านหลังเป็นรูปเกือกม้า

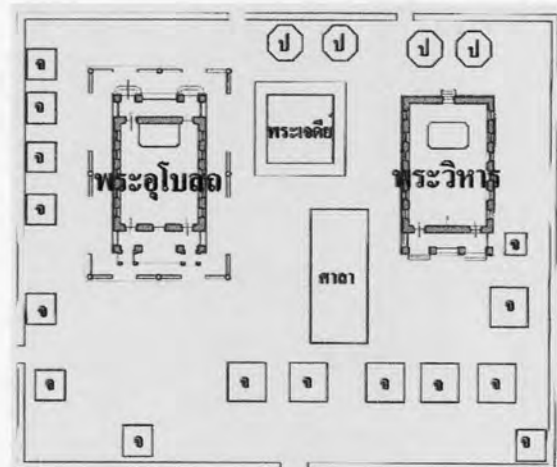
แผนผังที่ 4.35 ผังพระอาราม วัดทองนพคุณ

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบด้วยกำแพง พระอุโบสถและพระวิหาร ตั้งอยู่คู่กัน หันด้านสกัดไปทางด้านหน้าวัด โดยพระอุโบสถตั้งอยู่ทางทิศใต้ พระวิหารตั้งอยู่ทางเหนือ ระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร มีพระเจดีย์ทรงเครื่องประดิษฐานประตักษณสูงอยู่องค์หนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นของมีมาดั้งเดิมก่อนการปฏิสังขรณ์ นอกจากนี้ในบริเวณเขตพุทธาวาสยังมีเจดีย์รายขนาดเล็กใหญ่และทรงต่าง ๆ กัน อยู่กระจายโดยรอบอีกหลายองค์

จากลักษณะการมีอาคารวางขนานพระเจดีย์ เช่นนี้ สันนิษฐานได้ว่า คงมีอาคารหลังใดหลังหนึ่งระหว่างพระอุโบสถกับพระวิหารที่สร้างบนตำแหน่งอาคารเก่า หรือปฏิสังขรณ์จากโครงสร้างบางส่วนของอาคารเก่า แล้วจึงสร้างอาคารอีกหลัง ตรงข้ามกัน เพื่อให้สมมาตรกัน โดยมีพระเจดีย์เป็นแกนกลาง

แผนผังที่ 4.36 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดทองนพคุณ

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

แต่เดิมโดยการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นอาคารแบบพระราชนิมมเช่นเดียวกับพระวิหาร ภายหลังในสมัยรัชกาลที่ 4 พระครูกลินสังวร (มี) เจ้าอาวาสได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบภายนอก โดยเฉพาะในส่วน

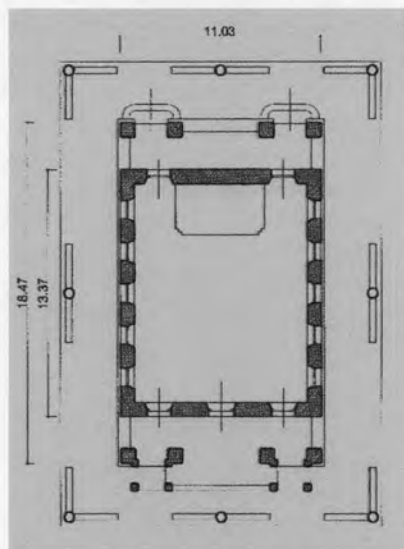
หลังคาให้เป็นหลังคาแบบไทยประเพณีคือ ยี่นผ้าไขรามมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์²¹ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้เพิ่มเติมหลังคามุขทางเข้าด้านหน้า 2 มุข ขึ้นอีก

ผังพื้น เท่าที่น่าจะเป็นผลงานในสมัยรัชกาลที่ 3 ผังพื้นขนาดกว้างยาวโดยประมาณ 11.03 x 18.47 เมตร ผังห้องด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านหน้า 3 ช่อง ด้านหลัง 2 ช่อง ผังด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ด้านสกัดมีเฉลียงหน้า-หลัง 1 ช่วงเสา โดยรวมด้านสกัดแบ่งเป็น 3 ช่วงเสา ระดับพื้นเฉลียงสูงประมาณ 1 ชั้นบันได ห้องภายในสูงจากเฉลียงอีก 1 ชั้นบันได

องค์ประกอบอาคารในรูปด้าน สันนิษฐานว่าส่วนใหญ่เป็นการต่อเติมตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ทั้งซุ้มประตูหน้าต่าง และบัวฐาน

ภาพที่ 4.168 พระอุโบสถ วัดทองนพคุณ

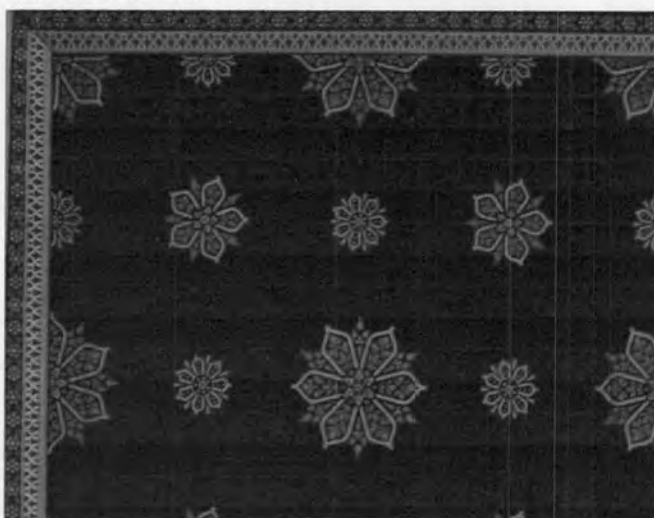
แผนผังที่ 4.37 ผังพื้นพระอุโบสถ

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย ศิลปะต้นกรุงรัตนโกสินทร์ขนาดหน้าตักกว้าง 4 สอก 5 นิ้ว สูง 5 สอก คืบ 6 นิ้ว ประดิษฐานบนฐานชุกชีก่ออิฐถือปูน ประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ระดับฐานต่ำกว่าแนวขอบบนประตูหน้าต่างราว 120 ซม.

ภาพที่ 4.169 พระประธานภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.170 ผ้าเพดานภายในพระอุโบสถ เขียนลายดาวกลีบขนุน

²¹ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 418.

ฝาเพดานลายใน เขียนสีเป็นดาวกลีบขนุนบนพื้นสีเปลือกมังคุดเข้ม ชื่อทาสีขาวนวลเขียนสีเป็นลายดอกไม้แบบพระราชนิยม

ผนังภายใน ไม่ปรากฏหลักฐานที่ระบุการตกแต่งผนังแบบดั้งเดิมในรัชกาลที่ 3 ที่ปรากฏปัจจุบันเป็นจิตรกรรมเขียนสีฝีมือ พระครูกุสินสังวร(มี) อดีตเจ้าอาวาสผู้ทำการซ่อมเปลี่ยนรูปแบบพระอุโบสถหลังนี้ทั้งยังเป็นศิษย์ของขรัวอินโข่ง ซึ่งเป็นช่างเขียนที่มีฝีมือในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 4.171 ผนังหุ้มกลองตรงข้ามพระประธาน
เขียนภาพพระไตรปิฎกแยกเป็นหนังสือหมวดต่างๆ

ภาพที่ 4.172 ผนังด้านข้าง เขียนภาพเวทสันดรชาดก

ประตูหน้าต่างด้านใน วงกบไม้แกะขอบยกปูนลงรักปิดทอง หลังบาน บานแฉะ ใต้ทับหลัง ทาสีแดง เรียบ ไม่ประดับลวดลาย หน้าต่างบานกลางลักษณะช่องเปิดด้านในเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ต่างจากสัดส่วนหน้าต่างตามปกติ อย่างไรก็ตามเนื่องจากลักษณะการตกแต่งช่องหน้าต่างภายนอก รวมทั้งจิตรกรรมฝาผนังภายใน เป็นการแก้ไขในรัชกาลที่ 4 จึงเป็นไปได้ว่า ลักษณะช่องประตูหน้าต่างด้านในจึงอาจได้รับการแก้ไขในคราวเดียวกันด้วย

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

ตั้งอูรรอบพระอุโบสถที่มุมทั้ง 4 และกึ่งกลางทุกด้านรวม 8 ซุ้ม ลักษณะเป็นซุ้มผังรูปวงกลม มีกำแพงแก้วต่อออกจากฐานเป็นแนวล้อมรอบพระอุโบสถ แต่เว้นช่องเป็นช่อง ๆ สำหรับเดินผ่านได้ ส่วนฐานทำเป็นบัวลูกแก้วซ้อน 4 ชั้น ส่วนเรือนเรียบเกลี้ยงเจาะช่องคูหาทะลุ 2 ด้าน ภายในประดิษฐานใบเสมาหินทรายแกะสลัก ซุ้มละ 1 ใบ ส่วนยอดป็นหลังคาลาดโค้ง มีลอนลูกคลื่นแบบหลังคากระเบื้องกาบกล้วย ยอดหลังคาป็นรูปดอกบัวตูม กำแพงแก้วก่ออิฐหนา หน้ากระดานลูกฟักเจาะทะลุประดับกระเบื้องปุดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน

ภาพที่ 4.173 ซุ้มเสมาและกำแพงแก้ว
แบ่งเป็นช่องๆรอบพระอุโบสถ

พระวิหาร

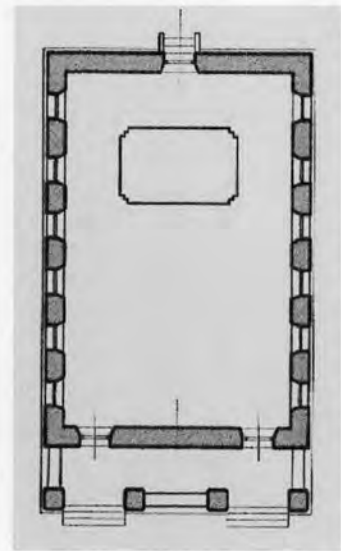
ลักษณะภายนอก

ลักษณะภายนอก เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม รายละเอียดการตกแต่งอาจได้รับการเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก้อย แต่สัดส่วนโดยรวมน่าจะคงเค้าดั้งเดิมในครั้งรัชกาลที่ 3

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 11.00 x 18.50 เมตร ผังพื้นในปัจจุบันมีลักษณะเป็นอาคารแบบผนังชิดขอบนอก 3 ด้าน ด้านหน้ามีเฉลียงกว้าง 1 ช่วงเสา แต่จากลักษณะองค์ประกอบภายนอกและจำนวนหน้าต่างในผนังด้านยาว สันนิษฐานว่าผังพื้นดั้งเดิมอาจมีเฉลียงด้านสกัดทั้งด้านหน้าและหลัง โดยเฉลียงด้านหลังถูกแก้ไข ก่อผนังปิดและเพิ่มช่องหน้าต่างเข้าไปจนมีสภาพดังปรากฏในปัจจุบัน ผนังห้องด้านสกัดเจาะช่องประตู 2 ช่อง ส่วนด้านหลังลักษณะเดิมก็น่าจะมีช่องประตู 2 ช่องเหมือนด้านหน้า ผนังด้านยาว หากมีเฉลียงด้านหลังก็จะมีช่องหน้าต่าง 5 ช่อง ตำแหน่งบันไดทางขึ้นเฉลียงในปัจจุบันก็คาดว่าจะเป็นของใหม่ส่วนรูปแบบดั้งเดิมนั้นไม่สามารถระบุได้

ภาพที่ 4.174 พระวิหาร วัดทองนพคุณ
สภาพปัจจุบันน่าจะได้รับการเปลี่ยนแปลงแล้ว

แผนผังที่ 4.38 ผังพื้นพระวิหาร
สันนิษฐานว่าถูกรื้อผนังชิดระเบียงหลัง
รวมเป็นห้องเดียวกัน

หลังคา 2 ชั้น ลักษณะสัดส่วนสันนิษฐานว่าเป็นของดั้งเดิม ปัจจุบันหลังคามุงกระเบื้องกาบกล้วยดินเผาเคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวเสาเฉลียง จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด

หน้าบัน ก่ออิฐเต็ม ไม่มีไขราหน้าจั่วแบบกระเท่เซร แบ่งเป็น 2 ส่วน คั่นด้วยหน้ากระดานซึ่งตรงกับเชิงกลอนรับหลังคาค้ำจั่ว หน้าบันตอนล่าง ความสูงจากแนวหน้ากระดานเชิงกลอน ลงมาถึงครึ่งหนึ่งของความสูงหลังคาค้ำจั่ว หน้าบันประดับกระเบื้องเคลือบตัดเป็นชั้น มาประกอบเป็นรูปสัตว์มงคล แทรกด้วยเครื่องถ้วยเคลือบของจีน โดยจั่วบนประดับรูปสิงโตจีน หงส์จีน และนก หน้าบันตอนล่างเป็นรูปมังกร คั่นเมฆ หน้ากระดานปั้นลมประดับกระเบื้องเคลือบรูปดอกไม้

อย่างไรก็ตามลักษณะของหลังคา ทั้งทรวดทรง และการตกแต่งหน้าบัน ก็ยังมีความเป็นไปได้ว่าอาจเป็นฝีมือการซ่อมในชั้นหลังก็เป็นได้

เสาเฉลียง เป็นเสาก่ออิฐหุ้มแกนไม้ ย่อมุมบัวกาบกล้วย แต่ยอดเสามีการปั้นบัวหัวเสา เป็นบัวหงาย ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏโดยทั่วไปในศิลปะรัชกาลที่ 3 จึงสันนิษฐานว่าเป็นการซ่อมเปลี่ยนรูปแบบในชั้นหลัง

ประตุน้ำต่างด้านนอก ชุมประตุน้ำต่างทรงเทศเป็นลายปูนปั้นทาสีขาว บางประตุน้ำต่างทาสีแดง ตกแต่งด้วยลายทองกำมะลอ อย่างไรก็ตาม จากลักษณะของชุมและหน้าบานประตูด้านหลังในปัจจุบัน ซึ่งเป็นฝีมือเดียวกับชุมและบานประตูด้านหน้าและหน้าต่างด้านข้าง จึงสันนิษฐานว่า จะเป็นรูปแบบที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงในชั้นหลัง มากกว่าจะเป็นฝีมือดั้งเดิมในรัชกาลที่ 3

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานปัทม์ ซึ่งอาจเป็นของใหม่ในชั้นหลังเช่นกัน

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกสี นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปเก่าแก่ขนาดต่าง ๆ กัน เป็นบริวารอีกจำนวนมาก ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีเดียวกัน

4.3.4 วัดจันทารามวรวิหาร

นามวัด	วัดจันทาราม	พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองบางกอกใหญ่ ช่วงปากคลองบางขี้เรือ ฝั่งธนบุรี	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมคลองบางกอกใหญ่ ช่วงปากคลองบางขี้เรือ แขวงบางขี้เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระยาสุรเสนา (ขุนเณร)	
ฐานันดรของผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ประมาณ พ.ศ. 2386 – 2388	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

วัดจันทาราม เป็นวัดโบราณมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกวัดบางขี้เรือกลาง พระยาสุรเสนา (ขุนเณร) ได้มาบูรณะใหม่ และถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามใหม่ว่า วัดจันทาราม²²

ประวัติความเป็นมาของพระยาสุรเสนา (ขุนเณร) นั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏ ทราบจากพระราชพงสาวดารเพียงว่าเป็นผู้บูรณะวัดจันทาราม ตำแหน่ง “พระยาสุรเสนา” นี้ ก็ไม่ทราบได้ว่าเป็นตำแหน่งเมื่อครั้งบูรณะวัดแห่งนี้หรือไม่อย่างไร ทราบเพียงว่าเป็นราชทินนามในสังกัดกรมพระกลาโหมฝ่ายเหนือ อย่างไรก็ตาม จากขนาดและลักษณะทางกายภาพของสิ่งก่อสร้างภายในวัดจันทารามซึ่งไม่ใหญ่โตและวิจิตรมากนัก ประกอบกับการเป็นผู้ที่มีใคร่ได้มีการกล่าวถึงชื่อเสียงความเป็นมานัก จึงพออนุมานได้ว่า พระยาสุรเสนา (ขุนเณร) ผู้นี้ อาจจะเป็นขุนนางที่มีได้มีบทบาททางหน้าที่ราชการที่ใหญ่โตและคงไม่ได้เป็นผู้มีทรัพย์สินมั่งคั่งจนเป็นที่รู้จัก แต่ก็มีเจตนาปฏิสังขรณ์วัดจันทาราม ซึ่งอาจเป็นวัดในละแวกนิเวศสถาน เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศล ตามพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองบางกอกใหญ่
ทิศตะวันออก	จรดคลองบางขี้เรือ
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและ เรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.39 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดจันทาราม

ลักษณะที่ตั้ง

ละแวกบางขี้เรือ ปรากฏวัดโบราณอยู่หลายวัดใกล้เคียง ซึ่งล้วนแต่มีอายุตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา อาทิ วัดราชฤทธิ วัดอินทาราม และวัดจันทาราม แสดงให้เห็นว่า บริเวณดังกล่าวเป็นชุมชน ชาวสวนแบบฝั่งธนบุรี ที่เก่าแก่และมีความหนาแน่นมาแต่โบราณอีกแห่งหนึ่ง

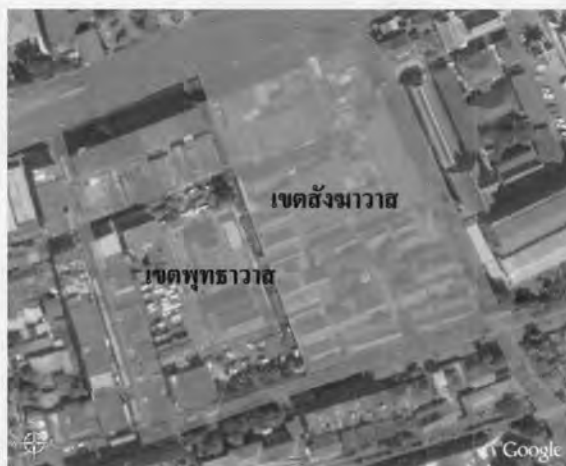
²² กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 411.

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม หน้าวัดหันไปทางทิศเหนือ ด้านคลองบางกอกใหญ่เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางบริเวณพระอาราม ค่อนไปทางตะวันตกเล็กน้อย ด้านหน้าเขตพุทธาวาส ซึ่งปัจจุบันเป็นตลาด สันนิษฐานว่า เคมีคงเป็นลานสาธารณะตลอดแนวริมคลอง เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ทางฝั่งทิศตะวันออก และอาจจะโอบด้านหลังมาจนถึงด้านข้างเขตพุทธาวาสฝั่งตะวันตก

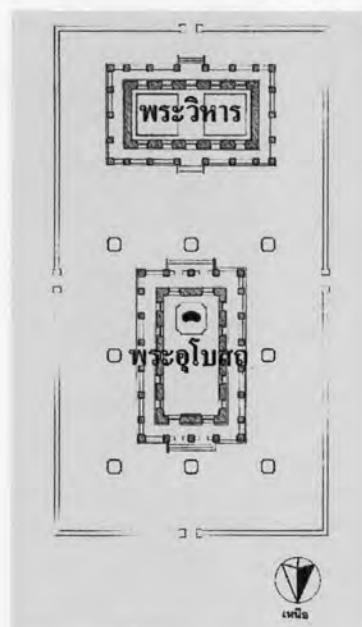
แผนผังที่ 4.40 แสดงผังพระอาราม วัดจันทาราม

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาส มีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 34.88 x 65.08 เมตร ล้อมรอบด้วยกำแพงพระอุโบสถตั้งอยู่ทางฝั่งทิศเหนือภายในเขตกำแพง หันด้านสกัดหน้าไปทางด้านคลองบางกอกใหญ่ หน้าวัด พระวิหารตั้งอยู่ทางทิศใต้ด้านหลังพระอุโบสถ วางแนวอาคารขวางกับพระอุโบสถ โดยหันด้านสกัดไปในแนวตะวันออก - ตะวันตก ชุมประตูทางเข้าตั้งอยู่ที่กึ่งกลางแนวกำแพงทั้ง 4 ด้าน

หากพิจารณาจากลักษณะผังพื้นของพระวิหาร และทิศทางการวางอาคาร แล้วสันนิษฐานว่า พระวิหารในปัจจุบันอาจเป็นอาคารที่ปฏิสังขรณ์บนตำแหน่งอาคารดั้งเดิมก่อนการปฏิสังขรณ์ หรืออาจเป็นการต่อเติมจากผังอาคารดั้งเดิม ซึ่งนำไปสู่การกำหนดตำแหน่งและรูปแบบของพระอุโบสถ ซึ่งน่าจะเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ครั้งการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 3 โดยวางแผนตามยาวไปฝั่งคลองบางกอกใหญ่ด้านหน้าวัด

แผนผังที่ 4.41 แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดจันทาราม

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

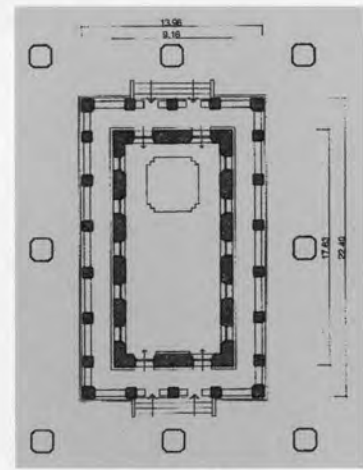
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระวิหาร ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 13.96 x 22.40 เมตร ตัวห้องภายในเจาะช่องประตูด้านสกัดด้านละ 2 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ล้อมรอบด้วยระเบียง 1 ชั้น ทำให้ขนาดโดยรวมด้านสกัดแบ่งเป็น 4 ช่วงเสา ด้านยาว 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นเฉลียงอยู่ที่กลางด้านสกัดทั้ง 2 ฟาก หน้าบันโดกกว้างเท่าระยะ 2 ช่วงเสากลางภายในห้องไม่มีเสาในประธาน ฐานชุกชีตั้งอยู่ห่างจากผนังหุ้มกลองหลังเล็กน้อย ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

ภาพที่ 4.175 พระอุโบสถ วัดจันทารามวรวิหาร

แผนผังที่ 4.42 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 2 ชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องกาบกล้วยดินเผาเคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างช่อฟ้าระหว่างผนังห้องด้านยาวทั้ง 2 ฟาก

หน้าบัน ก่ออิฐเต็มไม่มีชราหน้าจั่วแบบกระแทะ เป็นหน้าบันช่วงเดียวตรงกับหลังคาตัวจั่วบนสุด ประดับกระเบื้องเคลือบประกอบลายปูนปั้นนูนต่ำ เป็นรูปเครื่องตั้งบูชา อาทิ แจกันดอกเบญจมาศ กระจ่างรูป เริงเทียน ชามผลไม้ และรูปเครื่องมงคลอื่นๆ อาทิ ม้วนคัมภีร์ พัดจีน ค้างคาว ด้านบนเป็นรูปโคมแขวนดอกพุดตาน หน้ากระดานปั้นลวดประดับกระเบื้องเคลือบ รูปใบไม้และเครื่องถ้วยขนาดเล็กสลับกัน

ฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.176 หน้าบันพระอุโบสถ

ตกแต่งเป็นภาพโคมแขวนและเครื่องตั้งบูชาแบบจีน

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชูมประตูหน้าต่างเป็นช่อปูนปั้นปิดทอง ทรงเทศลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม เกาะอยู่กับวงกรอบปูนปั้นทาสีขาว เฉพาะส่วนบนเป็นยอดแหลมขึ้นไป หน้าบัน เขียนลายรดน้ำ หน้ากระดานกรอบบานเป็นลายดอกพุดตาน กลางบานประตูเขียนลายมังกรคั่นเมฆ บานหน้าต่างเป็นลายพุดตาน ดอกจอกก้านแย่ง ทับหลังด้านนอก ทาสีแดงเรียบ ผนังทาสีขาวเรียบ ไม้ประดับลวดลาย

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานสิงห์ก่ออิฐถือปูน ความสูงฐานเท่ากับระดับพื้นระเบียง ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังห้องภายใน เป็นฐานบัวปากฐานเหนือบัวคว่ำ

ผนังกระเบื้อง ก่ออิฐถือปูน หน้าตัดแคบกว่าเสากระเบียงเล็กน้อย สันผนังปั้นบัวหลังเจียด กลางผนังด้านนอกกคเป็นช่องลูกฟูกจมลงไป ประดับกระเบื้องปรางดินเผาเคลือบสีแบบจีน ด้านในระเบียงฉาบเรียบ

ภาพที่ 4.177 ฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 4.178 ซุ้มประตูหน้าต่าง
ปูนปั้นปิดทองลายพฤกษชาติแบบเทศ

ภาพที่ 4.179 บานประตูเขียนลายรดน้ำ
เป็นลายมังกรคันฉัตร

ภาพที่ 4.180 บานหน้าต่างเขียนลาย
ประจํายามโบสถ์ก้านแย่ง

ภาพที่ 4.181 ฐานชั้นล่าง เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว
พนักกระเบื้องคิคระเบือองปฐิขาว

ภาพที่ 4.182 ฐานชั้นบน เป็นซูดบัวปากฐาน

บันได ลูกนอนปูหินอ่อน เหมือนพื้น
กระเบื้อง ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนในชั้นหลัง **พนัก**
พลึงหูก่อ โค้ง สันปูนปั้นเป็นบัวอกไก่ ปลายสัน
พนักปั้นเป็นลายกระจังม้วนกลับ

ภาพที่ 4.183 บันไดพระอุโบสถ
หน้ากว้างเท่าสองช่วงเสากลาง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ ประทับบนฐานปูน
ปั้นปิดทองประดับกระจกสี สูงเกินแนวทับหลังประตูหน้าต่าง ไปประมาณ 1 ศอก มุมชั้นฐานเชิงด้านหน้าทั้ง 2
ฟาก มีรูปหล่อพระอัครสาวก ยืนพนมมือหันหน้าเข้าหาพระประธาน

ฝาเพดานภายใน พื้นสีแดง เขียนสีเป็นลายเครื่องมงคลจีน ได้แก่ ดอกโบตั๋น ผีเสื้อ และค้างคาว

ภาพที่ 4.184 พระประธานภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.185 ฝาผนังภายใน เขียนสีเป็นลายเครื่องมงคลจีน

ผนังด้านใน พื้นสีขาว ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียนสีเป็นภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีน อาทิ แจกัน ดอกไม้มงคลต่าง ๆ กระจ่างดอกบัวตั้งบนก่และประเจียน เขียนด้วยฝีมือแบบช่างจีนอย่างปราณีตงดงาม ผนังส่วนเหนือระดับประตูหน้าต่าง เขียนสีเป็นลายพฤกษานก้านแย่งแบบพระราชนิยม ผนังหุ้มกลองหน้าตรงข้ามกับพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติแกะสลักไม้ขุนสูงประดับลวดลายโลหะลงรักปิดทอง ขึ้นเฉพาะพระหัตถ์ลอยตัวจากผนัง ประทับบนฐานแว่นฟ้า องค์พระพุทธรูปสูงประมาณ 4.30 เมตร ฐานสูงประมาณ 1 เมตร²³

ภาพที่ 4.186 ผนังระหว่างประตูหน้าต่าง
เขียนสีเป็นภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีน
ประตูหน้าต่างด้านใน ตกแต่งด้วยภาพเขียนสี หลังบาน เขียนเป็นภาพเฟื่องอุบะดอกรักและดอกพฤกษาน

ภาพที่ 4.187 พระพุทธรูปไม้แกะสลักขุนสูง
ผนังด้านหุ้มกลองตรงข้ามพระประธาน

ตรงกลางเป็นตราชสีห์ อันเป็นตราของฝ่ายกรมพระกลาโหม ต้นสังกัดของพระยาสุรเสนา (ขุนเณร) ทับหลังด้านใน ทาสีแดงเรียบ ไม่ประดับลวดลาย บานเฉลย เขียนสีเป็นภาพกระจ่างดอกบัวตั้งบนก่ ฝีมือแบบเดียวกับจิตรกรรมฝาผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่าง

²³ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 411.

ภาพที่ 4.188 หลังบานประตูหน้าต่างเขียนสี
เป็นภาพเฟื่องอุบะล้อมตราครุฑ

ภาพที่ 4.189 ตราครุฑสีในเฟื่องอุบะ
เป็นตราของกรมพระกลาโหม ต้นสังกัดของพระยาสุรเสนา

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

เป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน ปัจจุบันได้รับการซ่อมแซมเปลี่ยนผิวภายนอกเป็นกรวดล้างสีน้ำตาล ลักษณะเป็นซุ้มทรงเทศ ผังรูปสี่เหลี่ยมตัดมุม ฐานเป็นฐานปัทม์ กลางช่วงท้องไม้ทำเป็นลูกฟักกระดานคูน ส่วนเรือนเจาะช่องคูหายอดโค้งวงกลม ชกกรอบซุ้มนูนออกมา ส่วนยอดทำเป็นหลังคาลาดโค้งแบบแก้งจีน แต่ผืนหลังคาเรียบไม่ทำลอน ลูกฟูก ยอดหลังคาตัดราบตั้งยอดหัวเม็ด ทรงคล้ายโถหรือแจกันแบบเทศขนาดเล็ก ภายในซุ้มประดิษฐานใบเสมาหินทรายแกะสลักแบบเสมาเดี่ยว

ภาพที่ 4.190 ซุ้มเสมาทรงเทศ
ได้รับการซ่อมผิวเป็นวัสดุสมัยใหม่ คือ กรวดล้างสีน้ำตาล

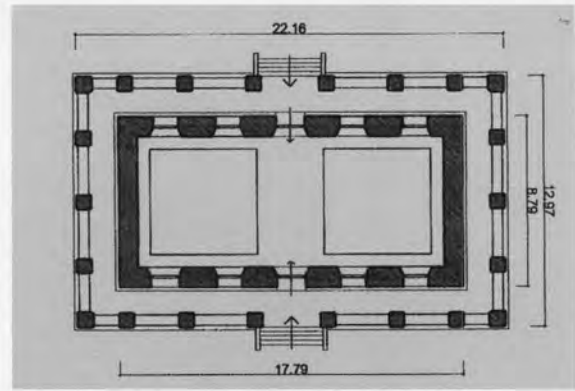
พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชานิยม ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 13 x 22.16 เมตร ตัวห้องภายในเจาะช่องประตูทางเข้าที่กึ่งกลางด้านยาวทั้ง 2 ข้าง ขนาบด้วยช่องหน้าต่าง ข้างละ 2 ช่อง ด้านยาวจึงมีช่องเปิดปากละ 5 ช่อง ส่วนด้านสกัดไม่เจาะช่องเปิด มีระเบียงรอบ 1 ชั้น โดยรวมด้านสกัดแบ่งเป็น 4 ช่วงเสา ด้านยาวแบ่งเป็น 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นเฉลี่ยอยู่ระหว่างช่วงเสากลางของด้านยาวทั้ง 2 ปาก ซึ่งตรงกับแนวประตูทางเข้า ภายในห้องพระวิหารไม่มีเสาในประธาน มีฐานชุกชีขนาดใหญ่ทั้ง 2 ปากของห้อง โดยเหลือที่ว่างภายในเพียงช่วงห้องที่ตรงกับแนวประตูกลางเท่านั้น ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

ภาพที่ 4.191 พระวิหาร วัดจันทาราม

แผนผังที่ 4.43 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา 2 ชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องกาบกล้วยดินเผาเคลือบสี ขนาดทรวดทรงใกล้เคียงกับหลังคาพระอุโบสถ โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างช่อฟ้าระหว่างผนังห้องคานยาวทั้ง 2 ฟาก

หน้าบัน ก่ออิฐเต็มไม่มีไขราหน้าจั่วแบบกระแทะเซรเป็นหน้าบันช่วงเดียว ตรงกับหลังคาตัวจั่วบนสุดประดับเครื่องถ้วยเคลือบแบบจีน ประกอบลายปูนปั้นดินเผา เป็นลายพฤกษชาติก้านแย่งแบบพระราชนิยม หน้ากระดานปั้นลมประดับกระเบื้องเคลือบรูปใบไม้สลักเครื่องถ้วยขนาดเล็ก หน้ากระดานเชิงกลอนด้านล่างประดับกระเบื้องเคลือบ รูปดอกพุดตาน กับผูกคัมภีร์ คั่นด้วยเครื่องถ้วยขนาดเล็กสลักกันไปเรื่อย ๆ

ฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ประตูหน้าต่างด้านนอก รอบช่องเปิดฉาบผนังเรียบไม้ประดับซุ้มประตูหน้าต่าง หน้าบาน เขียนลายรดน้ำเป็นรูปตราชสีห์บนพานแว่นฟ้า ด้านบนเป็นรูปปลัดขี ผนังหลังเป็นลายกนกช่อเปลว **ทับหลังด้านนอก** ทาสีแดงเรียบ ไม้ประดับลวดลาย **ผนังกบ** ฉาบเรียบทาสีขาว ต่อเนื่องมาจากผนังไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.192 หน้าบันประดับเครื่องถ้วยประกอบลายปูนปั้น

ภาพที่ 4.193 บานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำเป็นรูปตราชสีห์บนพานแว่นฟ้า

ฐานอาคาร ลักษณะโดยรวมเหมือนกับชุดฐานชั้นต่าง ๆ ของพระอุโบสถ ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานสิงห์ก่ออิฐถือปูน ความสูงฐานเท่ากับระดับพื้นระเบียง ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังตัวห้อง เป็นชุดฐานบัวปากฐานเหนือชั้นบัวคว่ำ **ผนังกระเบื้อง** ก่ออิฐถือปูนหนา หน้าตัดแคบกว่าความกว้างเสาเล็กน้อย สันผนังปั้นบัวหลังเจียด กลางผนังทั้งด้านนอกและด้านในฉาบเรียบไม้ประดับกระเบื้องปรูหรือปั้นลูกฟักใด ๆ

บันได ลูกนอนปูนขัด ต่อเนื่องจากพื้นระเบียง ซึ่งเป็นการซ่อมเปลี่ยนในชั้นหลังพนักพลสังห์ก่อ โค้ง สันปื้นปูน เป็นบัวอกไก่ ปลายสันพนักปื้นเป็นลายกระจังม้วนกลับ

ภาพที่ 4.194 ฐานอาคาร ลักษณะเหมือนกับฐานพระอุโบสถ พนักพลสังห์ก่อตัน ไม่ประดับกระเบื้องปฐ

ภาพที่ 4.195 บันไดอยู่ตรงกับช่องประตูกลาง หน้าห้องด้านยาว

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นหมู่พระพุทธรูปโบราณจำนวนกว่า 20 องค์ ประดิษฐานบนฐานชุกชีแยกเป็น 2 ฟาก ปลายห้องภายใน โดยส่วนใหญ่มีอายุก่อนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีขนาดและปางต่าง ๆ กัน ทั้งปางสมาธิ มารวิชัย ห้ามสมุทร ปาเลไลยก์ มีทั้งพระพุทธรูปปูนปั้นและหล่อโลหะ แต่ละองค์ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ฐานฐานเขียนเป็นฐานปัทม์ปูนปั้น ไม่ประดับลวดลายเฉพาะด้านที่หันเข้าหากกลางห้องส่วนด้านข้างและด้านหลัง ซึ่งเว้นระยะเป็นทางเดินรอบ ตัดตรง ไม่มีบัวฐาน

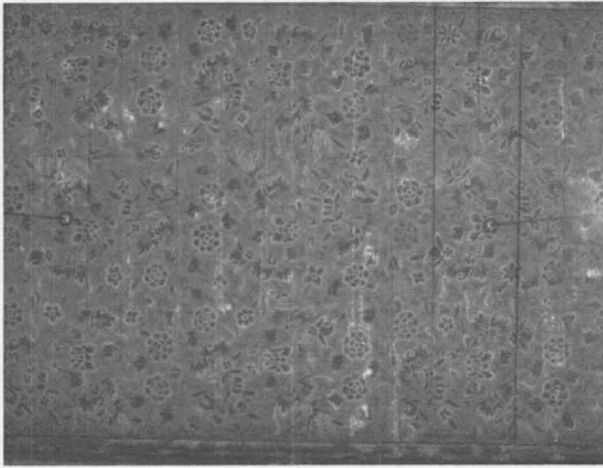
ภาพที่ 4.196 ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปบนฐานชุกชีใหญ่แยกเป็น 2 ฟัง

ภาพที่ 4.197 หมู่พระประธานบนชุกชีฝั่งทิศใต้

ฝ้าเพดานภายใน เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลาย ดอกพุดตาน ฝีเสื้อ และค้างคาว บนพื้นสีแดงเข้ม ช่องไฟลายละเอียด ชื่อเขียนลายดอกพุดตาน บนพื้นสีคราม ฝีมือแบบเดียวกับลายฝ้าเพดาน

ผนังภายใน ฉาบเรียบทาสีขาวไม้ประดับลวดลาย ผนังช่วงระหว่างช่องประตูหน้าต่างคว้านลึกเป็นซุ้ม
 คูหาขุดโค้งกลม ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อโลหะปิดทองปางห้ามสมุทรช่องละ 1 องค์ จำนวน 8 องค์ ประตู
 หน้าต่างด้านใน ไม้ตกแต่งลวดลาย หลังบานและทับหลังด้านใน ทาสีแดงเรียบ บานและ ฉาบเรียบทาสีขาว

ภาพที่ 4.198 ฝาเพดานภายในพระวิหาร
เขียนสีหิวดอกกำมะลอเป็นเครื่องมงคลจีน

ภาพที่ 4.199 พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรในคูหา
ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่าง

4.3.5 วัดอนงคารามวรวิหาร

นามวัด	วัดอนงคาราม	พระอารามหลวงชั้นโท ชนิด วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	สวนกาแฟริมคลองสานฝั่งตรงข้ามบ้านพระยาศรีพิพัฒน์(ทต)และวัดพิชัยญาติการาม	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	เลขที่ 1458 ถนนสมเด็จพระเจ้าอยุธยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	คุณหญิงน้อย ภริยาพระยาศรีพิพัฒน์(ทต)	
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ข้าราชการบริพาร	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้าง	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	เริ่ม พ.ศ. 2393 สันนิษฐานว่าเสร็จในราวต้นรัชกาลที่ 4	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

หลังจากที่พระยาศรีพิพัฒน์ (ทต) ได้ปฏิสังขรณ์วัดพิชัยญาติการาม (เดิมนามวัดพระยาญาติการาม) แล้ว คุณหญิงน้อยจึงประสงค์จะสร้างวัดบ้างให้เป็นที่คู่กัน จึงเลือกที่ดินบริเวณสวนกาแฟ ซึ่งอยู่คนละฝั่งคลองกับบ้านของท่าน²⁴ เมื่อแรกสร้างเรียก “วัดน้อยข้ามแถม” คนทั่วไปเรียก “วัดใหม่” เมื่อถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดอนงคณิกายาราม” ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ทรงเปลี่ยนนามพระอารามใหม่เป็น “วัดอนงคาราม” พร้อมขึ้นทะเบียนเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ครั้นถึงรัชกาลที่ 6 จึงได้เลื่อนเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร

รายละเอียดอื่น ๆ

จากหลักฐานภาคเอกสารที่ระบุว่า วัดสร้างใน พ.ศ. 2393 ทั้งยังสร้างได้กระทั่งทันถวายเป็นพระอารามหลวง ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสวรรคตในเดือน เมษายน พ.ศ. 2394 แต่ในเวลาประมาณ 1 ปี การก่อสร้างวัดไม่น่าจะแล้วเสร็จทั้งหมด หากจะถวายเป็นพระอารามหลวง อย่างน้อยก็น่าจะสร้างพระอุโบสถเสร็จหรือใกล้เสร็จ ส่วนเสนาสนะอื่น ๆ น่าจะอยู่ในระหว่างการก่อสร้างอยู่ และมาสร้างเสร็จสมบูรณ์ในช่วงต้นรัชกาลที่ 4

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	สันนิษฐานว่าเป็นเขตชุมชนและ เรียกสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันออก	สันนิษฐานว่าเป็นเขตชุมชนและ เรียกสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศใต้	จรดคลองสาน
ทิศตะวันตก	จรดคลองวัดพิชัยญาติ

แผนผังที่ 4.44 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดอนงคาราม

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณที่ตั้งวัดซึ่งเป็นสวนกาแฟ และบ้านพระยาศรีพิพัฒน์นั้นตั้งอยู่ในละแวกชุมชนริมคลองสาน ซึ่งประกอบไปด้วยเรียกสวนและบ้านเรือนของผู้คนหลากหลาย เชื้อชาติศาสนา

²⁴ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 421.

ลักษณะผังพระอาราม

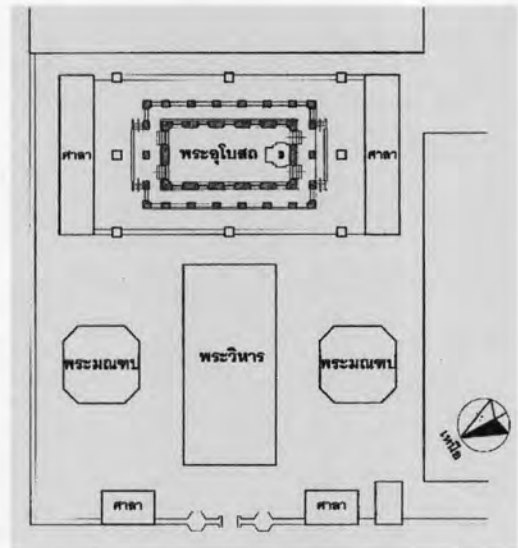
อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันตกลงสู่คลองวัดพิชัยญาติการาม เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางบริเวณพระอาราม ด้านหน้าเขตพุทธาวาสซึ่งปัจจุบันเป็นบ้านเรือนและถนนสันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นลานสาธารณะตลอดแนว เขตสังฆาวาสโอบอยู่ทางด้านหลังเป็นรูปเกือกม้า

แผนผังที่ 4.45 แสดงผังพระอาราม วัดอนงคาราม

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงกำแพงทางด้านหน้าติดถนนและด้านทิศเหนือติดเขตสังฆาวาส พระอุโบสถและพระวิหารวางเรียงเป็นแกนหลักตั้งไปสู่อด้านหน้าวัด พระอุโบสถตั้งอยู่ด้านหลังทางทิศตะวันออกโดยล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว และปิดหัวท้ายด้วยศาลาโถงยาว พื้นที่ภายในเขตกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถประมาณ 17.90 x 38.70 เมตร วางแนวตามยาวในทิศเหนือ-ใต้ ขวางแนวแกนหลัก พระวิหารตั้งอยู่ด้านหน้าวางอารามตามแนวแกนหลัก หันด้านสกัดหน้าไปทางด้านหน้าวัดทางทิศตะวันตก

แผนผังที่ 4.46 แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดอนงคาราม

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถ

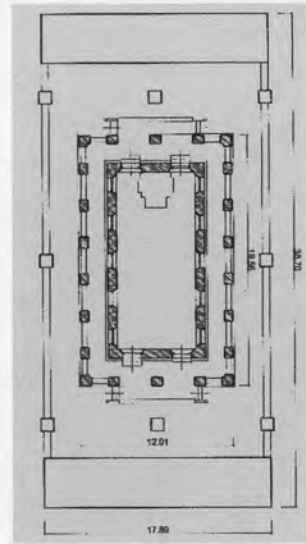
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม ลักษณะโดยรวมต่างจากพระวิหาร ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 12.00 x 19.60 เมตร ตัวห้องภายในเจาะช่องประตูด้านสกัดด้านละ 2 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง มีระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ทำให้ขนาดโดยรวม ด้านสกัดแบ่งเป็น 4 ช่วงเสา ด้านยาว 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นระเบียงขึ้นจากนอกจากกระเบื้องด้านสกัด แยกบันไดออกเป็น 2 ฟาก ภายในห้องไม่มีเสาในประธาน ฐานชุกชีตั้งอยู่ซิดผนังหุ้มกลองด้านหลัง ระเบียงพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงประมาณ 3 ชั้นบันได

หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างช่อฟ้าระหว่างผนังด้านยาว 2 ฟาก เครื่องล้าของ ช่อฟ้า - ใบระกา - หางหงส์ ทำจากไม้แกะสลักลวดรักประดับกระจกสี ฝ้าไขราทาสีแดงเรียบ ไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.200 พระอุโบสถ วัดดอนจางราม

แผนผังที่ 4.47 ผังพื้นพระอุโบสถ

หน้าบัน เป็นหน้าบันช่วงเดียว ตรงกับหลังคาตับจั่วบนสุด ประดับลายไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายใบเทศก้านแย่ง โดยมีเส้นกาบคล้ายเส้นสินเทาจรูปร่างแบ่งพื้นที่ภายในหน้าบันออกเป็น ส่วนนอก และใน ฝาเพดานภายนอก ทั้งส่วนเหนือระเบียบรอบและใต้หลังคาทึบสอด ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.201 หน้าบันพระอุโบสถและสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายใบเทศก้านแย่ง

ภาพที่ 4.202 ฝาไชราและฝาเพดานภายนอกทาสีแดงเรียบ

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชும்ประตูหน้าต่างเป็นชุ้มทรงเทศประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม โดยแกนลายเป็นลายกาบและริ้วผ้าแบบเทศ แทรกช่อดอกพุดตาน ส่วนยอดเป็นรูปลายประกอบกับเป็นรูปคล้ายพานหรือ โถแบบเทศ ประดับช่อดอกพุดตาน วงกรอบป็นเป็นหน้ากระดานนูน ภายในเป็นลายคล้ายริ้วเชือก

หน้าบาน เขียนลายรดน้ำบานประตูเป็นรูปเสี้ยววงถึงง้าวขึ้นเหยียบสิงห์ พื้นหลังเป็นลายดอกพุดตานฝีมือแบบไทยประเพณีประดิษฐ์งดงาม บานหน้าต่างเป็นรูปท้าวมหาขรรค์ พื้นหลังเป็นลายดอกพุดตาน ฝีมือแบบเดียวกับบานประตู วงกบเขียนลายรดน้ำเป็นลายพุดตานเครือเถา ทับหลังด้านนอก ปิดทองลายลู่เป็นลายลูกฟักลอยแบบไทยประเพณี ผนังรอบ ปัจจุบันบุแผ่นหินอ่อน สันนิษฐานว่าเดิมคงทาสีขาวเรียบ ไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.203 ซุ้มประตูหน้าต่างปั้นปูนปิดทอง
ประดับกระจกสี ลายพฤกษชาติแบบเทศ

ภาพที่ 4.204 บานประตูเขียนลายรดน้ำ
เป็นรูปเสี้ยววงเหี้ยมสิงห์

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมด เป็นฐานปัทม์ลูกแก้ว สัดส่วนค่อนข้างสูงคือประมาณ 5 – 6 ชั้นบันได โดยชั้นหน้ากระดานล่างสุดจะมีหน้ากว้างเป็นพิเศษ ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังตัวห้อง เป็นฐานปัทม์ สูงกว่าระดับพื้นห้องภายในเล็กน้อย

ผนังกระเบื้อง ก่ออิฐถือปูน หน้าตัดแคบกว่าความกว้างเสากระเบื้องเล็กน้อย กลางผนังแต่ละช่วงเจาะช่องทะลุประดับกระเบื้องปรัคินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน

บันได ขึ้นชานพักออกจากด้านสกัด แยกบันได เป็น 2 ฝั่ง ผนังชานพักก่ออิฐถือปูนหนา เจาะช่องทะลุประดับกระเบื้องปรัคินเผาเคลือบสีเขียว โดยระหว่างกระเบื้องปรัคินแต่ละก้อนคั่นด้วยแนวลวดบัวปูนปั้น ต่างจากที่ผนังกระเบื้อง ได้แนวท้องไม้กระเบื้องปรัคิน มีท้องไม้ขนาดเท่ากัน อีกชั้นหนึ่ง แต่ไม่ประดับกระเบื้องปรัคิน โดยทำเป็นลูกพักกระดานคานแทน ฐานรักรัผนังชานพักเป็นฐานบัวคว่ำชั้นเดียว ลูกนอนบันไดปูหินทรายแบบจีน **ผนังพลสิงห์** ก่ออิฐถือปูนเทา ปั้นสันเป็นบัวหลังเจ็ดยศปลายผนังตั้งเสาหินทรายจีนแกะสลักปลายเป็นรูปสิงโตจีน

ภาพที่ 4.205 ฐานชั้นล่าง เป็นฐานปัทม์ลูกแก้ว

ภาพที่ 4.206 บันไดทางขึ้นเฉลียง ก่อผนังเหมือน
ระเบียงรอบอาคาร ประดับกระเบื้องปรัคินเผาเคลือบสี

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อ โลหะปางมารวิชัย ขนาดเล็กหน้าตักกว้างประมาณ 40 ซม. สูง 50 ซม.
25 ประดิษฐานอยู่ในบุษบกยอดมงกุฎแกะสลักไม้ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ความสูงฐานถึงองค์พระเสมอแนว
ขอบบนประตูหน้าต่าง ฐานชุกชีรับบุษบกก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกสี ด้านข้าง
ของฐานบุษบกย่อกระเปาะออกประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อ โลหะทรงเครื่องปางห้ามสมุทรพาดละ 1 องค์
ลักษณะการประดิษฐานพระประธานขนาดย่อมบนบุษบกนี้ เป็นพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงสันนิษฐานว่า
น่าจะได้รับพระราชทานพระประธานมา หรือ สร้างเองแต่ควรอยู่ในช่วงต้นรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างเร็ว

ภาพที่ 4.207 ลักษณะโดยรวม ภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.208 พระประธาน ประดิษฐานบนบุษบก
ไม้แกะสลัก ยอดมงกุฎ

ฝ้าเพดานภายใน ประดับลายฉลุปิดทองบนพื้นสีแดง เป็นลายประจำยามก้านแย่ง แบบไทยประเพณี
ผนังภายใน ทาสีแดง ปิดทองฉลุลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง สัดส่วนช่องไฟลายเล็กละเอียด เหมือนลายฝ้า

เพดาน

ภาพที่ 4.209 ฝ้าเพดานภายใน ฉลุปิดทอง
เป็นลายประจำยามก้านแย่ง

ภาพที่ 4.210 ผนังภายใน ปิดทองฉลุ
เป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

25 กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 421- 422.

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบาน เขียนจิตรกรรมสอดสีรูป
ทวารบาลบนพื้นสีขาวนวล บานประตูเป็นรูป
พญายักษ์ยืนแท่นบานหน้าต่างเป็นรูปท้าวหาซรรค์ ด้านหลังรูปทวาร
บาลเป็นลายดอกไม้ร่วง ใต้แท่นเขียนภาพปริศนารธรรม **ทับหลังด้าน**
ใน ประดับลายดาวลูปิดทองแบบไทยประเพณี **บานแฉะ** เขียน
จิตรกรรมรูปและแจกันลายปลาทองตั้งบนถ้ำ ปีกกึ่งต้นไม้ ฝีมือนำแบบ
ช่างจีน พื้นหลังเป็นสีขาวนวลเหมือนพื้นหลังบาน **วงกบ** แกะสลักไม้
ของยกนูนลงรักปิดทองลายลูปิดทองเป็นลายลูกฟักกลอยแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 4.211 หลังบานประตูหน้าต่าง เขียนรูปทวารบาล
ผนังกบเขียนรูปแจกันดอกไม้

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

เป็นซุ้มยอดเจดีย์แบบไทยประเพณี ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ฝัง
สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนฐานเป็นฐานสิงห์แต่สกัดส่วนค่อนข้าง
สูงหลุด ส่วนเรือนเจาะช่องทะลุทรงพนมสูง ด้านข้างป็นเป็นเสาแบบ
ส่วนยอดก่อเป็นรูปเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง สักส่วนค่อนข้าง
ผอมหลุด โดยเฉพาะองค์ระฆังไม้สูงามนัก ส่วนปลียอดเป็นหินทราย
จีนแกะสลัก

ภาพที่ 4.212 ซุ้มเสมาเครื่องยอดเจดีย์
กำแพงแก้วติดกระเบื้องปรุเหมือนกับพระอุโบสถ

กำแพงแก้ว

ก่อกอิฐถือปูนหนา สันพนักป็นเป็นบัวหลังเจียด ท้องไม้เจาะ
ช่องทะลุติดกระเบื้องปรุดินเผาเคลือบสีเขียว แบบเดียวกับผนังกระเบื้อง
พระอุโบสถ แต่เว้นช่วงห่างกันเป็นระยะ

ศาลาขวาง

ลักษณะเป็นอาคารเครื่องถ้ายองแบบ
ไทยประเพณี ฝังพื้น เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว
ขนาดกว้างยาวประมาณ 3.90 x 17.90 เมตร ด้าน
สกัดเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 1 ช่อง ด้านยาวซึ่ง
หันเข้าหาพระอุโบสถเป็นช่องประตูโค้ง 7 ช่อง
ไม่มีบานประตู ผนังระหว่างช่องประตูก่อเสา
แบบนูนออกมา ลักษณะดังกล่าวสันนิษฐานว่า
เป็นของใหม่ ส่วนของดั้งเดิมน่าจะมีแต่เสา ผนัง
ด้านหลังกึ่งกลางเจาะช่องประตูและเจาะช่อง

ภาพที่ 4.213 ศาลาขวาง ฝังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว

หน้าต่างสองฟาก ฟากละ 3 ช่อง รวม 6 ช่อง ตรงกับช่องประตูผนังด้านตรงข้าม

หลังคา 2 คับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผา
หางมนเคลือบสี โครงสร้างหน้าบ้านตรงกับแนว
ผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วย
โครงสร้างช่อ ซุกัดจากผนังด้านสกัดเข้ามา
เครื่องถ้ายของ ช่อฟ้า – ใบระกา – หางหงส์
แกะสลักไม้ ลงรักประดับกระจกลี ฝ้าไขราทาสี
แดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

หน้าบ้าน เป็นหน้าบ้านช่วงเดียวตรงกับ
หลังคาตัวจั่ว แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกลี
เป็นลายพฤกษานกเขาแบบพระราชนิยม ฝ้าเพดาน
ภายนอก ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ประตูหน้าต่างด้านนอก วงกบและหน้าบานประตูหน้าต่างด้านยาวทาสีแดงเรียบ หน้าต่างด้านสกัดเจาะ
เป็นช่องรูปหน้านาง ปัจจุบันทาสีเหลือง สันนิษฐานว่าเดิมเป็นสีแดงเรียบ ผนังกบและทับหลังทาสีขาวเรียบ

ฐานอาคาร เป็นฐานปัทม์สูงประมาณ 80 ซม. ตลอดแนวด้านหลังและด้านสกัดหน้า 2 ฟาก มาบรรจบกับ
กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ ส่วนด้านหน้าเป็นฐานเชิงเสมอรระดับพื้นภายในศาลา

ภาพที่ 4.214 หน้าบ้านศาลาขาว และสลักเป็นลายใบเทศ

ภาพที่ 4.215 ช่องหน้าต่างด้านสกัดเป็นรูปหน้านาง

ภาพที่ 4.216 ฐานด้านในเป็นฐานเชิง สูงเสมอรพื้นภายใน

พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม ลักษณะโดยรวมคล้ายศิลปะในสมัยรัชกาลที่ 1 หรือศิลปะกรุงศรี
อยุธยาตอนปลาย ซึ่งแตกต่างจากพระอุโบสถสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นหลังพระอุโบสถ โดยน่าจะอยู่ในช่วงต้น
รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 10.50 x 22.55 เมตร มีระเบียงล้อมรอบตัวห้องภายใน 1 ชั้น บันไดทาง
ขึ้นอยู่ที่ด้านสกัดหน้าและหลัง ผนังห้องด้านสกัดเจาะช่องประตู 1 ช่อง ด้านยาวเจาะหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง

หลังคา ทรงจั่วเปิด 3 ชั้น 2 ชั้น หน้าบันแกะสลักไม้ฝังกระจกสีเป็นลายพุดตานเถา เสาสุคนธ์และเสา
ระเบียง ปั้นบัวหัวเสาทรงบัวแวง ปิดทองประดับกระจกสีมีคันทวยไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีรับชายคา
กันสาดด้านขวา

ภาพที่ 4.217 พระวิหาร วัดอนงคาราม ลักษณะโดยรวม
คล้ายศิลปะรัชกาลที่ 1 หรือกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย
ซึ่งจะไม่ใช้พระราชนิยมในรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 4.218 หน้าบันพระวิหาร แกะสลักฝังกระจก
เป็นลายดอกพุดตาน

ซุ้มประตูหน้าต่าง ปั้นปูนปิดทองประดับกระจกสี มีฐาน, เสาแนบและช่อแบบไทยประเพณีคล้ายทรงบัน
แถลงมีเครื่องยอด แต่ยอดบนปั้นเป็นลายพุดกษชาติแบบพระราชนิยม ยอดแหลมเพริชวทรงจอมแหแต่ยอดบนสุด
ปั้นเป็นยอดบัวกลุ่มและปลียอดอย่างเครื่องยอดของไทย

ภาพที่ 4.219 ซุ้มประตูยอดแหลม
เหมือนทรงเครื่องยอดบันแถลง

ภาพที่ 4.220 รายละเอียดซุ้มด้านบน เป็นลายพุดกษชาติแบบพระ
ราชนิยม มียอดบัวกลุ่มและปลียอดเหมือนเครื่องยอด

ฐานอาคาร ลักษณะโดยรวมยกฐานสูงทั้งชั้นระเบียงและตัวห้อง นอกจากนี้ยังมีลักษณะบัวฐานที่
สลักซับซ้อน โดยเฉพาะในฐานชั้นล่างซึ่งมีทั้งฐานปัทม์ และฐานหน้ากระดานลูกฟัก ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ จะ
เป็นศิลปะในยุคหลังรัชกาลที่ 3 มากกว่า

ภาพที่ 4.221 ฐานอาคารและเสาระเบียง มีลักษณะแตกต่างจากศิลปะในรัชกาลที่ 3 โดยทั่วไป การตกแต่งภายใน

ภาพที่ 4.222 เฉลียงด้านหลัง มองจากด้านพระอุโบสถ

ภายในพระวิหารประดิษฐานพระประธานหล่อ โลหะปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย หน้าตักกว้างประมาณ 2.95 เมตร สูง 3.40 เมตร อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย สมเด็จพระพุทธราชาธิบดี พุทธสามมหาเถระ อดีตเจ้าอาวาส ถวายพระนามว่า “พระจุลนาถ” ด้านหน้าพระประธาน มีพระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางโปรดพญาชมพูบดี หล่อโลหะขัดเงา พระนามว่า “พระพุทธมิ่งคโล”

ภาพที่ 4.223 พระจุลนาถ และ พระพุทธมิ่งคโล ภายในพระวิหาร

ภาพที่ 4.224 การตกแต่งผนังและช่องเปิดด้านใน

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญอื่น ๆ

พระมณฑป

ก่ออิฐถือปูน ผนังสี่เหลี่ยมคดมุม มีประตูทางเข้า 4 ด้าน ตั้งอยู่บนลายประทักษิณมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ส่วนเรือนก่อเสาแนว บัวฐานและบัวหัวเสาเป็นแบบเทศ ขอบมณฑปเป็นเจดีย์ทรงเครื่อง องค์ตะวันออก ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ ซึ่งจำลองแบบมาจากพระพุทธรูปไสยาสน์ที่วัดราชาธิวาส องค์ตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปท่าจำลอง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมพระวิหารอย่างรวดเร็ว คือล่วงเข้าสู่รัชกาลที่ 4 แล้ว

ภาพที่ 4.225 พระมณฑป สันนิษฐานว่าสร้างขึ้น
หลังพระอุโบสถ เมื่อล่วงเข้าศักราชที่ 4 แล้ว

4.3.6 วัดบุปผารามวรวิหาร

นามวัด	วัดบุปผาราม	พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองวัดบุปผาราม ใกล้บ้านเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ฝั่งธนบุรี	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ถนนเทศบาลสาย1 ริมคลองวัดบุปผาราม แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ครั้งแรก - ท่านผู้หญิงจันทร์ ภริยาเอกของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ครั้งหลัง - จมื่นไวยวรนาถ (ช่วง บุนนาค) และจมื่นราชามาตย์ (ชำ บุนนาค)	
ฐานันดรของผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ข้าราชการบริพาร และ ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ครั้งแรก - ไม่ปรากฏหลักฐาน ครั้งหลัง - ประมาณ พ.ศ. 2393 - 2394	

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

วัดบุปผารามเป็นวัดโบราณแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดดอกไม้ ในรัชกาลที่ 3 ท่านผู้หญิงจันทร์ ภริยาเอกของเจ้าพระยาคลัง (ดิศ บุนนาค) ได้ทำการปฏิสังขรณ์เนื่องจากเป็นวัดในละแวกบ้าน ต่อมาจมื่นไวยจรนาถ (ช่วง บุนนาค - สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ในรัชกาลที่ 5) และจมื่นราชามาตย์ (ชำ บุนนาค - เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ในรัชกาลที่ 5) ได้ทำการปฏิสังขรณ์อีกครั้งหนึ่ง โดยเนื่องจากคาดการณว่า ภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) จะได้รับราชสมบัติ ต่อจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้กราบทูลขอคณะสงฆ์ธรรมยุติกายจากภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎไปครองวัดแล้วถวายเป็นพระอารามหลวง ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎทรงรับช่วยในการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถด้วย พร้อมทั้งพระราชทานนามวัดใหม่เป็น “วัดบุปผาราม”²⁶

รายละเอียดอื่น ๆ

ลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏในปัจจุบัน ส่วนที่เป็นของดั้งเดิมที่สุด นอกจากพระวิหารแล้ว มีเพียงตำแหน่งของอาคารในเขตพุทธาวาส คือ พระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญ ส่วนตัวสถาปัตยกรรมนั้นเป็นของใหม่ โดยพระอุโบสถและการเปรียญนั้น ได้รับความเสียหายในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงต้องรื้อลงแล้วสร้างใหม่ใน พ.ศ. 2507²⁷ บนตำแหน่งอาคารเดิม แต่ผู้สร้างพระอุโบสถก็ได้พยายามรักษาความหมายทางสัญลักษณ์บางประการของพระอุโบสถของพระอุโบสถดั้งเดิม คือ หน้าบันตราสุริยมณฑล และซุ้มประตูหน้าต่างยอดมงกุฎ

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	สันนิษฐานว่าเป็นบ้านเรือนและเรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันออก	สันนิษฐานว่าเป็นเขตชุมชนและเรือสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศใต้	จรดคลองวัดบุปผาราม
ทิศตะวันตก	จรดคลองสาบ

²⁶ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า402-403.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ลักษณะที่ตั้ง

เนื่องจากความเป็นวัดเก่าแก่ และอยู่ใกล้กับจุดบรรจบของคลองสานกับคลองวัดบุปผารามบริเวณละแวกที่ตั้งวัดจึงน่าจะเป็นชุมชนที่เก่าแก่มาช้านาน กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังเป็นตำบลที่ตั้งนิวาสถานของเจ้าพระยาคลัง (ดิศ) ใกล้กันนั้นยังมีชุมชนกุฎีจีนและนิวาสถานของพระยาราชสุภาวดี (โต) อีกด้วย จึงแสดงให้เห็นความเป็นชุมชนที่คึกคักและมีความหลากหลายทางเชื้อชาติอีกด้วย

แผนผังที่ 4.48 แสดงขอบเขตและที่ตั้ง วัดบุปผาราม

ลักษณะผังพระอาราม

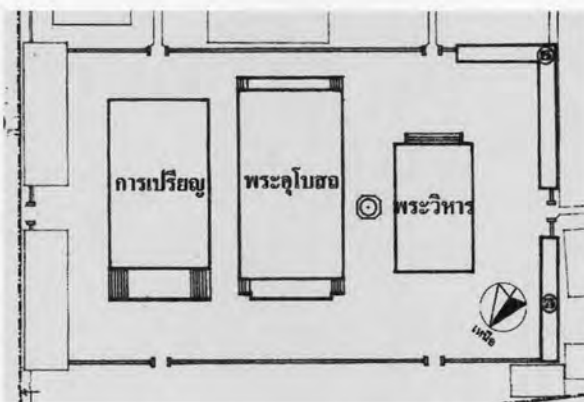
อาณาเขตพระอารามมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม โดยมุมทางทิศใต้ยื่นออกไปตามความโค้งของคลองหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เขตพุทธาวาสตั้งอยู่บริเวณมุมพระอารามทางทิศเหนือ ด้านหลังและด้านข้างที่เหลือเป็นเขตสังฆาวาส ซึ่งน่าจะได้อาศัยคลองวัดบุปผารามทางด้านหลัง เป็นเส้นทางสัญจรของพระสงฆ์

แผนผังที่ 4.49 แสดงผังพระอาราม วัดบุปผาราม

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบด้วยกำแพงหันด้านยาววางขนานกับแนวกำแพงด้านหน้าวัด พระอุโบสถพระวิหารและการเปรียญ วางเรียงหน้ากระดาน ขวางแนวแกนตามยาวของเขตพุทธาวาส โดยพระอุโบสถอยู่ตรงกลาง ขนาบข้างด้วยพระวิหารทางทิศตะวันตกและการเปรียญทางทิศตะวันออก ระหว่างพระอุโบสถและพระวิหารมีเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่ 1 องค์ ชู่มประตูทางเข้าเขตพุทธาวาส อยู่ที่กึ่งกลางแนวกำแพงด้านสั้น และกำแพงด้านยาวซึ่งตรงกับแนวด้านสกัดของพระวิหารและการเปรียญ

แผนผังที่ 4.50 แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดบุปผาราม

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

เนื่องจากพระอุโบสถและการเปรียญ เป็นของสร้างใหม่แทนของเดิมที่เสียหาย ไปดั่งได้กล่าวมาแล้ว จึงเหลือเพียง พระวิหารที่เป็นของดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3

พระวิหาร

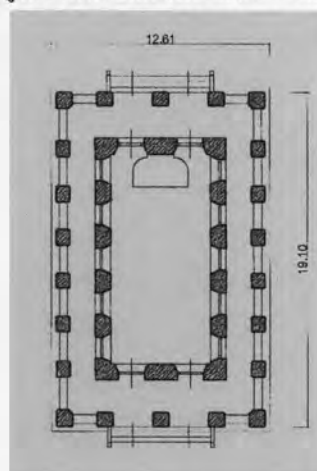
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม แต่มีรายละเอียดบางประการค่อนข้างไปทางศิลปะรัชกาลที่ 4

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 12.60 x 19.10 เมตร ตัวห้องภายในด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ภายนอกมีระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ขนาดโดยรวมด้านสกัดแบ่งเป็น 4 ช่วงเสา ด้านยาว 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นระเบียงอยู่ที่ด้านสกัด เป็นบันไดหน้ากว้างเท่า 2 ช่วงเสากลาง ภายในห้องไม่มีเสาในประธาน ฐานชุกชีตั้งอยู่ชิดผนังด้านหลัง ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

ภาพที่ 4.226 พระวิหาร วัดบุปผาราม

แผนผังที่ 4.51 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 2 ชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องหางมนดินเผา เคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคา รับด้วยโครงสร้างข้อพาดระหว่างผนังห้องด้านยาวทั้ง 2 ฟาก

หน้าบัน ก่ออิฐเต็มไม่มีไม้ซราหน้าจั่วแบบกระเท่เชร ตรงกับหลังคาตลับจั่วบน ปั้นเครื่องล้าของประกระเบื้องเคลือบเป็นรูปตัวนาค ซ่อฟ้านกเจ้า หางหงส์หัวนาค หน้าบันประดับลายปูนปั้นพฤกษชาติ ดอกพุดตาน ล้อมตราสุริยมณฑล หน้ากระดานเชิงกลอนปั้นลายพุดตานเถา

ภาพที่ 4.227 เครื่องล้าของปูนปั้นและตราสุริยมณฑลบนหน้าบัน น่าจะเป็นการต่อเติมในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา

ลักษณะการทำหน้าบันแบบกระเท่เชรแต่มีเครื่องล้าของรูปตัวนาคดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่พบได้ในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 4 เนื่องจากเป็นพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ รูปแบบที่ปรากฏในหลังคาพระวิหารนี้ ก็เนื่องมาจากวัดบุปผารามนี้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 นั่นเอง

ส่วนตราสุริยมณฑลนั้น เป็นดวงตราประจำตำแหน่งของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นตำแหน่งของจมีน ไวยวรรณ (ช่วง นูนนาค) ในรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา จึงเชื่อว่าเป็นรูปแบบที่ได้รับการเพิ่มเติมหลังรัชกาลที่ 3 มากกว่าจะเป็นของดั้งเดิมจากการปฏิสังขรณ์ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3

ฝาเพดานลายนอก เขียนสีเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศบนพื้นสีแดง

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชும்ประตูหน้าต่างเป็นชும்ปูนปั้นปิดทองพื้นหลังประดับกระจกสีทรงเทศยอดแหลม บรรจุลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม ตรงกลางเป็นตราสุริยมณฑล เกิดพระมหามงกุฎบนพานแว่นฟ้า ซึ่งหมายความถึงความจงรักภักดีของ จมื่น ไวยวรนาถ (ช่วง บุนนาค) ที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือกษัตริย์เจ้าฟ้ามงกุฎนั่นเอง

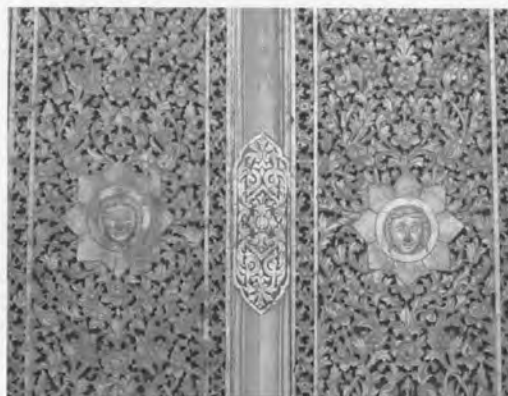

ภาพที่ 4.228 ชும்ประตูหน้าต่างทรงเทศยอดแหลม ปั้นปูนเป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม

ภาพที่ 4.229 ชும்ประตูด้านบน มีตราสุริยมณฑลเกิดพระมหามงกุฎสื่อถึงความจงรักภักดีของผู้ปฏิสังขรณ์ที่มีต่อรัชกาลที่ 4

หน้าบาน และสลักบานไม้ปิดทองเป็นลายพฤกษชาติดอกพุดตาน ส่วนกลีบใบก่อนข้างดูเป็นลายแบบฝรั่งมากกว่าลายพระราชนิยมอิทธิพลจีน กลางบานแกะเป็นรูป ใบหน้าคนในกรอบรัศมี 8 แฉก ซึ่งคือ สัตยลักษณะแทนพระอาทิตย์แบบหนึ่งของชาวตะวันตก ซึ่งแทนตราสุริยมณฑลแบบไทยนั่นเอง **ทับหลังด้านนอก** ปิดทองกำมะลอ เป็นลายหน้าอิฐแบ่งเป็นช่องภายในเป็นลายดอกไม้พื้นหลังเป็นลายแก้วชิงดวง **ผนัง** เขียนลายรดน้ำเป็นภาพต้นกล้วยพฤกษ์ด้านบน มีลายเมฆจีนและรูปหงส์จีน

ภาพที่ 4.230 บานประตูแกะสลักปิดทองเป็นลายพฤกษชาติ กลางบานแกะเป็นรูปพระอาทิตย์แบบตะวันตก

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ ลักษณะวัสดุในปัจจุบัน แสดงว่าได้รับการซ่อมแซมแล้ว ซึ่งอาจเป็นไปได้ตามสภาพดั้งเดิม ผนังห้องบนชั้นระเบียง ลายเรียบลงมาถึงพื้น ไม่มีบัวฐานรองรับ **ผนังกระเบื้อง** ก่ออิฐถือปูนหนา หน้ากระดานกลางผนังเจาะทะลุประดับกระเบื้องปูลาดินเผาเคลือบสีเขียว **บันได** ลูกนอนปูแผ่นหินทรายแบบจีน ลูกตั้งกรุแผ่นหินอ่อน ผนังพลสังห่อไค้ ปั้นสันเป็นบัวหลังเจียด หน้ากระดานกลางยกไค้เป็นบัวลูกแก้ว ปลายผนังตั้งเสาหินทรายจีน แกะสลักยอดเสาเป็นรูปสิงโตจีน

ภาพที่ 4.231 ฐานอาคารเป็นปัทม์ ซ่อมด้วยคอนกรีตสมัยใหม่ ผนังพลสังห่อไค้ ปลายผนังตั้งเสาหินแกะสลักยอดเสาเป็นรูปสิงโตจีน

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปชินราชจำลองหล่อโลหะปิดทอง ประดิษฐานบนฐานชุกชีสูงเสมอแนวขอบบนช่องประตู – หน้าต่าง ฐานรัตนบัลลังก์ก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีฐานชั้นล่างเป็นฐานแบบฝรั่ง บุกิวด้วยหินอ่อนแกะสลักลวดบัว บนชุกชีเดียวกันมีรูปพระอิศวรสาวกและพระพุทธรูปบริวารอีกหลายองค์

ฝาเพดานภายใน เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศ บนพื้นสีแดงเข้าลายอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ลายขอบเป็นลายเกลียวใบไม้แบบเทศ

ภาพที่ 4.232 พระประธาน เป็นพระพุทธรูปชินราชจำลอง ประดิษฐานฐานสูงเสมอแนวขอบบนช่องประตูหน้าต่าง

ภาพที่ 4.233 ฝาเพดานภายใน เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศ

ผนังภายใน เขียนจิตรกรรมฝาผนังโดยตลอด ผนังส่วนระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติ ส่วนเหนือช่องประตูหน้าต่างเขียนเรื่องทศชาติ

ประตูหน้าต่างด้านใน เขียนสีปิดทองเป็นภาพและลวดลายต่าง ๆ ซึ่งคู่มืออิทธิพลศิลปะตะวันตกเข้ามาปะปน **หลังบาน** เขียนเป็นภาพเครื่องตั้งบูชา แต่ตัวครุภัณฑ์ต่าง ๆ คูเป็นแบบตะวันตก ด้านบนเป็นรูปอุษะดอกไม้ **ทับหลังด้านใน** เขียนลายแก้วชิงดวงพฤกษชาติแบบเทศ **บานแฝด** ส่วนช่องประตูเขียนรูปเด็กเปลือยถือแจกันดอกไม้ ช่องหน้าต่างเขียนเป็นรูปเครื่องตั้งบูชาแบบเทศ

ภาพที่ 4.234 ผนังภายในเขียนจิตรกรรมแบบไทยประเพณี ช่องประตูหน้าต่างด้านในตกแต่งเป็นลวดลายอิทธิพลศิลปะตะวันตก

ลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระวิหารนั้น ผนังและสัดส่วนอาคาร โดยรวมเป็นแบบศิลปะในรัชกาลที่ 3 ทั่วไป แต่ลวดลายการตกแต่งต่าง ๆ ทั้งภายนอกและภายใน มีอิทธิพลทางศิลปะที่สำคัญ 2 ประการ คือ ลักษณะหลังคาแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 และลักษณะลวดลายแบบเทศและแบบตะวันตก เมื่อพิจารณาจากการปฏิสังขรณ์ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 กรณีที่ได้รับพระบรมราชานุญาตจากภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎ จึงสามารถเชื่อมโยงกับศิลปะในรัชกาลที่ 4 ดังเช่นการตกแต่งหน้าบันของวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินการก่อสร้างสืบต่อมาโดยโปรดเกล้าให้ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เป็นแม่-
-กองก่อสร้าง ส่วนสัญลักษณ์ตราสุริยมณฑลและลวดลายแบบตะวันตก ที่ปรากฏนั้นอาจเป็นรูปแบบที่ได้รับการ
แก้ไขต่อเติมในชั้นหลัง โดยเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

4.3.7 วัดนางชีโชติการาม

นามวัด	วัดนางชีโชติการาม	พระอารามหลวงชั้น ตริ ชนิด สามัญ
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองด่านฝั่งตะวันตก ใต้ละแวกวัดอัสพรสวรรค์(วัดหนู)ลงมาเล็กน้อย	
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมคลองด่านฝั่งตะวันตก ถนนวุฒากาศ แขวงภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร	
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระศิริสมบัตินิ (จ้อง แซ่อึ้ง) ; ภายหลังคือ พระยาราชานุชิต ในสมัยรัชกาลที่ 5	
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	ขุนนาง	
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	ไม่ปรากฏหลักฐาน	
มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์		

วัดนางชีเป็นวัดโบราณแต่ไม่ปรากฏหลักฐานปีที่สร้างและผู้สร้าง พระศิริสมบัตินิ (จ้อง แซ่อึ้ง) หลานของพระยาราชสุภาวดี(โต) เป็นผู้ปฏิสังขรณ์ขึ้นในรัชกาลที่ 3 แต่จะเป็นในปีใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐาน นอกจากนี้จะปฏิสังขรณ์ ในขณะที่เป็นพระศิริสมบัตินิ ในช่วงปลายรัชกาล หรือเป็นขุนท่งวารี ,หลวงพิชัยวารี ในช่วงต้นรัชกาลก็ไม่อาจทราบได้ แต่ก็พอจะทราบว่า ผู้ปฏิสังขรณ์นั้น ได้รับตำแหน่งขุนนางเจ้าภาษีและขุนนางในสังกัดกรมท่าซ้ายโดยลำดับ ทั้งยังเป็นคนในตระกูลของพระยาราชสุภาวดี(โต)ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมที่รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทในการแต่งสำเภาหลวงไปค้าขายยังเมืองจีน นอกจากนี้ ในรัชกาลต่อมาก็ยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณ เลื่อนตำแหน่งในกรมท่ามาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ เป็นพระยาโชฎีกกราชเศรษฐีในรัชกาลที่ 4 และเป็นพระยาราชานุชิตในรัชกาลที่ 5²⁸ ดังนั้นจึงพอนับได้ว่าพระศิริสมบัตินิ(จ้อง) เป็นขุนนางที่มีทรัพย์สินผู้หนึ่ง เพียงแต่อาจไม่ได้มีบทบาทสำคัญทางการเมือง แต่ก็ได้ปฏิสังขรณ์วัดโดยเสด็จพระราชกุศล ตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากลักษณะการตกแต่งและลวดลายต่าง ๆ มีปรากฏในพระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งค่อนข้างคลี่คลายรูปแบบไปจากงานในยุคต้นรัชกาลที่ 3 ค่อนข้างมาก ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่า วัดนางชีน่าจะปฏิสังขรณ์ในช่วงหลังของรัชกาลที่ 3

รายละเอียดอื่น ๆ

ชื่อ “นางชี” นี้ไม่ปรากฏความเป็นมาชัดเจน อดีตเจ้าอาวาสได้อธิบายว่ามาจากคำว่า “นางชี” แต่ก็ไม่มียุทธศาสตร์มากไปกว่านี้²⁹ อีกส่วนหนึ่งมีเรื่องเล่าว่า ชื่อ “นางชี” มาจากการที่สมเด็จพระมหาสมณานาถนารี พระราชชนนีของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จมาบวชเป็นรูปช้อยู่ที่วัดนี้ เนื่องจากทรงเบื่อหน่ายการแก่งแย่งขัดแย้งในพระราชวงศ์³⁰

²⁸ ศ. พลายน้อย. ขุนนางสยาม(สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ: 2549), หน้า148.

²⁹ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์(กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: 2525), หน้า 438-439.

³⁰ สำนักงานเขตภาษีเจริญ. ประวัติความเป็นมาของเขตภาษีเจริญ [online]. สำนักงานเขตภาษีเจริญ. แหล่งที่มา :

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนและ เรียกสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันออก	จรดคลองค่าน
ทิศใต้	จรดคลองวัดนางชี
ทิศตะวันตก	จรดวัดนาคปรก มีคูหลังวัดเป็น เขต

แผนผังที่ 4.52 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดนางชี

ลักษณะที่ตั้ง

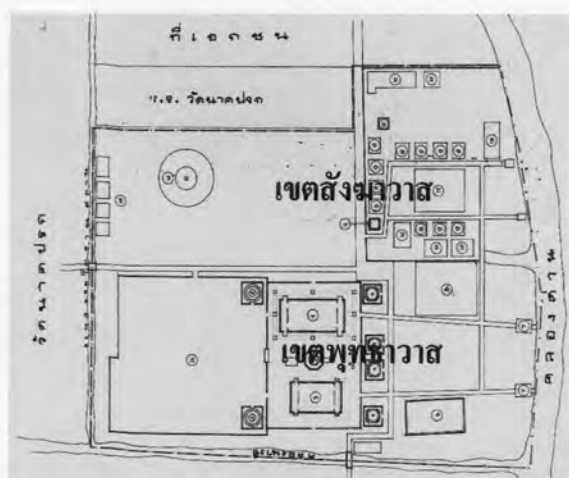
วัดนางชีตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนริมฝั่งคลองค่าน ก่อนไปทางทิศเหนือ ถัดจากชุมชนละแวกวัดปากน้ำและวัดอัมพรสวรรค์ลงมา และอยู่เหนือชุมชนละแวกวัดหนึ่ง วัดนางนอง และวัดราชโอรสขึ้นไป วัดและชุมชนชาวสวนริมสองฝั่งคลองค่านมีความเก่าแก่มากตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หรือตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นเส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ซึ่งคือส่วนโค้งอ้อมเป็นคลองบางกอกใหญ่ ออกไปสู่ปากน้ำและหัวเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นทั้งทางสัญจรทั่วไป เส้นทางการค้า รวมไปถึงเส้นทางเดินทัพทางน้ำ ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ก่อนการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณเมืองธนบุรี ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม แต่ตัดมุมทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือออกไป หน้าวัดอยู่ด้านคลองค่านทางทิศตะวันออก เขตพุทธาวาสตั้งอยู่ก่อนลงมาทางทิศใต้ ด้านหน้าเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ก่อนลงมาทางทิศใต้ ด้านหน้าเขตพุทธาวาสเป็นลานสาธารณะไปจนจรดคลองค่าน เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ตลอดแนวฝั่งทิศเหนือของพระอาราม และสันนิษฐานว่าโอบลงมาถึงด้านหลัง เขตพุทธาวาสอีกด้วย นอกจากนี้คลองและคูเลียบวัดแล้วยังมีการขุดคูจากคลองค่านเข้ามาถึงเขตสังฆาวาสด้านชิดกับคลองค่าน เพื่อเป็นทางเข้าออกสำหรับเรือของพระภิกษุอีกด้วย

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

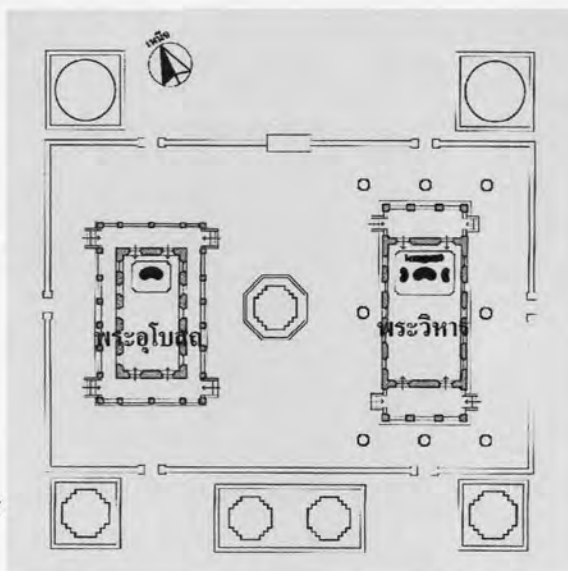
เขตพุทธาวาสมีพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแนวยาวตามคลองค่าน ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว ภายในเขตกำแพงแก้ว มีพระปรางค์ขนาดย่อมตั้งอยู่กึ่งกลาง ขนาบข้างด้วยพระอุโบสถทางทิศเหนือและพระวิหารทางทิศใต้ ด้านหลังมีหอพระปางป่าเลไลยก์ตั้งอยู่เกือบชิดกำแพงแก้ว นอกเขตกำแพงแก้วด้านหน้า มีพระเจดีย์ตั้งอยู่ชิดกับกำแพงแก้ว ที่ปลายสุดกำแพงฟากละ 1 องค์ และที่กึ่งกลางแนวกำแพงอีก 2 องค์ รวม 4 องค์ ที่ปลายสุดกำแพงแก้วด้านหลังอีกฟากละ 1 องค์ รวม 2 องค์ ภายหลังได้มีการขยายเขตกำแพงแก้วออกไปล้อมพระเจดีย์ 2

แผนผังที่ 4.53 ผังพระอาราม วัดนางชี

องค์ ทางด้านหลังไว้ ดังปรากฏในปัจจุบัน เนื่องจาก
วัดนี้เป็นวัดโบราณ จากรูปแบบผังบริเวณเขต
พุทธาวาส จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่าพระปรางค์
นั้นอาจเป็นของดั้งเดิมที่ได้รับการซ่อมแซมแก้ไข
รูปแบบ และระหว่างพระอุโบสถ และพระวิหาร อาจ
มีหลังคาหลังหนึ่งอยู่ในตำแหน่งอาคารเก่า เมื่อ
ปฏิสังขรณ์พระอารามใหม่หมด จึงสร้างอาคารอีก
หลังขึ้นมาอยู่ในตำแหน่งที่สามารครกัน ดังที่ปรากฏ
อยู่ี่เอง

แผนผังที่ 4.54 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดนางชี

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

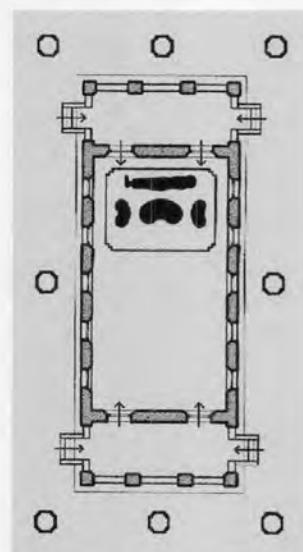
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบ
พระราชนิยม ผังพื้น ขนาด
กว้างยาวประมาณ 9.76 x 24.50
เมตร ตัวห้องภายในเจาะช่อง
ประตูในด้านสกัดด้านละ 2 ช่อง
ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่าง 5 ช่อง
ด้านหน้าและหลังมีเฉลียงกว้าง 1
ช่วงเสา แบ่งช่วงเสาเฉลียงในด้าน
สกัดเป็น 3 ช่วงเสา บันไดทางขึ้น
เฉลียงอยู่ด้านข้างทั้ง 2 ฟาก รวม 4
แห่ง ภายในห้องไม่มีเสาน
ประธาน ฐานพระประธานตั้งอยู่
ห่างจากผนังหุ้มกลองหลังเล็กน้อย
ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

ภาพที่ 4.235 พระอุโบสถ วัดนางชี

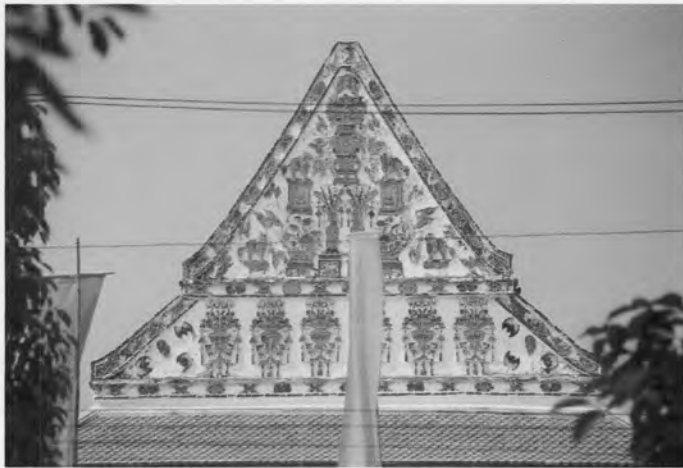

แผนผังที่ 4.55 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวเสาเฉลียงจุดเปลี่ยน
ชั้นหลังคาประดับด้วย โครงสร้าง ผนังด้านสกัดของตัวห้อง

หน้าบัน ก่ออิฐเต็มไม่มีชราหน้าจั่วแบบกระเทาะ ตรงกับหลังคา 2 ชั้นบน แบ่งเป็น 2 ส่วนตามดับ
หลังคา ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีน รูปเครื่องมงคลจีนต่าง ๆ หน้าบันส่วนบนเป็นรูปเครื่องตั้งนุชาบน
กึ่ง หรือ แทน 4 ขาแบบจีน ได้แก่ กระถางดอกโบตั๋น แจกันทรงสูงใส่เครื่องมงคลยศศักดิ์ คือ กระบี่ แล่ปัด ไม้เท้า
คชาซู้อี อ่างดอกบัว ประกอบกับรูปสิงโตจีนขึ้นแท่นและพื้นภาพแทรกลายเมฆแบบจีน หน้าบันด้านล่าง เป็นรูป
กระเช้าแขวนใส่ดอกโบตั๋น จำนวน 6 กระเช้า แทรกด้วยรูปปลั่งคาวและผลไม้มงคล หน้ากระดานปั้นลมประดับ
กระเบื้องรูป เมฆ ดอกไม้และผลไม้มงคล โดยรวมให้ความหมายเกี่ยวกับ ลากยศ วาสนา และความมั่งคั่งสมบูรณ์

ฝ้าเพดานภายนอก ฝ้าเหนือเฉลียงหน้าหลัง เขียนสีแบบจีน เป็นลายโคมหรือก้านแย่ง ภายในเป็นดาว
ดอกไม้แบบจีน ฝ้าใต้กันสาดทาสีแดงเรียบ ไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.236 หน้าบ้านพระอุโบสถ
ตกแต่งเป็นภาพเครื่องตั้งและโคมเขวนแบบจีน

ภาพที่ 4.237 ฝ้าเพดานภายนอก
เขียนสีเป็นลายโคม ภายในเป็นดอกไม้แบบจีน

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชும்ประตูหน้าต่างเป็นชุ้มทรงเทศ ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีน แบบ
เผาสำเร็จเป็นชิ้นมาประกอบกัน เป็นลายพุดตาน ด้านบนยอดแหลม ตัวลายโอบเกาะลงมาถึงด้านข้างของช่องเปิด
เล็กน้อย ช่องไฟลายโปร่ง สีสนกระเบื้องสไต ตัวดอกสีแดงม่วง ตัดกับก้านใบสีเขียว

หน้าบาน บานประตูแกะสลักลายนูนต่ำ ลงรักปิดทอง เป็นลายทวารบาลแบบจีน ลักษณะเป็นนักรบถือ
ง้าวยืนบนหลังสิงโตจีน ซึ่งน่าจะเป็นฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง บานหน้าต่างเป็นลายทองก้ามระรูปมังกรคันเมฆ
ทับหลังด้านนอก ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย **ผนัง** ทาสีขาวเรียบต่อเนื่องจากผนังไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.238 ชุ้มประตูหน้าต่างประดับกระเบื้อง
เคลือบลายดอกพุดตาน บานประตูแกะสลักเป็นรูป
ทวารบาลแบบจีน

ภาพที่ 4.239 บานหน้าต่างเขียนลายทองก้ามระ
เป็นลายมังกรคันเมฆ

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่าง ซึ่งรับอาคารทั้งหมดสัดส่วนเตี้ยสูงประมาณ 80 ซม. และสูงกว่าระดับพื้นเฉลียง
เล็กน้อย เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว ชั้นบัวหงายค่อนข้างตั้งไม่ผายมาก ผนังห้องด้านนอกบนเฉลียงฉาบเรียบลง
มาถึงพื้น ไม่มีบัวฐานรับ

พนักกระเบื้อง ก่ออิฐถือปูนแคบกว่าเสาเฉลี่ยเล็กน้อย สันพนักปั้นบัวหลังเจียด กลางพนักเจาะช่องทะลุประดับลูกกรงมะหวดดินเผาเคลือบสีน้ำเงินเข้มแบบจีน ปลายพนักเฉลี่ยด้านบน หยุดด้วยเสาสี่เหลี่ยมปลายเสาประดับหัวเม็ดหินอ่อนแกะสลักเป็นลายใบไม้แบบจีน

บันได ลูกนอนปูหินทรายแบบจีน พนักพลสังห์ก่อสันโค้ง ปลายพนักตัดตรง สันพนักประดับหินทรายจีนแกะสลักสันเป็นบัวหลังเจียดปลายสันพนักแกะเป็นลายกระจิงใหญ่แบบจีน

ภาพที่ 4.240 ฐานอาคารเป็นฐานปัทม์ พนักก่ออิฐหนา ประดับลูกกรงมะหวดดินเผาเคลือบ พนักพลสังห์ก่อโค้ง สันพนักเป็นหินทรายจีนแกะสลัก

ภาพที่ 4.241 เสาปลายพนัก ยอดประดับหัวเม็ดเหลี่ยมหินอ่อน

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นหมู่พระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง 4 องค์ ซึ่งอาจหมายถึง พระพุทธเจ้าในภัทรกัลป์ที่ผ่านมาไปแล้ว คือ พระกัสสปะ พระโกนาคมน พระกกุสันธะ และพระโคตมะ พระประธานองค์กลางปางมารวิชัยขนาดใหญ่ที่สุด หันพระพักตร์มาทางด้านหน้า องค์เล็ก 2 ปางปางมารวิชัย หันไปทางผนังด้านข้าง องค์ด้านหลังปางไสยาสน์โปรดอสุรินทราหู หันไปทางผนังด้านหลัง แต่ละองค์ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ซึ่งตั้งอยู่บนฐานใหญ่ร่วมกัน

ภาพที่ 4.242 การตกแต่งโดยรวมภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.243 พระพุทธรูปปางโปรดอสุรินทราหูด้านหลังพระประธานองค์ใหญ่

ฝาเพดานภายใน พื้นสีแดง เขียนสีปิดทองก้ำมะลอบเป็นลายก้านแย่งแบบเทศ ตัวลายเป็นดอกพุดตาน เขียนด้วยฝีมือแบบจีน ลักษณะคล้ายฝาเพดานเหนือเฉลียงภายนอก

ผนังภายใน เขียนภาพสีทุกด้าน ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างฉาบทับเนื่องจากชำรุดไปหมดแล้ว แต่หลักฐานระบุว่า เป็นภาพไต่ะบูชาแบบจีน³¹ ผนังส่วนเหนือหน้าต่าง แบ่งเป็น 5 ส่วน 3 ส่วนล่างคั่นระหว่างกัน ด้วยลายหน้ากระดาน ส่วนล่างสุดเป็นภาพเทพชุมนุมบนพื้นสีแดง ส่วนที่ 2 และ 3 เป็นภาพอสีติมหาสาวก 80 องค์ บนพื้นสีดำ ส่วนที่ 4 เป็นภาพท้องฟ้า มีเทวดาหะมาชุมนุม สักการะพระพุทธเจ้า ส่วนบนสุดเป็นคอสองลาย เพื่ออุระ ดอกเบญจมาศแบบจีน ผนังหุ้มกลองหลังพระประธานส่วนเหนือประตูเป็นภาพท้องฟ้า และเทพชุมนุม ส่วนที่พอดีกับด้านหลังพระประธานองค์ใหญ่ เขียนลายเรือนแก้ว และตึคบานกระจงเงา กรอบไม้แกะสลักปิดทอง

ประตูหน้าต่างด้านใน หลังบาน ประดับมุกเป็นภาพนกเกาะต้นไม้ ฝีมือช่างจีนหรือช่างญวนงดงาม ทับหลัง ทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย บานแฉะ ปัจจุบันฉาบทาสีขาวเรียบเหมือนผนังตอนล่าง ไม่มีหลักฐานว่า เคยมีการตกแต่งหรือไม่อย่างไร

ภาพที่ 4.244 ฝาเพดานภายในพระอุโบสถ เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลาย โคมพฤกษชาติ หรือก้านแย่ง คล้ายกับฝาเพดานภายนอก

ภาพที่ 4.245 ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน เป็นภาพเทพชุมนุมในก้นฉนวนแบบ

ภาพที่ 4.246 ผนังส่วนเหนือช่องประตูหน้าต่าง เขียนภาพเทพชุมนุมและอสีติมหาสาวก 80 องค์

ภาพที่ 4.247 หลังบานประตูหน้าต่าง ประดับมุกเป็นลายต้นไม้ฝีมือแบบช่างจีน

³¹ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์(กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: 2525), หน้า 438-439.

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ฐานเสมา

เป็นเสมานั่งแท่น ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมและกึ่งกลางของแต่ละด้าน รวม 8 แห่ง ลักษณะเป็นซุ้มฐานก่ออิฐถือปูน คล้ายฐานพระ แต่ต่างจากพระอารามในรัชกาลที่ 3 โดยทั่วไปที่มักใช้ซุ้มเสมา ใบเสมา เป็นแบบเสมาเดี่ยว หินทรายแกะสลัก

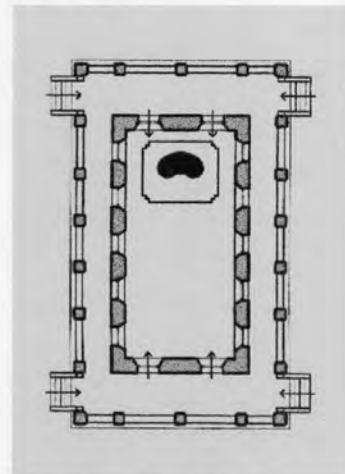
ภาพที่ 4.248 เสมานั่งแท่นรอบพระอุโบสถ

พระวิหาร

ลักษณะภายนอก เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ลักษณะโดยรวมเป็นอาคารมีระเบียงรอบต่างจากพระอุโบสถที่เป็นแบบมีเจดียงเฉพาะหน้าหลัง **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาวประมาณ 12.44 x 20.50 เมตร ตัวห้องภายในเจาะช่องประตูที่ด้านสกัดด้านละ 2 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง มีเสาระเบียงล้อมรอบ 1 ชั้น ทำให้โดยรวม ด้านสกัดมีขนาด 4 ช่วงเสา ด้านยาวขนาด 7 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นระเบียงรอบอยู่ที่ด้านข้างของระเบียงหน้าและหลัง ทั้ง 2 ฟาก รวม 4 แห่ง ภายในห้องไม่มีเสาในประธาน ฐานพระประธานตั้งห่างจากผนังด้านหลังเล็กน้อย ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

ภาพที่ 4.249 พระวิหาร วัดนางชี

แผนผังที่ 4.56 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังด้านสกัดของตัวห้องภายใน จุดเปลี่ยนชั้นหลังคา รองรับด้วยโครงสร้างช่อ ซึ่งพาดระหว่างผนังด้านยาวของตัวห้องภายใน **หน้าบัน** ก่ออิฐเต็มไม่มีไฉราหน้าจั่วแบบกระเท่ตรงตรงกับหลังคาตัวจั่วบนสุด ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีน เค้าสำเร็จเป็นชิ้นมาประกอบกันเป็นลายพฤกษชาติก้านขด ปลายปลายเป็นผลทับทิม กลางหน้าบันก่อนมาด้านล่างประดับแผ่นดินเผาเคลือบรูปวงกลมภายในเป็นภาพเรือสำเภา เล่ากันว่า เป็นของที่ได้รับ

พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รอบแผ่นกระเบื้องรูปสำเภามีเถาดอกพุดตานล้อมอยู่ หน้า
กระดานปั้นลม ประดับกระเบื้องลายช่อดอกพุดตานกระบวนลายคล้ายประจำยามก้ามปู

ฝาเพดานภายนอก ทาสีแดงเรียบ ไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.250 หน้าบันพระวิหาร ประดับกระเบื้องเคลือบเป็นลายก้านขด
ตรงกลางแผ่นกระเบื้องเคลือบรูปเรือสำเภา

ภาพที่ 4.251 ฝาเพดานภายนอก
ทาสีแดงเรียบ ไม่ประดับลวดลาย

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชุ่มประตูหน้าต่างเป็นชุมทรงเทศ
ประดับกระเบื้องเคลือบดินเผาเคลือบสีแบบจีนแบบเผาสำเร็จเป็นชั้นมา
ประกอบกันเป็นลายพุดตานก้านขดคล้ายลายบนหน้าบัน ชุ่มด้านบนยอด
แหลมด้านข้าง ตัวลายโอบต่อเนื่องมีง่ามข้างและด้านล่างช่องเปิด ช่องไฟ
ลายโปร่ง สีสันกระเบื้องสกลสี ตัวดอกพุดตานสีแดงม่วง ตัดกับก้านใบสี
เขียวสด

หน้าบาน บานประตูเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเสี้ยววงกลีดาบคู่ยื่น
เหยียบสิงโตจีน พื้นหลังเป็นลายดอกพุดตาน บานหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ
เป็นภาพต้นพุดตาน ฝีมือการเขียนหน้าบานพระวิหารนี้ถือว่าวิจิตรงดงาม
อย่างยิ่ง **ทับหลังด้านนอก** ทาสีแดงเรียบไม่ประดับลวดลาย **ผนัง** ทาสี
ขาวเรียบไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 4.252 ชุ่มประตูหน้าต่างประดับ
กระเบื้องเป็นลายก้านขดเหมือนหน้าบัน

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานบัวคว่ำ สูงประมาณ 60 ซม.เท่าระดับพื้นระเบียง
ฐานชั้นบนซึ่งรับผนังตัวห้องเป็นฐานบัวคว่ำเช่นกัน

ผนังกระเบื้อง ก่ออิฐถือปูนหน้าตัดแคบกำเสากระเบื้องเล็กน้อย สันพนักนั้นเป็นบัวหลังเจียด กลางพนัก
เจาะช่องทะลุ ประดับลูกกรงมะหวาดินเผาเคลือบสีน้ำเงินเข้มแบบจีน ปลายผนังกระเบื้องที่ต่อกับบันไดเป็นเสาก่อ
อิฐถือปูน ปลายเสาตั้งหัวเม็ดหินอ่อนแกะสลักลายใบไม้แบบจีนเหมือนกับที่พระอุโบสถ

บันได ลูกนอนปูหินทรายแบบจีน พนักพลึงท่อก่อ โฉง ปลายพนักตัดตรง สันพนักประดับหินทรายจีน
ซึ่งแกะสลักเป็นบัวหลังเจียด เหมือนกับที่พระอุโบสถ

การตกแต่งลายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางป่าเลไลยก์ ประทับบัลลังก์ทำจากปูนปั้นเขียนแบบ ก้อนหิน เบื้องหน้ามีเพียงรูปพญาช้างเท่านั้น ไม่มีรูปพญาวานร บนฐานใหญ่มีพระพุทธรูปขนาดและปางต่าง ๆ อีกหลายองค์³² **ฝาผนังลายใน** ผนังสีแดง เขียนสีปิดทองกำมะลอเป็นลายก้านแย่งแบบเทศ ตัวลายเป็นดอก พุดตานเขียนด้วยฝีมือแบบจีน

ผนังลายใน เขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง³³ แม่ลายดอกพุดตานทั้ง 4 ด้าน **ประตูหน้าต่างด้านใน** ตกแต่งอย่างเรียบง่าย ไม่ประดับลวดลาย ทั้งส่วนหลังบาน ทับหลังด้านใน และบานแผละ

³² กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์(กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: 2525), หน้า 439.

³³ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์(กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: 2525), หน้า 439.

4.3.8 วัดดาวดึงษาราม

นามวัด วัดดาวดึงษาราม พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ

ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต ริมคลองบางยี่ขันฝั่งใต้ ใกล้ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรี

ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน เลขที่ 141 แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง พระยามหาเทพ (ปาน)

ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง ขุนนาง

สร้าง / ปฏิสังขรณ์ ปฏิสังขรณ์

ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์ ไม่ปรากฏหลักฐาน

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

ตามประวัติ วัดแห่งนี้สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 1 โดยเจ้าจอมแว่นหรือคุณเสื่อ พระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อแรกสร้างเป็นวัดขนาดเล็ก พระอุโบสถและเสนาสนะสร้างด้วยไม้แก่น และนิมนต์พระอาจารย์อิน ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่เชี่ยวชาญทางวิปัสสนาธุระ ในสมัยนั้น มาครองวัดชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกวัดนี้ว่า “วัดขรัวอิน” ต่อมาในรัชกาลที่ 2 ข้าราชการบริพารฝ่ายในชื่อ “อิน” ซึ่งเป็นญาติของเจ้าจอมแว่น ได้ปฏิสังขรณ์วัดนี้ใหม่ทั้งหมด โดยปรับเปลี่ยนพระอุโบสถและเสนาสนะทั้งหลายเป็นเครื่องก่อมั่นคงแข็งแรง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีพระราชดำริว่าเป็นวัดที่แปลก เพราะเจ้าอาวาสและผู้ปฏิสังขรณ์ชื่อ “อิน” เหมือนกัน จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามวัดเสียใหม่ว่า “วัดดาวดึงสวรรค” อันหมายถึงสวรรคชั้นที่เป็นที่สถิตย์ของพระอินทร์³⁴

ในรัชกาลที่ 3 พระยามหาเทพ (ปาน – ต้นสกุลปานิกบุตร) บิดาของเจ้าจอมอิม ซึ่งมีนิวาสถานอยู่ใกล้กับวัดดาวดึงษาราม ได้มีศรัทธาปฏิสังขรณ์วัด โดยรื้อพระอุโบสถเดิมแล้วสร้างใหม่ให้สูงใหญ่ขึ้น พร้อมซ่อมสร้างเสนาสนะอื่น ๆ และซุกคูผ่านระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส³⁵ แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง ได้รับพระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดดาวดึงษาราม”

รายละเอียดอื่น ๆ

พระยามหาเทพ (ปาน) ผู้ปฏิสังขรณ์วัดดาวดึงษารามนี้ นอกจากจะเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่มีตำแหน่งสูงก็ยังมีฐานะเป็นผู้มีทรัพย์และมีอิทธิพลในวงสังคมครั้งรัชกาลที่ 3 ขุนนางผู้น้อย เจ็ดจ่า จุ้นจู้ นายอากรและราษฎรชาวแพ ให้ความเคารพยำเกรงยิ่งนัก ครั้งหนึ่งพระยามหาเทพ (ปาน) คิดลองเปรียบบารมีกับกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพอันเป็นพระเจ้าลูกเธอที่ทรงโปรดปรานและมีบารมีมากในแผ่นดิน ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปในเวลาก่อนหน้าไม่นาน ด้วยการทำผ้าป่าใหญ่โตเอิกเกริก กระทั่งผ้าป่ากระจัดใหญ่หน้าพระตำหนักน้ำโดยกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพเมื่อครั้งก่อนหน้าก็ยังสู้ไม่ได้ แต่เป็นที่น่าสังเวชว่าครั้นตัวตายลงบุตรภรรยาที่มัวแต่ทะเลาะวิวาทแย่งชิงสมบัติ กระทั่งโลงยังไม่มีผู้ใดคิดต่อให้ เนื่องจากเมื่อมีชีวิตอยู่แม้มีอำนาจบารมี แต่ก็เป็นที่เบียดเบียนผู้คนให้เดือดร้อนเกรงกลัว³⁶

³⁴ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 395-396.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: 2547), หน้า 119-120.

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองบางอีขัน
ทิศตะวันออก	สันนิษฐานว่าเป็นเขตชุมชนและ เรือกสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นเขตชุมชนและ เรือกสวน มีคูน้ำเป็นเขต
ทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นเขตชุมชนและ เรือกสวน มีคูน้ำเป็นเขต

แผนผังที่ 4.57 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดดาวดึงษาราม

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณละแวกวัดดาวดึงษารามนี้ คงเป็นชุมชนที่หนาแน่นมาตั้งแต่ ก่อนสร้างวัดในรัชกาลที่ 1 แล้ว เนื่องจากอยู่ใกล้ปากคลองบางอีขันที่บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเท่ากับเป็นปากทางของเส้นทางสัญจรทางน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านเหนือของพระนคร ออกไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ทางทิศตะวันตก

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขต พระอารามมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออก แต่เมื่อเป็นเช่นนี้ คลองบางอีขัน ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลักของชุมชน ก็จะอยู่ด้านข้างของพระอาราม จึงต้องอาศัยคูหน้าวัดเป็นทางเข้า เขตพุทธาวาสตั้งอยู่ทางทิศเหนือ เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ทางทิศใต้

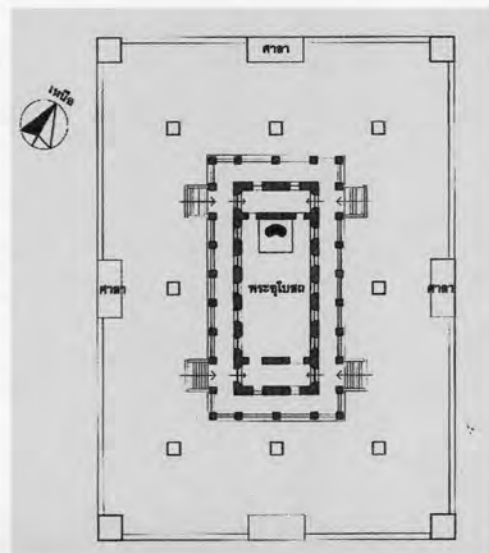

แผนผังที่ 4.58 แสดงผังพระอาราม วัดดาวดึงษาราม

อย่างไรก็ตาม ลักษณะดังกล่าวมานี้ สันนิษฐานว่าเป็นมาตั้งแต่แรกสร้างในรัชกาลที่ 1 โดยการปฏิสังขรณ์เสนาสนะทั้งหลายในรัชกาลที่ 3 คงจะได้ลงมือทำบนตำแหน่งอาคารเดิมหรือในบริเวณเดิมอยู่แล้ว ส่วนที่ได้เพิ่มเติมขึ้นมาก็คือ คูที่ขุดขึ้นคันระหว่างเขตพุทธาวาสในการสัญจรเข้าออกเขตสังฆาวาสของพระสงฆ์

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาส มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 44.50 x 60.72 เมตร ล้อมรอบด้วยกำแพงสิ่งก่อสร้างสำคัญภายในบริเวณ มีเพียงพระอุโบสถหลังเดียวโดยเขตพุทธาวาสและพระอุโบสถ วางแกนทางตั้งหันด้านแคบไปทางด้านหน้าวัด ทางเข้าออกจากทิศทั้งสี่เป็นศาลาอยู่ที่กึ่งกลางแนวกำแพงแต่ละด้าน มีมุมกำแพงแก้วทั้ง 4 มุม ก่อเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมประดิษฐานพระเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองขนาดย่อม

แผนผังที่ 4.59 แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดดาวดึงษาราม

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

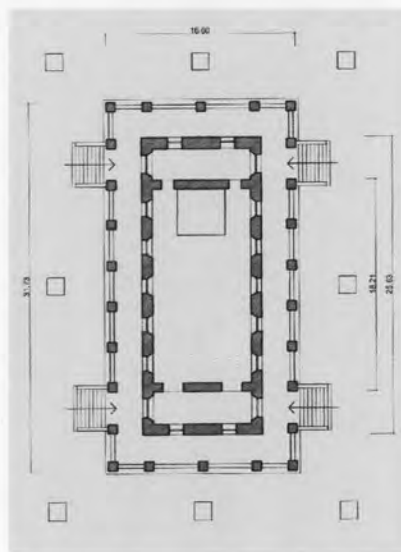
เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม ซึ่งการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 3 คงดำเนินการไปให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับของเดิมที่รื้อลง

ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 16.60 x 31.73 เมตร ตัวห้องภายในแบ่งเป็น 3 ส่วน โดยห้องหัว – ท้าย กว้าง 1 ช่วงเสา ผนังด้านสกัดหัวท้าย เจาะช่องหน้าต่างด้านละ 2 ช่อง ด้านยาว เจาะช่องประตูที่ห้องหัว – ท้าย ห้องกลางเจาะช่องหน้าต่าง 5 ช่อง ผนังกันภายในทั้ง 2 ฝาก เจาะช่องประตูโค้งไม่มีบาน ที่ปลายทั้ง 2 ฝากด้านนอกตัวห้อง ล้อมรอบด้วยระเบียง 1 ชั้น ทำให้ขนาดโดยรอบ ด้านสกัดแบ่งเป็น 4 ช่วงเสา ด้านยาว 9 ช่วงเสา บันไดทางขึ้นชั้นระเบียงอยู่ที่ด้านยาว ตรงกับแนวประตูเข้าอาคาร รวม 4 แห่ง ห้องภายในไม่มีเสาในประธาน ฐานชุกชีตั้งชิดผนังกันห้องด้านหลัง ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับพื้นระเบียงประมาณ 1 ชั้นบันได

การปฏิสังขรณ์พระอาราม ซึ่งมีหลักฐานระบุว่า ได้รื้อพระอุโบสถเดิม ซึ่งเป็น โครงสร้าง ไม้ลงแล้วสร้างของใหม่ ก่ออิฐถือปูนปั้น สันนิษฐานว่าคงจะทำแบบดั่งเดิม ซึ่งตรงกับผังของตัวห้องภายใน โดยมีลักษณะเป็นอาคารที่มีพาไลหน้า – หลัง ซึ่งเป็นลักษณะที่พบได้บ่อยครั้งในอาคารสมัยรัชกาลที่ 1 แล้วจึงได้เพิ่มแนวเสาระเบียงรอบ เพื่อให้อาคารมีขนาดใหญ่และวิจิตรยิ่งขึ้น

ภาพที่ 4.253 พระอุโบสถ วัดชวลองราม

แผนผังที่ 4.60 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น มุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด จุดเปลี่ยนชั้นหลังคา ตรงกับแนวผนังกันห้องด้านใน หลังคาแบบประเพณีนิยม ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ไม้แกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ฝ้าไชรทาสีแดง ประดับลายดาวฤกษ์ปิดทอง

ภาพที่ 4.254 หน้าบัน แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษานกอินทรีเทศถิ่นแ่ง

หน้าบัน แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสี เป็นลายพฤกษานานไอบทศก้านแย่ง ช่องไฟลายแน่น โดยมีลักษณะการจัดแนวก้านเถาเรียงเป็นรูปจั่วซ้อนอยู่ด้านในอีกชั้นหนึ่ง

ฝ้าเพดานภายนอก ทาสีแดง ประดับดาวเพดานแกะสลักไม้ลงรักปิดทอง

เสาระเบียง ประดับบัวหัวเสาด้วยปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเป็นบัวจวงกล มีคันทวยขึ้นไปรับชายคา การตกแต่งในส่วนฝ้าเพดานและหัวเสานี้ สันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบจากการซ่อมแซมแก้ไขในชั้นหลังอาจตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยกรมพระราชวรราชวิชัยชาญ หรือในรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา เพราะลักษณะลวดลายที่ใช้ฝีมือไม้สักลายศิลปะในรัชกาลที่ 3 นึก โดยเฉพาะการใช้คันทวยรับชายคาซึ่งขึ้นเพียงเล็กน้อยนั้น ดูแตกต่างจากวิธีการออกแบบชายคาโดยทั่วไปในรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 4.255 บัวหัวเสาและดาวเพดานภายนอก น่าจะเป็นฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง

ประตูหน้าต่างด้านนอก ชุ่มประตูหน้าต่าง เป็นชุมทรงเทศยอดแหลม ลายพฤกษชาติปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีบนพื้นหลังลาย กลางส่วนบนปั้นเป็นรูปวิมาร ซึ่งเป็นพระราชสัญลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เฉพาะชุมประตูด้านล่างปั้นเป็นชุดฐานสิงห์รับลายพฤกษชาติ หน้ากระดานวงกรอบปั้นลายพฤกษานานไอ

หน้าบาน เขียนลายรดน้ำ บานประตูเป็นภาพท้าวจตุโลกบาล บานหน้าต่างเป็นภาพพุทธประวัติ ล้อมกรอบด้วยลายช่อกระหนกพฤกษานานไอ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาลวดลาย และฝีมือการเขียน อาจเป็นไปได้ว่าเป็นฝีมือการซ่อมเปลี่ยนในการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลต่อ ๆ มา **ทับหลังด้านนอก และผนัง** ทาสีขาวเรียบ ซึ่งก็น่าจะเป็นการฉาบทาสีทับ ในสมัยหลังเช่นกัน

ภาพที่ 4.256 ชุ่มประตูหน้าต่างทรงเทศยอดแหลม ปั้นปูนเป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม

ภาพที่ 4.257 ชุ่มประตูด้านบน มีสัญลักษณ์พระวิมาน ซึ่งแทนองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดและฐานชั้นบนซึ่งรับผนังห้องด้านนอก เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว โดยฐานชั้นล่างมีสัดส่วนที่ค่อนข้างสูงคือประมาณ 130 ซม. ฐานชั้นบนสูงประมาณ 85 ซม.

ผนังกระเบื้อง ก่ออิฐตอนกลางโล่งเป็นแนว ประดับลูกกรงมะหวดดินเผาเคลือบสี ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ยังไม่แน่ชัดว่าเป็นของดั้งเดิมสมัย ร. 3 หรือเป็นของใหม่ในชั้นหลัง

บันได บันไดฐานชั้นล่าง ลูกนอนปูนหินอ่อนเหมือนพื้นระเบียง ซึ่งเป็นของทำใหม่ พนักพลึงห่อไม้
ป็นสันเป็นบัวหลังเจียด

ภาพที่ 4.258 ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว

ภาพที่ 4.259 บันไดชั้นล่าง ตรงกับแนวประตู
ทางเข้าห้องภายใน

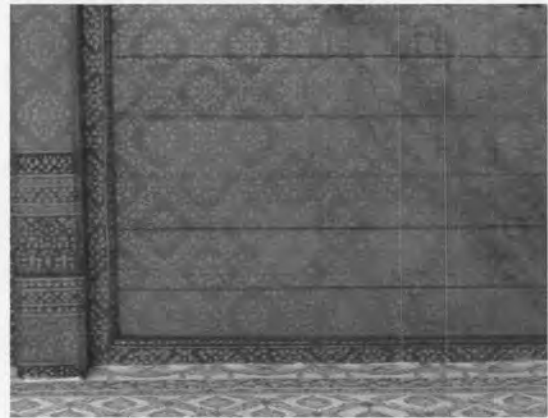
การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางสมาธิ หน้าตักกว้างประมาณ 1 วา ประทับบนฐาน
ชุกชีก่ออิฐถือปูน ประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ความสูงรอบฐานใกล้เคียงกับแนวขอบบนช่องประตู
หน้าต่าง เบื้องซ้ายขวามีรูปพระอัครสาวก นั่งพนมมือหันหน้าเข้าหาพระประธาน เบื้องหลัง 2 ข้าง มีพระพุทธรูป
ยืนปางห้ามญาติ

ฝ้าเพดานภายใน เป็นลายดาวกระจายก้านแย่งฉลุปิดทอง บนพื้นสีแดง

ภาพที่ 4.260 พระประธาน ประดิษฐานฐานสูง
เสมอแนวขอบบนช่องประตูหน้าต่าง

ภาพที่ 4.261 ฝ้าเพดานภายใน ประดับลาย
ดาวกระจายก้านแย่งฉลุปิดทอง

ผนังภายใน ภายในห้องหัวท้ายและห้องกลาง ตกแต่งในลักษณะเดียวกัน คือ ผนังส่วนเหนือช่องประตู
หน้าต่างเขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกพุดตานล้อมพระโพธิ์ศัตว์ ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียนภาพ
จิตรกรรมเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ห้องเล็กด้านหน้าเขียนเรื่องพระพุทธ โฆษาจารย์ไปแปลพระไตรปิฎกที่ลังกา ห้อง
กลางเขียนภาพทศชาติชาดก ห้องเล็กด้านท้ายผนังด้านหลังเขียนเรื่องพระเจ้าทริวาหนะ³⁷ ภาพเขียนในหลาย ๆ
ส่วนชำรุดเสียหายเป็นส่วนใหญ่ กล่าวกันว่าจิตรกรรมเรื่องมโหสถในห้องกลางเป็นฝีมือของหลวงเสนีย์บริรักษ์
หรือครูคงแป๊ะ จิตรกรเอกเชื้อสายจีนในสมัยรัชกาลที่ 3

³⁷ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 396.

ภาพที่ 4.262 ผังภายใน ส่วนบนเขียนลายทุ่มข้าวบิณฑ์ ส่วนระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียนจิตรกรรมเล่าเรื่อง

ภาพที่ 4.263 ผังด้านหลังพระประธาน เป็นจิตรกรรมเรื่องมโหสถ ฝีมือครูคงแป๊ะ

ประตูหน้าต่างด้านใน ลักษณะในปัจจุบัน น่าจะได้รับการซ่อมและเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตกแต่งเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะบานแผละและทับหลัง ส่วนหลังบานรูปท้าวมหาขรรค์อื่นแทนนั้น อาจเป็นการซ่อมตามเค้าโครงของเก่าก็ได้

ภาพที่ 4.264 ผังตรงข้ามพระประธานเขียนจิตรกรรมเรื่องทศชาติชาดก

ภาพที่ 4.265 หลังบานประตูหน้าต่าง เขียนรูป ท้าวมหาขรรค์ ซึ่งน่าจะมาจากเค้าโครงเดิม

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา

เป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน ผังรูปสี่เหลี่ยม ลักษณะเป็นซุ้มยอดปรangk ลวดบัว ส่วนฐานและส่วนเรือน เป็นแบบไทย ส่วนเรือนกลมมุม เป็น 8 เหลี่ยม เจาะช่องคูหาทรงหน้าจั่ว ภายในประดิษฐานโบเสมา หินทรายแกะสลักแบบเสมาเดี่ยว ส่วนยอดฝังเป็นรูปวงกลม ปั้นเป็นชั้นบัวลูกแก้วอกไก่ และชั้นบัวกลุ่ม รัยยอดปรangkขนาดเล็ก

ลักษณะซุ้มเสมายอดปรangkนี้ ลักษณะคล้ายกับซุ้มเสมา รอบพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาสในวังหน้า อาจเป็นไปได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในชั้นหลัง โดยกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 4.266 ซุ้มเสมายอดปรangk

ศาลาซุ้มทางเข้า

ตั้งคร่อมกำแพงรอบพระอุโบสถที่กึ่งกลางทั้ง 4 ด้าน โดยส่วน โถงตั้งขึ้นเข้ามาฝังในเขตกำแพง ลักษณะเป็นศาลาผนังโล่ง 3 ด้าน ด้านที่บดังชิดแนวกำแพงมีประตูบานคู่เป็นทางเข้าออก หลังคาแบบไทยประเพณี 2 ชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาหางมนเคลือบสี เฉพาะศาลาทางเข้าด้านหน้าพระอุโบสถมีเครื่องถ้ำของช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ และสลักไม้ลงรักประดับกระจกสี ส่วนศาลาอีก 3 ด้าน ปั้นปูนหลบทับเป็นปื้นลม

พระเจดีย์มูมกำแพง

ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงเครื่อง ศิลปะรัตนโกสินทร์ ประดิษฐานบนฐานก่อดิน ต่อเนื่องจากกำแพงเขตพุทธาวาส

ภาพที่ 4.267 ศาลาซุ้มทางเข้าด้านหน้าพระอุโบสถ

ภาพที่ 4.268 พระเจดีย์มูมกำแพง เป็นเจดีย์ทรงเครื่องศิลปะรัตนโกสินทร์